

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_204966

UNIVERSAL
LIBRARY

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. T 81.6
596 c

Accession No. T 3193

Author సుబ్రహ్మణ్య కవి, అల్లమరాజు

Title మారు ద్వారా చమత్కార సౌర్య

This book should be returned on or before the date last marked below.

శ్రీ

సహ్యాభ్యాసం

చాటుధారాచమత్కృతసారః

మరాఠు సాహిత్య చరిత్ర

.....

రాజమహేంద్రవర్ణి

శ్రీ సుజనరంజనముద్రాక్షరశాలా, యాం

ముద్రితం.

౧-3౧

మూల్యం రు ౦-౮-౦.

శ్లో. శ్రీ రామం సావహరారం కామ్రయోనిం జగద్గురుమ్
శ్రీపున్నపుంసకాతీతం ప్రమోదాత్తాన మా శ్రయే.
చాటుధారాచమత్కారసారవీణికా.

అయం చాటుధారాచమత్కారసార ఇతి గ్రంథః పణ్ణితే నత్ర
తత్ర ప్రస్తావాది సమయేషు పఠ్యమాణానాం చాటుధారాశ్లోకానాం
సముచ్చయః-అస్య గ్రంథస్య సజ్కలియతా వ్యాఖ్యాతా చ వీణికాఫర
నాతిదూరస్థిత చేజ్రోలుగ్రామవాసీ, భద్రాపరిణయాది బహుగ్రంథ
కర్తా, మాసుగులు, వీణికాపురాది మహారాజచన్ద్రో రసకృష్ణహూకృ
తః అల్లమరాజ సుబ్రహ్మణ్యకవిః.

కవే ర్జన గోత్ర సూత్ర కాలాదిః-అయం కవివర్యః క్రీస్తుశకే
ఏకత్రింశదుత్తరాష్టాదశశతతమః (1831) వర్షసమే ఏకృతిసంవత్సరే
నంజాతః- హరితనగోత్రః- ఆపస్తంబసూత్రః-నారాయణాచలమాహా
త్మ్యకర్తః- రణశాయి నామ ప్రసిద్ధస్య రణధామార్యస్య పుత్రః- అస్య
మాతా గంగాంబ-ఎల్లనార్యః పితామహః-కించ- ఆప్రభాషాయాం
వైనతేయవిజయ నర్మభామావీలాస కవిచకోరచన్ద్రోవయాది గ్రంథ
కర్తా రామకృష్ణకవి రస్య వైమాత్రేయ స్సోదరః- ఆప్రచంపూభార
తాప్రచంపూ రామాయణాది గ్రంథకర్తా రణశాయికవిః అస్య త్యక్ష్మ
పుత్రః.

కవేః కృతయః-అనేన కవివర్యేణ- ఆప్రభాషాయాం-భద్రా
పరిణయ శ్రీకృష్ణకళ్యాణ మణిధ్వజచరిత్ర శేషధర్మాదియః గ్రంథాః
విరచితాః- కించ- కృష్ణభూవతిలలామశతకాదయశ్చ బహవోరచితాః.

అథ చ ఏష ప్రకృతగ్రంథః చాటుధారాచమత్కారసారః
పూర్వోక్తేన కవినా సజ్కలితానాం చాటుధారాశ్లోకానాం సము

చ్చయః. ఏవ మేష కవిః కతిచి ద్ధూధార్థాని పద్యాని సముచ్చిత్య
తేషాం గైర్వాణ్యాభాషయా వ్యాఖ్యాం చకార. వ్యాఖ్యా చ ప్రౌ
థతా ప్రతిపాదికా సుగమాచ.

ప్రేరకః—అన్యగ్రంథస్య వ్యాఖ్యానాశ్చ ప్రేరకః బ్రహ్మశ్రీ
మహారాజశ్రీ ద్వయపరిష్కృతముూర్తిః బహుమానితార్యః జయం
తిరామయార్యః-ప్రేరకవిషయే సుబ్రహ్మణ్యకవి రవతారికాయా మేవం
లిఖిత్వ.

శ్లో. య జ్జిహ్వశ్చులరంజనాట్యలలనాహాణీలసద్రా(విడీ)మిళీ
గైర్వాణీఘనవైకృతి స్సభృతయోభాషాః.....

శ్లో. జయంతి రామార్యమణే ర్వచాంసి
జయంతి రామార్యలసద్వచాంసి
జయంతి రామార్యమణే ర్వశాంసి
జయంతి రామార్యరిసస్సహంసి.

శ్లో. తేనాఽనుజ్ఞాం ప్రాప్య శ్రుతిహితకరీంప్రేమసన్నాసపూర్వాం
అల్లంరాజాస్వయమణిరసా రంజశాయ్యార్యపుత్రః
సుబ్రహ్మణ్య స్సుకపి రకరో చ్చాటుధారార్థసారం.

కించ. జయంత్యస్వయ శ్రీరామార్యసుత స్సరామయసుధీ రక్షా
చిరంజీవతు.

ఇతి శ్లేషయుక్త్యా ఆశీఃకృతా.

అథాస్మిన్స్థితే తత్తత్కవిభి ర్విరచితా ఇత్యుక్తాః శ్లోకాః
కేచి త్కేషుచి ద్గ్రంథేషూపలభ్యంతే.

౧. విచిత్రారామాయణశ్లోక ఇతి ౧౦ పుష్టేలిఖితః “భవిత్రీర
మ్భారు త్రిదశవదనగ్లానిరిధునా” ఇతి శ్లోకః జయదేవకృతే ప్రసన్న
రాఘవనాటకే. ౨. పెద్దాపురవాసినా చల్లా కామశాస్త్రీణా రచిత
ఇతి రంగుపుటే “గుణిగణగణనారమ్భే” ఇతి హితోపదేశే పద్మపత్రవ

వర్తే. 3 ద్రాక్షా రామవాసినా గాంగేయుల భీమశాస్త్రిగా ప్రణత
 ఇతి రగిశుపేలిఖతం “యాంచినైయామి సకతంమయి సావిరక్తా” ఇతి
 బాంబాయినగరే నిర్ణయనాగరే ముద్రితే భర్తృహారి సుభాషితే.
 ౪. చేబ్రోలువాసినా అల్లమరాజు కృష్ణశాస్త్రిగా విరచిత ఇతి ౬౩
 శుపే ప్రతిపాదితం “అగ్నిసు రద్వందోహం గేహే మేనాస్తి నావ్య
 యీభాన్యో” ఇతి శ్లోకం ముఖాపేతం త్విభాణ్ణాగారేచ పశ్యామః”

ఏవం కేషుచిత్ శ్లోకేషు కర్తృత్వనిర్ధారణే స్థలసంభవతి-భవ
 త్కుపరిచయే యః కశ్చిత్కమేనో దోషః “పురాణ మిత్యేవ
 ససాధు సర్వం సచాపి గవ్యం సవ మిత్స్య క్ష్యం” ఇతి మహాకవికుల
 తిలకః కాలిదాసోవ్యాజ్ఞహరి-వితస్తిన్ గ్రన్థే వైకృత ఏవశ్లోకః కావ్య
 ప్రాధతాం ధత్తే. మహాకవి మహారాజపణ్డితే ప్రకాణ్ణ ప్రస్తావనమ
 యేషు మనోవికాసకారితాం ప్రాన్నానస్తి-ఏష మయం గ్రన్థః ప్రాధ
 చారుతాగూః చమత్కారస్య చ నాం ఏష. తస్మాత్ భాషాసక్తానాం
 ప్రాధభావలోలుపానాం చిత్రవిచిత్ర ప్రశోభితీరాతి చమత్కార
 పరవశచిత్రానా మయం గ్రన్థః అవశ్యం పఠనీయః- తేన భావనిరతా
 భాషాసక్తాశ్చ బహుఃపవరేణ్యప్రాధానియూహాపరిశోభిత మేతం
 గ్రన్థం పఠిత్వా యుగవదేన అనేకమహాకవిశ్చిర ప్రాధభావపరిజ్ఞాన
 సంజాత మానస్త మనుభవన్తు.

శ్లో. తాతాజ్జయాయుతాటవి వ్యాతాపిభు గ్రాతాసియం
 గ్దాతాసురః పితామృత త్రాతా జగన్నతాపిభుః
 ఆతామద్యగ్యోతారిసాశేతాలయే పై తామహే
 స్థాతా భువః సాలా ముదా పాతాబ్దా నీతాపతిః.

వీకాశురే } ఏవంభాషాసేవకః
 (80-1-31) } శ్రీపాద పాపయ్యశాస్త్రి
 ప్రమాదభీష్మకాదశ్యాం } శ్రీసూర్యరాయాంధ్రనిఘంటువంశితః

శ్రీః

సవ్యాఖ్యాన

చాటుధారాచమత్కారసారము

—:0:—

శ్రీరామస్యగుణా స్సనామకలనా ద్యస్తిన్ జయంతి శ్రితా
 యజ్జహ్వంచలరంగనాట్యలలనా హూణీ లనద్రామిళీ
 గైర్వాణీ ఘనవై కృతిప్రభృతయోభాషా జయంశ్యస్వయ
 శ్రీరామార్యసుత స్సరామయసుధీ ర్లక్ష్మ్య చిరం జీవతు. ౧

యస్యాజ్ఞా నరపాలఫాలఫలకాగ్రాంచన్మణీపట్టికా
 తాదృ గ్యాపిలునామహూణనృపతే స్సమ్మానసంధానితామ్
 డైప్తీం కాలకటరీం వహన్ భువి జయంత్యస్వయ్య పేరార్య న
 త్పైత్రః కాశికగోత్రజో విజయతే శ్రీరామయార్యాగ్రణీః. ౨

జయంతి రామార్యమణే ర్వచాంసి
 జయన్తి రామార్యలసద్వచాంసి
 జయంతి రామార్యమణేర్యశాంసి
 జయన్తి రామార్యరిసన్వహాంసి. ౩

ఏతాదృగ్ని ర్గుణమణిగణై ర్భూషితేనైవ తేనాఽ
 నుజ్ఞాం ప్రాప్య శ్రితహితకరీం ప్రేమనన్దానపూర్వామ్
 అల్లంరాజాన్వయమణి రసా రంగశాయార్య పుత్ర
 స్సుబ్రహ్మణ్య స్సుకవి రకరో చ్చాటుధారార్థసారమ్. ౪

అత్రాదా వ్యాఖ్యానకారకేన సుబ్రహ్మణ్యకవీశ్వరేణ విరచి
 త్నానాం చతుఃశ్లోకానాం మధ్యే ఏకవివ స్వేనవాఖ్యాయతే॥

జయంతి- జయంతి వంశసంభవస్య రామార్యమణేః రామ
 హ్యఖ్య పణ్ణితశ్రేష్ఠస్య-వచాంసి వచన ని- రామస్యదాశరణేః "రామో
 ద్విర్నాభిభావత" ఇతి రామాయణే ఆర్యస్య బ్రహ్మస్య- ని-
 అర్చనానాశ్చ చ గీష్పతౌ- ఇతి విశ్వ-అసంతిచ తాని వచాంసిచ మ
 నోజ్జనాశ్చ ని జయన్తి అణిక్రామన్తే. పుస్తస్య జయంతి రామయా
 ద్యోతేచస్య యశాంసి కీర్తయః రామస్య బలరామస్య అరిణాం చక్ర
 వాకానాం అరిః శత్రుః చంద్రః తస్యచ సతాం సక్షత్రాణాంచ-ని- సస్స
 త్యే విదుషి శ్రేష్ఠే సాధా భవతిచ త్రిషు-ఇతిరత్ననూలా. మహాంసి
 తేజాంసి జయన్తి అణిక్రామన్తే- అత్రనహో యశోవర్షసం యమకా
 లంకారః- అతిశయోక్తిశ్చ ద్వేనరేతే- ఉపేంద్ర వజ్రవృత్తమ్॥

—: అథ కాళిదాసకృత చాటుధారాః :—

శ్లో. కాళిదాసళిదాయోమాచన్ప్రీనే రిపురజ్ఞకమ్
 కజ్జరం పురితేన్ప్రీంచ మాయోబాలినదాలికా. ౧
 పదచ్ఛేదః-కాళి-దాసళి-దాయో-మా-చన్ప్రీమ్-తే - రిపురజ్ఞ
 కమ్- కజ్జరమ్-పురి-తా-ఇన్ప్రీమ్-చ-మాయో-దాలి-నదాలి-కా.
 వ్యా. దాసాన్ లాతి గృహ్ణాతీతి గాసలీ-లా ఆదాసే దానేచ-
 లళయో రభేదః- పుత్రవ ద్దాసాన్ స్వీకరోతీతి భావః. హేదాసలి ఇతి
 సంబోధనమ్-దాయః అవిభక్తః ఉః శివః యస్యా స్సా హేదాయో
 ఇతి సంబుద్ధిః- అర్ధనారీశ్వరత్వా దపృథ సూతశివే త్యర్థః. మాయాచ
 సా ఊశ్చ దేవతాచమాయో ఇతి సంబోధనం- మాయారూపిణి దే
 వతేత్యర్థః. ఉకారః పురుషే చన్ప్రీ రాజపుత్రే గళే సురే-ఇతి రత్న
 మాలా. దాం క్షాంతిం లాతి గృహ్ణాతీతి దాలీ. హేక్షాంతిమతీత్యర్థః.
 ని-దాస్త్రియాం క్షాంతి దాసయోరితి. సత్యః లక్ష్మీసరస్వత్యాగయః
 ఆశ్రయః సఖ్యః యస్యా స్తస్యా స్సంబుద్ధిః- హేసదాలి. ఆళీసఖివయస్యా
 చేత్యమరః. హేకాళి పురి పరిగ్రహవిషయే-ని- పూశ్చరేపి నగరేపరి

గ్రహవిధాస్త్రియా మితి నానార్థే. తేతవతా కదుణా... నుశాయాంతం
 తాస్త్రియా మితిచ. చస్త్రింశశిన ఇవేత్యధ్యాహరః కజ్ఞానిన...
 గృహ్లాతీతి కజ్ఞరః-సూర్యః తంచ ఇన్ద్రంచ సురేన్ద్రం ప్రతిచ రపు...
 కం అరిషడ్వర్గవర్గం అజ్ఞానిన మిత్యర్థః. మా మాం ప్రతి కా కస్య
 సుఖస్య ఆ గారవస్థానంవా భవత్వితి శేషః-ని-సుఖశీర్షజలేషుకం| ఆకా
 రస్తు పదే భావే పరితాపే పితామహే- ఇతిచ నానార్థే. హే శాళి లే
 కృపా చంద్రాదికం ప్రతీన మాం ప్రతి సర్వసుఖాస్పదాభ్యాం భావః||

తద్విరచిత ద్వితీయశ్లోక

శ్లో. వాశ్చారేడ్వజభగ్నోడగి...
 ఙ్గోరాడారుడుస...
 ఉడ్వీడు...
 స్వస్థా...

... రతి- దీవ్యతీతి దేవః సకలలోకనాయకః సచ
 మృ... వః యష్టాకం ముదే సంశోపాయ అరం శీఘ్రం యథా
 తథా స్తా దూభయా దత్యాశీర్వా... స కీడ్వగ్విభ ఇత్యుక్తే- వాశ్చ
 రేడ్వజభక్ - వారిపూడకేషు చరన్తీతి వాశ్చారాః తేషా మీత్ స
 చ ధ్వజే యస్య సః వాశ్చారేడ్వజః- రతీసతి- తం దహతీతిధక్ - దృ
 తోడ్వభవతిః ఉడూనాం సక్షత్రాణా మభవతిః చస్త్రిః ధృతః ఉడ్వభ
 వతి ర్యేస సః- కుం భూమిం ఘరన్తీతి కుద్రాః పర్వతాః తేషా మీత్
 హిమవాన్- కుద్రేశో జాయత ఇతి కుద్రేడ్వ... హిమసన్న గాపత్య మితి
 యావతే - పార్వతీతి భావః. సా జాయా యస్య సః కుద్రేడ్వజానిః- గణా
 నాం ప్రమథగణానా మీత్- అస్య గణాధిరాజత్వం కుత్రోక్త మితిచేత్.
 గణేభ్యో గణపతిభ్య శ్చ వో సమోసముః- ఇతిశ్రుతిః- గవాం రా
 త్ గోరాత్. త మారోహ తీతి గోరాడారుత్- మహాసంవీశ్వరవా
 హస ఇత్యర్థః- ఉరిసా సరన్తీ త్యురస్సరాః ఉరిగా స్తేషామీత్ ఫణీ స్స

ఉరుతరం గ్రవేయకం మహాకంఠాభరణం తేన భ్రాజతీతి ఉరుతరగ్ర
వేయకభ్రాట్- ని-గ్రవేయకం కంఠభూషే త్యమరః. ఉడ్వీట్ చన్ద్రః
తస్య రుగివ క్వాన్తిర్యస్య సఃఉడ్వీడుక్- నరస్య బ్రహ్మణః కం శిరః-మా
రుతే వేధసి బ్రధ్నే వుసి కః కం శిరోం బునోః- ఇత్యభిధానాత్-
కంచ తదస్థిచ కాస్థి కపాలం యద్వా-నరా న్కాయతీతి నరకః-
తస్యాస్థి తద్ధరతీతి నరకాస్థిధృత్- తి సః దృశో యస్యసః తిద్భక్ సో
మసూర్యాగ్నిలోచన ఇత్యర్థః- ఇభానాం గజానా మీట్ ఇభేట్-
తస్యాద్ద్రోచ త దజనంచ ఆర్ద్రాజనం అచ్చచ్చదః నిర్లలాంబరం యస్య
ఇభేడ్దార్ద్రాజనాచ్చచ్చదః. సద్యోదశితగజాసుర చర్ద పరిధానాలంకృత
ఇత్యర్థః-అమ్బుమస్తశ్చ తేఅమ్బుదాశ్చఅమ్బుమదమ్బుదాః తేషామాళిః
పక్షిః సజలజలదపక్షిః రుగివ గళకాన్తి ర్యస్య అమ్బుమదమ్బుదాళి
గళరుక్- ఏవం విధశ్శివః స్తా ద్భూయాదిత్యర్థః.

తద్విరచితత్పతీయశ్లోకః.

శ్లో. యోవ్యోమాడినగోహరీడుడుపగోయుగ్కః క్వగధ్రోపభి
రీమభ్యుర్వసుకీరమారతర సోనాభ్యబ్రుడాసీనకః।
ద్యోషచ్చవ్వవనస్సు పత్నలిలజోవార్ధిస్వప్రోష్టార్ధదో
రాద్యోగద్యశివాడఘాడమృతదః పాయాత్సనః కన్దభాః. 3

వ్యా. యథితి- యః విష్ణుః వ్యోమ్ని ఆకాశే అటస్తీతి వ్యో
మాట్- పక్షి- తేషా మినః ప్రభుః గరుడః- తేన గచ్చతీతి వ్యోమా
డినగః- హరీణాం మరీచీనా మీట్ సూర్యః-హరిర్యమారాశ్వాగ్నిం
దువిష్ణోన్ద్రాంశుశు కేషు నా-విశ్వః. ఉడూనాప్తీ త్యుడుపః చన్ద్రః- గా
నోః నేత్రయోః యుగ్కం నేత్రద్వయం యస్యసః హరీడుడుపగోయు
గ్కః-కుః భూమిః అగః పర్వతః తౌధరతీతి క్వగధ్రః- కూర్దపరాహావ
తారకథే అత్త సన్ధయే. అపగతా భీ ర్యస్యసః అపభీః- భువి అరయః
భ్వరయః భీమాశ్చ తే భ్వరయశ్చ భీషభ్వరయః- భయజ్కరశత్రపః

తేషామసూన్నిరతి ఛేదయతితి “కృష్ణో హింసాయాం” భీమభ్యర్థను
 కిః తత్ర రోరీతి రేఫలోపః-రమాయాంరతః ఆనక్తః రసో యస్య సః
 రమారతరసః- లక్ష్మీనంస్తకశృంగారరస ఇత్యర్థః. అపురోహతీ త్యబ్ర
 ట్- జలజం విష్ణునాభీకమల మి త్యర్థః- తస్మిన్నాసీనః కః బ్రహ్మ య
 న్య సః- ద్యవి స్వర్గే నీదన్తి తిష్ఠన్తితి ద్యోషస్తః దేవాః- తేషాం చ
 మూనేనా తస్యః అవనః రక్షకః- సలిలే జాయేతే ఇతి సలిలజే పదా
 సలిలజే ఇవ పత్సలిలజే శోభనే పత్సలిలజే యస్య తథోక్తః. వాక్యే
 స్వపితీతి వార్ధిస్వపః-అప్తార్ధం దోషో యస్యసః చతుర్బుజః- ఆదాభవ
 తీ త్యాద్యః మూలపురుషః- గదా స్యాస్తీతి గదీ-కౌమోదకీధరః-
 అశివా న్యమగ్నశాని అటతి నిరాకరోతీ త్య శివాట్-అఘాని పాపాని
 అటతీ త్యఘాట్- అమృతం దదాతీ త్యమృతదః- ముక్తిప్రదః- అమృ
 తం చామృతే క్షీరే మోక్షేమ్ము చిరజీవినోః-ఇత్యమరః. కం ఉజ
 కం దదాతీతి కన్దః తన్య భేవ భా కన్దభాః. సః హరిః సః అస్తాన్
 పాయా దిత్యాశీర్వాదః- పారక్షేణే-ఇతిధాతోర్లిజ్.

తద్విరచితచతురశ్లోకః.

శ్లో. యావత్తోయధరాధరాధరధరాధారాధరశ్రీధరో
 యావచ్ఛారుచచారుచారుచమరం చామీకరం చామరమ్।
 యావద్రావణరామ రామరమణం రామాయణం శ్రూయతే
 తావద్దోభువి భోగభోగభువనం భోగాయభూయాద్విభో. ౪
 యావదితి-తోయధరాః మేఘా స్సముద్రాశ్చ- యావత్తిష్ఠన్తి
 శేషః-ధరా భూమిః ధరాః పర్వతాః హిమవదాదయః మేరోః పృథ
 గ్వక్ష్యమాణ త్వాత్ “అహార్యధరపర్వతా” ఇత్యభిధానాత్ ధరాయాః
 భూమేః ఆధారః అధరః పాతాళలోకవర్తి శ్రీధరః విషధరః శేషః
 మహాకూర్మరూపః శ్రీవిష్ణుర్వా- ఏతేచ యావత్తిష్ఠన్తి- శ్రీశ్రేష్ఠరచ
 నాశోభా సమ్పత్సరళశాఖమ్। వాణీలక్ష్మీలవక్లేషు ఏవేచిత్వేవ్యభి

ఘ-ఇతినానాథే. కించ చారు రమ్యం చచేతి రుః ధ్వనిర్యేషాంతే చ
 చారవః- రున్నయుద్ధే భయేధ్వనా- వితి నానాథే. చచారవశ్చతే
 చారవశ్చేతి విశేషణసమాసః- చచారుచారవ శ్చమరాః మృగవిశే
 షాః య స్తిన్ తథోక్తమ్. అమరాణా మిదం ఆమరం తస్యేదమిత్యణ్ ।
 చామికరం సువర్ణం మేరు రితి యావత్- తచ్చ యావత్ప్రతి-
 అపిచ- రావణశ్చ రామశ్చ రావణరామా, తావేవ రామా రమణీ
 యా రమణౌ నాయక ప్రతినాయకౌ య స్తిన్ తత్తథోక్తమ్- రామా
 యణం భువి భూమా యావత్ప్రతి తావత్పర్యంతం భోగస్యాపి భో
 గో యత్ర సః భోగభోగః భోప్రభో భువనం స్తప్రద్వీపపరిమితం తే
 తవ భోగాయ భూయా దిత్వాశీర్వాదః- భోగాయ తే నిత్యశః- ఇతి
 పాతా న్తరమ్.

తద్విరచిత పశ్చిమశ్లోకః.

శ్లో. సశ్రీమానుదయోదయోదయదయోదాదయోదయోవేదయో
 నిత్యం యేనరమారమారమరమారామారమస్సారమః ।
 అవ్యాదస్తరణోరణోరణరణో రాణోరణో రావణో
 విష్ణురిష్ణురభీరభీరభిరభీరాభీరభీభూరభిః. ౫.

సఇతి-సః- విష్ణుః వః రక్షత్వితి శేషః. స కథంభూత ఇత్యుక్తే-
 శ్రీరస్యాస్తీతి శ్రీమాన్ నిత్యయోగే మతుప్-నిత్యలక్ష్మీనివాసః-పు
 నఃకథం భూతః- ఉదయోదయోదయదయః ఉదయస్య శుభోదయస్య
 విధే రుదయః ఉద్గతః ఉన్నతోవా అయోదయో యస్తా త్సః ఉద
 యోదయః- ఉదయః పూర్వశైలే స్యా గాన్న త్యే పుష్కలతా
 వపి - ఇతి విశ్వః. ఉదయప్రసారో యస్యా స్స ఉదయో
 దయోదయదయా- దయా కాగుణ్యం ఉదయోదయోదయ
 దయః యస్య దయో దయమాత్రేణ శుభావహావిధే రుదయో
 భవతి స ఇత్యర్థః- పునః కథంభూతః దాయోదయః దదతీతి దా

క్విప్పీతి క్విప్. దా నయతీతి దాయః-కర్ణణ్యణ్- దాయానాం దాన
 శీలానాం ఉదయః ప్రాదుర్భావః యస్య సః దాయోదయః-యః పుర
 షః పరమాత్మా- వేద సర్వంవేత్తి సర్వజ్ఞః ఇత్యర్థః- కించ యేనహేతు
 నా రమాలక్ష్మీః మారం మ స్తథం నామ పుత్రం ఆర లేభే- ఋ ఇత్యస్తా
 ధాతోర్లోక్. రమారమారం అరమారామారమః అవిద్యమానా
 రనూ యేషాంతే అర య్మాః త్యక్తశ్రీకాః వీతిరాగాః అతపవ ఆరామా
 అతిమనోహ రాః తేషు ఆసమన్తా ద్రమ తే క్రీడత ఇతి ఆరమః అరమా
 రామారమః ఘృణ్ణరే కవిధాస మితి కః- సారమః సారం వాక్యసారం
 షూతి వదతీతి సారమః-మ శబ్ద ఇత్యస్తాదాహోః కః-వ తేన వేదకర్తేతి
 ఫలితం - కించః- రణో రణరణో రాణోరణః రణోరణరణో ఇతి
 త్రివార మనుకరణశబ్దః- ఏవం రాణః రణసమ్భన్ధీ రణః ధ్వనిః
 యస్య సః రణోరణరణోరాణోరణః- రణో రణరణో ఇతి సర్వదా
 రామేణసహ మే రణో స్త్వితి వారం , వారం వద న్నిత్యర్థః. , రణో
 ఇ త్యత్ర దీర్ఘవత్ప్రతిభాసా త్తథా ప్రయోగః- ఇతం భూతో రావణః
 అ స్తరణః కృత ఇతి శేషః- అస్తః నిర స్తః రణః యేన సః జిష్ణు ర్జయ
 శీలః- గ్లాణీ స్తస్యేతి స్నుః- విష్ణు ర్వాప్యపకశీలః-అభీః నిర్భయః రభీ రభో
 స్యా స్తీతి రభీ-భ క్తసంరక్షణే రభసవా నిత్యర్థః. గ జేన్ద్రీరక్షణ ప్రశస్త
 వేగయు క్త ఇతి యావత్. రభిరభిః రభినీ వేగయుక్తా రా గతిః యస్య
 సః రభిరః జవవద్గమన ఇత్యర్థః- రభిరః భిః పక్షీ యస్యసః రభిరభిః
 మనోజవవద్గరుడవాహన ఇతి యావత్ రా స్త్రియాం హేమ్ని శా
 లాయా మాశంసాయాం గతావపి- నానార్థే- భిష్త్రిభీత్యాం భిశేపుం
 సి-ఇతిచ- ఆభీరభీభూరభిః- ఆభీరాణాం గోపాలానాం భీభూః భయస్థాన
 భూమి రితి యావత్. రః పావకః తస్య భః భయం యస్మా త్యః- గోప
 బాలకభయంకరదవానలకబళనకర ఇత్యర్థః-రఃపుమాన్పావకే కామే-
 ఇతినానా.

తద్విరచితవృత్తశ్లోకః.

శ్లో. ముఖం చ చంద్రప్రతిమంధిమంధినా
 కుచాచ పీనా కఠినా తినా తినా
 కటి ర్విశాలా రభసాభసాభసా
 అహా విచిత్రం తరుణీ రుణీరుణీ.

౬

పదచ్ఛేదః. ముఖం- చ-చంద్రప్రతిమంధి-మంధినా-కుచా- చ-
 పీనా-కఠినా-తినా-తినా-కటిః--విశాలా-రభసాభసాభసా- అహా-
 విచిత్రం-తరుణీ-రుణీరుణీ.

అస్యార్థః-మధినా-సాందర్యవిషయే ముఖంచ చంద్రప్రతిమంధి
 చంద్రతిరస్కారీత్యర్థః-మధినిస్తుంపరే మథనేత్యమరః-ధర్మిపరస్య మధిని
 శబ్దస్య ధర్మపరత్వం వివక్షిత మితి భావః-పీనా పీవరా కఠినా కర్క
 శౌ తినా హారాద్యలంకారవంతా- తినా సమా-తశ్శూన్యే వర్తుతే
 హారే సామ్యేచ పరికీర్తిత- ఇత్యుభయత్రాపి విశ్వః-కుచాచ-విశాలా
 విస్తృతా రభసాభసాభసా-రభసేన వేగేన ఆభసం-సైకతం ఆభసతి
 హసతీతి తథోక్తా- భస హసన ఇతిధాతో రచ- ఏవంవిధా కటిశ్చ
 తరుణీచ-రుణీరుణీ-రుణ మస్యాస్తీతి రుణీ. "గజః కరికుంభే రుణేరుణి"
 ఇతిశాశ్వతః- తస్య ఈ లక్ష్మీః గమనశోభేతి యావత్ - శోభాసమ్పత్తి
 వద్దాసు లక్ష్మీ శ్రీరివకథ్యతే-అమరః- తాం గజగమనశోభాం రుణితి
 పరిభవతీతి రుణీరుణీ- ఔణాదిఋయం- ఇన్దుబిమ్బాననా- హారాద్యల
 క్షారవతీ- పీనకఠిన స్తనీ-సైకతశ్రోణీ-గజగామినీచ-తరుణీ శ్రీ యత్ర
 కుత్రాపి నాస్తీత్యహా విచిత్రమాశ్చర్య మితి భావః.

జయదేవకవిం ప్రతి పద్మావతీవచనమ్.

శ్లో. ద్వేకమలే మమపాణినరోజే ణోకనదం కనదం కరభారు
 బ్రూహికిమిచ్చసిపజ్కజనేత్రే ణోకనదం కనదం కరభారు.

౭

పదచ్ఛేదము:- ద్వే-కమలే-మమ-పాణినరోజే-క:- అకనదంకనదం-
కరభోరు-బ్రూహి- కిమ్-ఇచ్చసి-పజ్కుజ-నేత్రే-కోకనదం- కనదం-కర
భోరు.

అస్యార్థము:- క: సూర్యసము: కశ్చి త్పుమా- “కోబ్రహ్మమారు
తారే” ప్పితి విశ్వ:- అకనదంకనదం-అప్రకటచిహ్నప్రక మిత్వార్థ:-
కనన్తి-అంకనాని చిహ్నాని కనదంకనాని తాని నభవన్తి త్వకనదంక
నాని, తాని దదాతీ త్వకనదంకనద మితిస మాస:- కరభా వివ ఊరు
ప్రదేశౌ యస్య తత్ కరభో రూ:- తాభ్యాం కామరూపం యస్య
తత్-కరస్యకరభోబహి:- ఇత్యమర:- ఊకార:- పురుషే చన్ద్రే ప్రాజ్ఞానోప
మయో ర్ఘటే- రూ స్వస్థరే కామరూపిణీతిచనానా-యద్వా కరభస్యహ
స్తానక్షత్రస్య-ఊ: అధిపసూస్య: తస్మై రూ: రూపవిలాస: యస్యతత్
తద్వ త్సూస్యభిమ్బవ ద్రూపం యస్యవా-కరభోరు-కం సుఖమేవ నదం
యస్య తత్ కనదం- ఏవంవిధం కోకనదం రక్తామ్బుజం త్వాం ఇతి
శేష:- మదనస్థాన మితి భావ:- ఏతేన నాయకా స ద్దీనీతి నిశ్చీయతే,
తదుక్తం రతిరహస్యే- వికచకమలకోశా కార కామాతపత్రేతి- భవే
తోకనదం రక్తపద్మే రక్తోత్పలేపిచ- నానా- కరస్య హస్తస్య భా
కాన్తి: తయా ఉరు వ్యాప్తం అధికం కర్తు మితి శేష:- తద్గ్రహణార్థ
మితి భావ:- పద్మద్వయం హస్తద్వయ మితిభావ:- మమపాణి నరోజే
మత్కరపద్మే ర్పయతీతిశేష:- నీవీబస్వవిమోచనార్థప్ర సారితనాయకకర
ద్వయం స్వకరేణ నిరుధ్య నాయకా వదతీ, కిమితి-హే పజ్కు జ హేప
ద్మ ఏతత్సంబోధనం పద్మస్వరూప మదనసదన స్వైవ నేత్రే నాయకా
య కిమిచ్చసి కిముత్తరం వక్తు మీహనేతత్ బ్రూహి కథయ-త్వ మిత్వ
ధ్యాహార:- అత్ర నాయకాయా: పాణౌనాయకే స్వకరద్వయం విన్యస్య
ప్రార్థయతిసతి తంప్రతి నాయకా ఏవం ప్రాధోక్త్యా అవదదితిభావ:

చింతలూరు నివాసినా పెద్దింటి కనకాద్రిశాస్త్రిణా
విరచితశ్లోకాః.

శ్లో. సఖాయం యస్యాహు ర్వసురలికదృశ్శూరిమకరో
దపాంగం గోశబ్దగ్రహపతిపరిష్కారకరణమ్
అధాద్ధాం గాంగేయీ మధికమధిశేతే యఉరగం
సభూత్యై భూయస్యై సరసిరుహనాభోస్తు భవతాన్. ౮

యస్య విష్ణోః అలికే ఫాలే దృక్ యస్య సః శివః సఖా మిత్ర
మిత్యాహుః వదన్తి- యస్య విష్ణోః జనకః వసుః వసుదేవ ఇత్యాహుః
యద్వా యం విష్ణుం సర్వజగన్నివాప ఇతి వదన్తితిచ- యం దేవం
భూరి మకరో దపాంగం భూరిమాణం సర్వవృద్ధిం కరో తీతికరః భూరి
మకరంచ తదుద ముదకంచ భూరిమకరోదం తత్పాతీతి భూరిమకరో
దపః నీలమేఘ ఇత్యర్థః- స ఇ వాంగం శరీరం యస్య తథోక్తం. వదన్తి
యం దేవం గోశబ్దః చంద్రః గ్రహపతి స్ఫూర్యః తౌద్వా నేత్రద్వయ
రూపపరిష్కారకరణం యస్య తథోక్తం వదన్తి- యః దేవః గాంగే
యీం సువర్ణస్వరూపిణీ మిం లక్ష్మీం యద్వా గాంగేయీం గంగా
యాః అవత్యం స్త్రీం గాంగేయీంచ సా ఈచ గాంగేయీ వా తాం
లక్ష్మీం “ఈ రింది గోమినీ హ్రీశ్చభార్గవీ కలశాబ్ధిజా-అమరశేషః” గాం
భూమిం చ అధాత్ ద్వే పత్నీభావేన పరిజగ్రాహ- యోవిష్ణుః అధిక
మురగం శేష మధిశేతే శయితవాన్ శేషశాయీ త్యర్థః స సరసిరు
హనాభః శ్రీహరి ర్భవతాం భూత్యై ఐశ్వర్యా యాస్తు భవతు.

అన్యశ్లోకస్య శివపరోర్థః.

యస్యదేవస్య సరసిరుహనాభః శ్రీహరిః సఖా మిత్ర మాహు
ర్వదన్తియస్యాలికదృశ్శూః ఫాలలోచనసమంభవః వసు ర్వహ్నిః- “వ
సుర్నా దేవభద్రేషు యోక్తాగ్ని ధనదాంశుషు-మధురేతు త్రిషుక్లీ బే
సలిలే ధనరత్నయో” రితి నానా-ఇం మన్మథం అపాంగ మపహృతశరీ
రమకరోత్ - “ఇకారః ఫణిరత్నార్చిష్వగ్రతోర్ధ్వహార్యయోః హారేకశే

నా కత్యంతే నిశాకరకరే స్థరే నానా- యం దేవం గాంధేవ నేత్ర
 మేవ శబ్దగ్రహం శ్రోతం యస్యసః గోశబ్దగ్రహః సర్పః- తేషాం పతి
 శ్చేషః పరిష్కారకరణ మాధరణమాపం యస్య తథోక్త మావలుః-
 యః దేవః గాం చన్ద్రం గాం గేయీం గంగా నమ్బున్ధినీం ధారా మ
 ధాత్ శిరసి ధృతవా నిత్యర్థః- యో దేవః అధిక మున్నత మగం
 కైలాసగిరి మధి శేతే అధిశ్రీత్యశయితవాన్-సః తాదృశః-ఉ శ్చి సవ
 తాం యుష్మాకం భూయస్యై భూత్యై అధికైశ్వర్యాయా స్తు భవత్స్వి
 త్యాశీర్వాదః.

తద్విరిచిత ఏవ ద్వితీయః

శ్లో. కేశాః కజ్జాలికాశాభాః కరికారిపినాకినః

వివిగోగతయో దద్యుశ్శంవో బ్లాబ్ధినగోకసః.

కజ్జాలి పద్మా స్యశయోభ్రమరాః కాశా శ్చరా స్తేషా మాభే
 వాభా ఏషాం తే కజ్జాలికాశాభా- క్రమేణ పద్మ భ్రమర శరవర్ణ శరీ
 రాః కరికారిపినాకినః-కం బ్రహ్మశిర అరీ చక్రం పినాకః పినాకధను
 రేతే కరేషు యేషాం తే తథోక్తాః- విశ్చ విశ్చ గాశ్చ వివిగాః వివిగో
 భ్యో గతయో యేషాం తే వివిగోగతయః- హంసగరుడవృషభవా
 నా ఇత్యర్థః. “విః పక్షిపర మాత్మనో” రితి విశ్వః- అబం చాభిశ్చ సగ
 శ్చా బ్లాబ్ధినగాః- తే ఓకాంసి స్థానాని యేషాం తే అబ్లాబ్ధినగోకసః-
 పద్మ క్షీరసముద్రకైలాసనివాసాః ఏవంవిధవిశేషణవిశిష్టాః కశ్చ, అశ్చ,
 ఈశశ్చ కేశా బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాః- వః యుష్మాకం శం సుఖం
 దద్యుః దద స్త్వి త్యాశీర్వాదః-

చెర్లవేంకటేశాస్త్రివిరిచిత విచిత్రామాయణశ్లోకః-

శ్లో. మార్గం మార్గం మృగయతి మృగ్యే హేతిరామేతిరామే

శోకం శోకం గతవతి గతే లక్ష్మణ లక్ష్మణం

సీతాసీతా సురసురవధూహారలజ్జారలజ్జాం

సీతాసీతాతపతి తపనేరావణే రావణేన. ౧౦

రామే శ్రీరామే. మార్గం మృగసంబంధి తస్యేద మిత్యణ్ - మార్గం పంథానం మృగయతి సతి అన్వేషయతి సతి- మృగే కురంగే హః లక్ష్మణేతి శోకం దుఃఖం గతవతి సతి- లక్ష్మణే గతేసతి యాతే సతి- రావణే భయంకరే మధ్యాహ్న తీక్ష్ణకరత్వా దితిభావః- తపనే సూర్యే సీతా తపసినతి హలపద్ధతిమధ్యతాపం కుర్వతి సతి "సీతాలాస్థల పద్ధతిరితి" శాశ్వతః- ఆకాశమధ్యగత స్సూర్యగతి యావత్. అలక్ష్మణేన అసమృత్కరచిహ్నేన యతివేషధారిణేతి భావః రావణేన దనుజనా థేన- సీతా జానకీ ఆసీతాసురసురవధూనాం బలాకృష్ట దనుజదే వాజ్ఞనానాం- హర్ ఆక్రోశధ్వనిః అలజ్జారః యస్యాః తాం లజ్జాపురిం ఆశోకం సీతా ప్రాపితా తత్రనివేశితే త్యర్థః.

తద్విరచిత ద్వితీయశ్లోకః.

శ్లో. కుమార సమ్భవం దృష్ట్వా రఘువంశే మనోదథత్
రాక్షసానాం కులశ్రేణో రామో రాజీవలోచనః. ౧౧

కులశ్రేణుః దేవకులోత్తమః- రామః జగన్మనోహరః- రాజీవలోచనః; పుండరీకాక్షః శ్రీవిష్ణుగీత్యర్థః. రాక్షసానాం రావణకుమ్భ కన్ధాదీనాం- సమ్భవం జననం- దృష్ట్వా అవలోక్య- తత్సంహరణాయా లోచ్యేతి యావత్. రఘునాణాం వంశే భవితుం మనః మాననం- దథత్ వహన్. కుం భువంప్రతి ఆర ప్రావ- ఋగతా వితిధాతోర్భూ తాశ్శ్రేణిః- రామావతారార్థం భూలోక మాగతవా నిత్యర్థః.

తద్విరచిత తృతీయశ్లోకః

శ్లో. త్వా ముర్వీవరవర్య కావ్యకరణే నేనాగణే భాషణే
త్రాణే వ్యాకరణే రణే వితరణే విశ్వంభ రాధారణే

సత్యం సత్యవతీభయే శరభయే వాణీశయే విష్ణయే

దాక్షీ కుక్షీ భయే పృథోదరభయే కల్పద్రయే మేరయే. ౧౨

దశరథముపేత్య విశ్వామిత్రః స్తౌతి. హే ఉర్వీవరవర్య- త్వాం
 కావ్యకరణే ప్రబంధరచనావిషయే సత్యం-యథాతథా-సత్యవతీభయే
 సత్యవత్వాం భవతీతి- సత్యవతీభూః వ్యాసః- అత్ర భూధాతో రాచా
 రాశే ణిజితి శివ్. తత్రాయాదేశ ఇడాగమః- వ్యాసమి వాచరామి
 వ్యాసం మన్యే ఇత్యర్థః. ఏవం సర్వత్రాపి క్రియాయాపో భవతి. సేనా
 గణే సైన్యరక్షణవిషయే శరభయే-శరభూఃకుమారః-తమివాచరామీతి
 భాషణే విషయే- త్వాం వాణీశయే- చతుర్ముఖమి వాచరామి.
 త్రాణే లోకపాలనవిషయే-విష్ణయే విష్ణుమివాచరామి, త్వామితి సర్వ
 త్రాన్వయః. వ్యాకరణే వ్యాకరణశాస్త్రవిషయే- త్వాం దాక్షీ కుక్షీ భ
 యే-దాక్షీతి కాచిత్ స్త్రీ- తస్యాః కుక్షౌభవతీతి దాక్షీ కుక్షీ భూః- పాణి
 సి- తమివాచరామి-రణే యుద్ధవిషయే- త్వాం పృథోదరభయే- పృథా
 యాః కున్త్యాః ఉదరే భవతీతి పృథోదరభూః- అర్జునః-తమివాచరామి.
 వితరణవిషయే త్వాం కల్పద్రయే కల్పవృక్షమి వాచరామి. విశ్వంభ
 రాధారణే- భూభరణవిషయే- త్వాం మేరయే మేరుగిరిమి వాచరా

—:0:—

మి- మేరుమివ మన్యే ఇతి యావత్. అత్ర క్రమాలశ్కారః. విజయ
 నగర నివాసినా నడిమింటి మంగళేశ్వరశాస్త్రీణా

వీరచితచాటుధారా శ్లోకాః

శ్లో. యదియా మాదిరాపన్నో భవం కిమబలాబలమ్

ప్రచ్ఛన్నాః కర్తవదానకర్తాధికరణక్రియాః. ౧౩

(అన్యశ్లోకస్య పూర్వార్థే కర్తృపదాదయః గూఢతరాః బ

భూవుః)

పదచ్ఛేదః- యది-యాం-ఆత్-ఇ-ఆపత్-నో-భవం-కిం-అబలా

బలం.

టీకా-ఇః మదనః. ఆత్ విఘ్నోః- ఆకారో బ్రహ్మవిష్ణిశ్చ కమలే
 వ్యంగశ్చే రణే-నానా. ఇకారః ఘో రత్నార్చిష్వసగ్నే చన్ద్రోచిషి-
 ఇతిచ-యాం లక్ష్మ్యం- ఈకారోబ్జదళే లక్ష్మ్యం వాణ్యాం కమలకేస
 రే-ఇతిచ. భవం-జన్మ-నో ఆపద్యది- అప్రాప్తవాంశ్చేత్-నలభ తేచేది
 తియాపత్-అబలానాం స్త్రీణాం బలం కిం కిం ప్రయోజనం- వ్యర్థమి
 త్యర్థః- యద్వా అబలానాం బలరహితానాం స్త్రీణాం కిం బలమస్తీ
 తిశేషః- కిమపి నాస్తీతి యావత్-మదనక్రీడావ్యాపార ఏవ సదాస్త్రీ
 ణాం శరీరబలమితి యావత్. తదుక్తమ్-అమైఘనం జరాస్త్రీణాం వ
 స్తాణా మాతపం జరేతి.

తద్విరచితోద్వితీయః శ్లోకః

శ్లో. తాతాజ్జయా యాతాట విర్వాతాపిభుగ్రాతాసియు
 గ్దాతాసురః పీతామృతత్రాతా జగన్నేతా విభుః
 ఆతామద గ్వీతారిసాకేతాలయే పైతామహే
 స్థాతాభవః పాతాముదా పాతాత్సదా సీతాపతిః. ౧౪

అస్తిన్ శ్లోకే ఏకప్రాసేన రామాయణకథా లఘుత్వేనరచితా.
 తాతస్య దశరథస్వాజ్జయా-శాసనేన- యాతా గతాటవిః యే
 ననః యాతాటవిః-పితృవచనేన వనమగమ దిత్వర్థః-గవతాపిభుజా-
 స్త్రేన రాతాః స్వీకృతాః అనయః ధనుర్బాణతూణీరఖిద్గాద్యాః త్రై-
 ర్యు గ్యుక్తః- అగస్త్యవచనాచ్చైవ తూణీచాక్షయసాయకౌ! ఖడ్గం
 చ పరమవీరీతః జగ్రాహైంద్రం శరాసన- మితిరామాయణే. దాతాసు
 రస్సమరవినిహత మారీచ ఖరదూషణ రావణ కుమ్భకర్ణా ద్యసురనా
 యతో భూత్వా తథా. పీతామృతాః దేవాః తేషాం రక్షకస్సన్ జ
 గతాం భువనానాం సేతా నాయకః విభు శ్శాశ్వతః శ్రీరామయాప
 ప్రవృత్తోహరిః! ఆనమంతాత్తామ్రాదృశౌ యస్యనః ఆతామదృక్ ర
 క్తరేఖాంకిత విశాల లోచనః ఇత్యర్థః! పైతామహే పీతామహ సం

బద్ధిని సాకేతాలయే అయోధ్యాసంస్థానే స్థాతా స్థిహోభూత్వా భు
వః భూమేః పాతాపాలక స్సీతాపతిః శ్రీరామో ముదా శ్రీత్యా
త్వాం పాతాత్-పాయాదిత్యర్థః.

తద్విరచిత స్త్రోతీయశ్లోకః

శ్లో. తారావిష్ణురణత్విటగహృదయరమాస్కంధ సంబుద్ధయః క్వ
చత్వార స్తద్ధితాంతాః క్రమవిశకలితై కైకవర్ణస్వరూపాః
క్వస్యాద్ధాతుత్రయం లుగ్వికరణిపతితం కుత్రతత్త్వావబోధః
సూత్రం తత్పాణిసీయం నవిలసతి సహస్రక్రిభి రాభాస్వరే స్తిన.

స్రక్రిభి స్సహసకారేఫయుక్తవాగ్విస్సార్థం- అస్తిన్భాస్వరే-
భాస్వరే ఇతి శబ్దే న విలసతియది. నప్రవర్తతేచేత్-భాస్వరే ఇతిశబ్ద
సకారరేఖా లుప్తాచేత్ భావే ఇతి రూపస్థిద్ధిర్భవతి. తస్మిన్నదే తారా
దీనాం సమ్బోధనాని స్యుః- భ తారాసమ్బోధనం- అ విష్ణోః- అవే
ఉరణస్య- భాః కాన్త్యాః-వే పక్షీ సమ్బోధనం-భావ హృదయస్య-ఇ
లక్ష్మ్యోః-భావే కుమారస్య-అథ చత్వార స్తద్ధితాంతాః దృశ్యస్తే-యథా
భిస్య శివస్య భావః భం-యస్యచేతి భ కారోపరి అకారలోపః- తస్మేద
మిత్యో-అస్య విష్ణోస్సమ్బుద్ధి చరితం అం-సమ్బుద్ధార్థే-వినా చక్షు
షా కృతం కర్త వం- కర్తణ్యో-వా ల్లికినా కృతం వా ల్లికం ఇత్యా
దివత్-అస్యావత్యం ఇః. అతఇష్- మన్తథః కుమారోవా-అథ ధాతు
త్రయ మస్మిన్నేవ దృశ్యతే-యథా భా దీప్తా-వాగ్విగన్ధనయోః-ఇణ్
గతౌ ఏతి త్ర్యయం లుగ్వికరణి పతితం తత్త్వావబోధం కుత్ర వర్తత
ఇతి- భావే-ఇదమేవ పాణిసీయసూత్రంచ- భావే ఇతి.

తద్విరచిత చతుర్థశ్లోకః

శ్లో. అమ్బర మమ్బుని పత్రమరాతిః పీతమహీశగణన్యదదాహ
యస్యవధూ స్తనయం గృహమబ్జ పాతునసశ్శివలో చనవహ్నిః.

యస్య దేవ స్యామ్మరం వసనం వీతం విశంగవర్ణం అభూత్ -
 అనీదిత్యర్థః-యస్యదే వస్య అమ్బుని సలిలే గృహం నివాసస్థాన మ
 భూత్ -యస్యదేవస్య పత్రం వాహనం అహీశ గణస్య-భుజంగచ యస్య
 ఆరా తిర్గరుణోభూత్ -యస్య దేవస్యతనయం పుత్రం మదనమిత్యర్థః-
 శివలో చనవహ్ని ర్దదాహ దగ్ధమకరోత్ -యస్య వధూః పత్నీ-అజ్ఞా
 రమా అభూత్ -సః విష్ణు-ర్షః అస్తాన్- పాతు రక్షతు.

తద్విరచిత పశ్చిమశ్లోకః

శ్లో. గాయ న్నటద్విరేభాలి ప్రాప్తదానో గజాధిరాట్

శ్రీమన్నారాయణాభిఖ్య గజరాడపి తాదృశః ౧౭

గాయ న్నశ్చ నట న్నశ్చ గాయన్నట న్నః- తేచతే ద్విరేభాశ్చ
 భ్రమరాః స్తేషా మాళిః పక్తిః- తయా ప్రాప్తం లభం దానం మదః
 యస్య సః గజాధిరాట్ -గజశ్రేష్ఠః-లోకే యా వర్తతే శ్రీమన్నా
 రాయణాభిఖ్యః శ్రీమా న్సంపత్పరిపూర్ణః- నారాయణాహ్వయః గజ
 రాడపి-శ్రీపూసపాటి గజపతి రపి-తాదృశ స్తత్సమానధర్మవిశిష్టః-అ
 భూదిత్యర్థః-గాయన్చ నటతీచ గాయన్నటత్యో-ద్వారేభాయస్య సః
 ద్విరేభః గురురాయ ఇతి కశ్చిద్వైణికః-ఆళి సత్సగృహీతవేశ్యా తత్స
 ఖీతి యాపత్. ఆళిస్సఖీ వయస్యా చేత్యమరః- గాయ న్నటత్యో తే
 ద్విరేభాలీచ గాయన్నటద్విరేభాలీ-తాభ్యాం ప్రాప్తాని-నానాని ధన
 కనకరత్నాంబరాభరణాదీని యస్య తథోక్తః- తల్లబ్ధదాన ఇత్యర్థః-
 సతుశ్రోతియ ప్రతిగృహీతదాన ఇతి భావః।

తద్విరచిత పశ్చిమశ్లోకః

శ్లో. నేత్రే శ్రోత్రే కథా వక్త్రే గాత్రే పుష్పేషు శోభ తే

పూసపాటన్వయాబ్ధీందో స్వస్తి నారాయణ ప్రభో. ౧౮

హే పుష్పేషు శోభ-పుష్పాణి ఇషవో బాణాః యస్య పు
 ష్పేషుః- మన్దః- తస్య శోభేవ శోభా యస్య తస్య సంబోధనం.

పూసపాట్యస్వయ ఏవాభిః సముద్రః-తస్య ఇన్దు శ్చన్ద్రః-వంశాభివృద్ధి
కర ఇత్యర్థః-భో నారాయణప్రభో శ్రుఃశోతి వేదశాస్త్రా)దిక మితి
శ్రోతా-తస్మై శ్రోతే-సకలవేదశాస్త్రా)వ్యర్థం వక్తీతి వక్తా-తస్మై
నక్త్రే)భగవత్ప్రీతికరం గీతం గాయతీతి గాతా-తస్మై గాత్రే-నేతా
భూ-నాయక స్మై నేత్రే-తే తుభ్యం స్వస్తి మద్యశం-సదా సతత
మ స్విత్యర్థః.

ద్వివేదుల వేకటశాస్త్రీణా విరచితాః.

శ్లో. రోగవి మదహద్యస్య భార్యా కలితమాళికుః

అస్మియః కాననచ్చేత్తా దద్యా చ్చం వో గజాధిపః.

పదచ్చేదః-రః-గవి-ఇం-అదహత్-యస్య-భార్యాకలితమాళిః-

ఉః-అస్మియః-కాననచ్చేత్తా-దద్యాత్-శం-వః-అగజాధిపః.

యస్య దేవస్య గవి నేత్రే స్థితః రః అగ్నిః ఇం మ స్తథం అద
హత్-భార్యాకలితమాళిః-భానాం సక్షత్రాణాం ఆర్యః పూజ్య శ్చన్ద్రః-
స్తే నాశిలతమాళి స్సంగతశ్చీర్షః-అస్మి యో విష్ణుహితః-కస్య బ్రహ్మ
ణః-ఆననం ముఖం త చ్చేత్తీతి కాననచ్చేత్తా-అగజాధిపః పార్వతీప
తిః-సః ఉః తాదృక్చివః-వః యుష్మాకం-శం సుఖం-దద్యాత్-దదా
త్విత్యర్థః.

తద్విరచితోద్వితీయః శ్లోకః.

శ్లో. యువరంగమహీపాల తవోద్వానమయూరికా

* కాంతం వినా నదీతీరమ్మదమాలోక్య సోత్సుకా. ౨౦

హేయువరంగమహీపాల- తవ తే-ఉద్వానమయూరికా పు

రోపవనస్థబర్హిణీ-కాంతం వినాస్థితా సతీ-విరహాభరక్లన్నేతిభావః-

తదా ఇరమ్మదం మేఘజ్యోతిః-ఆలోక్య-సోత్సుకా హర్షయుక్తా సతీ-

నదీతి ధ్వనిం కుర్వతీత్యర్థః-నద శబ్దే ఇతిధాతుః.

* కాంతం పురుషపక్షిణ ముద్దిశ్య వినానదీతి పునఃపునర్నదతీతి.

తద్విరచితస్త్రోత్రీయః శ్లోకః.

శ్లో. అధునా మధుకరపతినా గిళితోస్యపకారదమ్పతీ యేన

త్రాత స్సపాలయేన్నాం గళితవికారో వినాయకోలత్యైః. ౨౦

అధునా ధుకారరహితేన-మధుకరపతినా-అత్ర ధుకారలోపే
మకరపతినా-నకశ్రేష్ఠేనే త్యర్థః; అపకారః; అపగతః; పకారో యస్మిన్ సః
అపకారశ్చ సౌ దమ్పతీచ పకారలోపే దస్తి గజేన్ద్రః-గిళితోష్ఠిగస్తాపి-
యేన దేవేన త్రాతః; రక్షితః-సః; గళితవికారః-గళిత స్త్యక్తః-వికారః
వి ఇత్యక్షరః; యస్యసః-అత్ర వికారరహితః; లత్యైః; నాయకః; విష్ణుః-
మాం పాయాత్-రక్షత్విత్యర్థః.

చేఁబ్రోలు గ్రామనివాసినా ద్విభాషి కృష్ణశాస్త్రిణా

విరచితశ్లోకాః.

శ్లో. వేత్రాగ్రే కోటరం నాస్తి నాస్తి బాణధరోయువా

ఇత్యుక్త్వా కురుహం త్యుక్త్వా విర్వినాసహనిర్యయా. ౨౧

హేవే హేవః-అత్ర స్తిస్వప్నే-కోటరం కోడం-నాస్తి
ర్థం సద్వశ్యత ఇతి యావత్-అగ్రే పురతః; బాణధర శృరధరః-
యువా నవవయస్క-నా పురుషోఽస్తి. ఇత్యుక్త్వా కురుహం త్యుక్త్వా
ఏవం నిగద్య భూరుహం సంత్యజ్య-విః సక్షీ-వినాసహ ద్వితీయపక్షీ
ణాసాకం-నిర్యయా నిర్గతః.

తద్విరచితోద్వితీయః శ్లోకః.

శ్లో. వటవృక్షో మహానత్ర మార్గ మాశృత్య తివృతి ౨౨

అత్ర సంబోధనం వక్తుం మాణ్ణాసావధి రుచ్యతే.

హే వటో బ్రహ్మచారిణ-ఇతిసంబోధనం-అచిపరే ఏచోయ
నాయావ ఇత్యనాదేశః-మహా నధికః-ఋక్షః; భల్లుకః-మార్గం పం
థానం-ఆవృత్య ఆక్రమ్య-తివృతి నివసతీత్యర్థః-శేష స్ఫులభాః.

తద్విరచితస్త్రోతీయః శ్లోకః.

శ్లో. విరాటనగరే రమ్యే కీచకాదుపకీచకమ్

అత్ర క్రియాపదం వక్తు ర్మైమం దాస్యామి కంకణమ్. ౨౨

రమ్యే మనోహరే-నగరే-విః కశ్చిత్పక్షీ-కీచకా ద్వేణోః-

“వేణవః కీచకాస్తే-స్యః యే-స్వన-స్త్వనిలో-ద్ధతాః-అమరః-ఉపకీచకం
సమీపస్థితవేణుం-ప్ర-తి-ఆట-చ-చార. అటపట గతౌ. ఇతిధాతోర్-రి-ట్-
అస్య శ్లోక-స్యాత్-రా-ధే-స్వయ-స్సు-లభః.

తద్విరచితశ్చతుర్థః శ్లోకః.

శ్లో. విషం భుజ్ క్షు సహమాత్ర్యే ర్విनाశముపయాస్యసి

నాభ్యాం కేనాపి రాజేన్ద్ర కృష్ణాజన మకణ్డకమ్. ౨౩

రాజేన్ద్ర హే-నృ-ప-శ్రే-ష్ఠ-వి-ష-ం-వి-గ-త-ష్ట-క-రో-య-స్మి-స్త-థో-క్త-ం
నాభ్యాం ద్వి-న-క-రా-భ్యాం-కే-న-క-క-రే-ణ-పి-వి-నా-ఋ-తే-ల-క-ణ్డ-క-ం
శ-త్రు-భ-య-ర-హి-త-ం-కృ-ష్ణ-ా-జ-న-ం-అ-స్మి-న్-శ-బ్దే-ష-క-ర-క-క-ర-
న-క-ర-ద్వ-య-ర-హి-తే-స-తి-తే-షా-మ-ప-రి-స్థ-ా-జ-న్-ద-వ-జ్ఞ-ే-ణః-రా-జ-్య-మి-తి-స-ప-
సి-ద్ధిః-తి-మ-మా-త్ర-్య-స్స-హ-మ-న్త్రి-భి-స్స-క-ం-భ-ు-జ్-క్ష-ు-అ-ను-భ-ూ-య-ధ-్వ-
మి-త్య-ర్థ-శ-ం-సు-ఖ-ం-ఉ-ప-యా-స్య-సి-ప్రా-ప్య-సీ.

బిల్వణకవిరచితాః.

శ్లో. కతితే కబరీభార స్సుమనోభారాత్ప్రియేతి నీలత్వాత్

భవతిచ కలాపవత్వాన్నిరజమాన్యః కథంనోచేత్. ౨౪

ప్రి-యే-తే-క-బ-రీ-భ-ారః-వే-ణీ-భ-రః-సు-మ-నో-భ-ారా-త్-సు-మ-న-సా-ం
పు-ష్ప-ణా-ం-భ-ారా-త్-సు-మ-న-సా-ం-దే-వా-గా-ం-భ-ర-ణ-ా-చ్ఛ-త్రి-య-స్సు-
మ-న-సః-పు-ష్ప-ం-సు-ప-ర్వా-ణా-స్సు-మ-న-స-ఇ-తి-చా-మ-రః-క-తి-క-ఇ-వ-బ్ర-హ్మే-
వా-చ-ర-తి. ఆ-చ-ారా-ధే-క్వి-ప్. అ-తి-నీ-ల-త్వా-త్-అ-సి-త-త్వా-ద్ధే-తోః-అ-తి-
వి-ష్ట-రి-వా-చ-ర-తి. అ-క-రో-బ్ర-హ్మ-వి-ష్ట-శ-క-మ-తే-షు-ఇ-తి-నా-నా. క-లాః-ప-తి-
తి-క-లా-పః-చ-న్ద్రః-చ-న్ద్ర-ధ-ర-త్వా-ది-తి-యా-వ-త్. క-లా-ప-వ-త్వా-త్-అ-భ-

రణ యుక్తత్వాత్. భవతి భవ ఇ వాచరతి. భవోభీమస్థాణూరుద్-
 ళ్ల త్యమరః. కలాపో భూషణే బహ్వర్థే తూణీరే సంహతావపి-విశ్వః.
 ఏవం మూర్తి త్రయవత్త్వవిలసనతా నోచేత్ నిర్జరమాన్యః- నిర్జరై
 డ్దైవైః-యోవనపూర్ణైశ్చ-మాన్యః పూజ్యః- కథం భవతీతి శేషః!
 అత్ర శబ్దశక్త్యానీత శ్లేషానుప్రాణితలుప్తోపమాలంకారః-ఆర్యావృత్తమ్.

తద్విరచితద్వితీయః.

శ్లో. కడళీ కడళీ కరభః కరభః కరిరాజకరః కరిరాజకరః
 భవన త్రితయేనబిభర్తి తులా మిడమూరుయుగంసనమూరుదృశః.

ఉమూరోః కురంగస్య-దృశా వివ దృశౌ యస్యా స్తస్యాః-
 ఊరుయుగం అజ్కద్వయం-భవన త్రితయే జగత్త్రయేపి-తులాం సా
 మ్యం-నబిభర్తి సప్రాప్నోతి. కేన హేతునేత్యుక్తే కడళీ-మోచా-క
 డళీ వైజయంతికా-అఘాదిత్యధ్యాహారః-పాతాశలోక విజయప్రకట
 నార్థం తల్లోకా దుద్గత జయస్తంభవ ద్భృతితి భావః-కడళీ మృగే
 రమ్భాయాం వైజయన్త్యాం శేతి నానార్థే. కరభః హస్తబహిఃప్రదే
 శః-కరభః కరయో ర్భా కాన్తి ర్యన తథోక్తః. ప్రార్థనాజ్ఞలిరభూత్-
 నమస్కారోవా-ఏతేన మర్త్యలోకవిజయ సూచ్యతే. కరిరాజకరః
 విరావతతుణ్ణః-కరిరాజకరః-కరో భాగధేయ స్సోఽస్యాస్తీతి కరి-భా
 గధేయః కరోబలిః- అమరః, కరిచా సారాజాచ కరిరాజః-బలిప్రదన్
 వఇత్యర్థః-తస్య కరః హస్తోభూదిత్యర్థః- లోకే నిర్జితో వృషః- బలవతే
 శత్రురాజా యోపాయనప్రదాన ముచిత మితి న్యాయేన-తస్య హస్తః
 కరప్రదోభూ దితి భావః- అస్యా భ్రమాతజ్గత్వా న్నాకలోకవిజయ
 సూచ్యతే-అతః ఏతహూరుయుగం జగత్త్రయే సామ్యం నాలభ తేతి
 భావః. అతిశయో క్త్యలక్షారః. తోటకవృత్తమ్. స చతుష్టయతో గి
 రివి శ్రమతో! విదితం శిలు తోటకవృత్త మిడమ్.

తద్విరచిత స్తుతీయః.

శ్లో. ఈసో భాతి కుచద్వయం తవ శివం మధ్యం వపు శ్చారుతా
 కేశా నాసికమాక్తికం సువదనం స్నిగ్ధాబ్జరాగో దృశౌ
 గంగావ ద్దజకుమ్భువ ద్దగ న వద్దాజ్జేనువద్దేయవ
 జ్జమ్బూన జ్జలబిందువ జ్జలజవ జ్జమ్బూలవ జ్జాలవత్. ౨౦

హే ప్రియే తవ హాసః గంగావద్భాతి, పీతక్రియా సర్వత్ర
 గ్రాహ్యః. కుచద్వయం గజకుమ్భవత్, శివం మధ్యం శోభనావలగ్నం
 గగనవ త్సుత్తుతయా భాతీత్యర్థః. వపు ర్దేహః. గాజ్జేయవ త్తనక
 మివ, చారుతా సౌందర్యం. గేయవ ద్దాన విద్యే వా సద్దకరీత్యర్థః. కే
 శాః కచాః. జమ్బూన జ్జమ్బువమివ నాసికమాక్తికం. జలబిందువత్.
 అత్రనాసికాశబ్దస్య క్షీబత్వం. నాసికా నాసికం క్షీబే బాఘో బాభాద్వ
 యోరపీఠద్విరూపకోశే. సువదనం జలజవ త్పద్మమివ. అబ్జరాగః అబ్జ
 సుగన్ధద్వాయసులేపనం. స్నిగ్ధస్తు మసృణం సౌస్త్రిం. అమరః. జమ్బూ
 లవ జ్జమ్బూనదససువర్ణవజ్జు మివ భాతి. ఔణాదికోయం. దృశౌ జా
 లవ ద్దవాక్ష ఇవ భాతీ త్యన్వయః. ఉపమాగర్భితక్రమాలక్ష్మరః.
 తేనతులేయతీనూత్రేణ సర్వత్రాసు బన్ధోవతి ప్రత్యయః.

తద్విరచితశ్చతుర్థశ్లోకః.

శ్లో. ఇన్దీవ రాత్యోస్ఫుటవిద్రుమోష్ట్యాస్సజ్కేత ముద్దిస్యవనేచరన్త్యాః
 చోరా స్సమస్తాభరణాని హృత్వానాసామణిం నాఽపహరన్తిచిత్రమ్.
 ఇన్దీవరే ఇవాక్షీణీయస్యా స్తస్యాః కువలయనయనాయాః.
 ఇన్దీవరశ్చ నీలేస్తి న్నితే కుముద్కరవే. అమరః. స్ఫుటవిద్రుమం య
 చిరప్రవాళమివ. ఓష్ఠ మధరం. యస్యా స్తథోక్తాయాప్సజ్కేత ముద్దిశ్య
 నజ్కేతస్థానమాలోచ్య. వనమధ్యేనశ్చరన్త్యాః. నాయికాయాస్స ర్వా
 భరణాని. చోరా స్తస్కరాః. హృత్వా అపహృత్యనాసామణినాసా
 లక్ష్మరముక్తాఫలం. నాపహరన్తి. చిత్ర మాశ్చర్యం. తేన హేతుసత్వ

క్షే-ఇన్ద్రివరాక్షీతి విశేషణేన-నీలదృక్ప్రసారిత నాసామణే రుపరిభాగ
నైల్యేన-స్ఫుటవిద్రుమోష్ఠీతి విశేషణే నాభోభాగప్రసారి తాధరో
వ్యర క్తిమ్నా-తన్నాక్తికం-గుంజాఫల-మితి మత్వా-తస్కరాస్తన్నా
వహర న్నీతి భావః- అత్ర సమాసో క్తిగర్భిత భ్రాన్తిమనలజ్కారః.

-భోజమహారాజవిరచితశ్లోకః-

శ్లో. కచభారా త్కుచభారః కుచభారాద్భీతి మేతి కచభారః

కచకుచభారా జ్ఞఘనం కోయం చంద్రాసనే చమత్కారః. 30

కచభారా ధమ్లభారా త్కుచభారః భీతి మేతి ప్రాప్నోతి.
కథమి త్యుక్తే. కుచచక్రవాకః కచతమోభరదర్శనేన బిభేతీతిభావః.
కుచచక్రమిఘనదర్శనేన స్వనాశహేతుక సూర్యోదయజ్ఞాపకత్వా
త్కుచతిమిరభారః బిభేతీ తిభావః-కచకుచభారా జ్ఞఘనం బిభేతీ త్యత్ర
కో హేతు రిత్యుక్తే-కచభర ఇతి-నీలమేఘుః-కుచపర్వతయో ర్వర్షతి
చే-ద్వారిధారాప్రవాహేన-స్వస్య హానిర్భవతీతి జఘనపులినం-బిభేతీ
తి భావః- అత్ర విషయనిగరణే నాతిశయో క్త్యలజ్కారః-

తద్విరచిత ఏవ ద్వితీయఃశ్లోకః.

శ్లో. కవీనాం మానసం నౌమి తరతి ప్రతిభామ్భసా

య త్పోతేన పయాంసీవ భువనాని చతుర్దశ. 31

యత్ యన్తాసన-మమ్భ ఇవ ప్రతిభా ప్రతిభామ్భః-జలమివ-సర్వవ్యా
పకత్వవిశిష్ట బుద్ధివిశేషః. “బుద్ధిం నవనవోన్నేషశాలినీం ప్రతిభాం
విదుః” అత్రోపమానపూర్వపదక ర్తృధారయః. తాదృగ్విధప్రతిభయా
చతుర్దశభువనాని-పోతే నోడుపేన-పయాంసీవ జలాసీవ-తరతి లంఘ
యతి-తాదృశ మహిమవిశిష్టం-కవీనాం మానసం మానస మేవ
మానసనర-ఇతి శ్లిష్టరూపకసమాసః-తన్నామి నమామి. అహమిత్య
ధ్యాహారః-అత్ర రూపకగర్భితోపమాలజ్కారః.

శాలచల మల్లినాథసూరివిరచితశ్లోకాః.

౩౪. కాచిద్బాలా రమణవసతిం ప్రేషయన్తి కరణ్ణం
దాసీహస్తా త్సభయ మలిఖ ద్వాళం మసోవరిస్థమ్
గౌరీకాన్తం పవనతనయం చమ్పకం చాత్రభావం
పుచ్చత్యారోఽనిపుణతిలకో మల్లినాథః కవీన్ద్రః. ౩౨

కాచిద్బాలా నూత్నయావనారమణవసతిం నాయకగృహం ప్రతి
కరణ్ణం పేటికాం-దాసీహస్తా త్ప్రపయన్తి సతీ-సభయం భయసహితం-
కరణ్ణోపరిస్థం-ద్వాళం భుజజ్గం-గౌరీకాన్తం శివం-పవనతనయం హను
మస్తం-చమ్పకం చ చామ్పేయం చ అలిఖ నిత్యర్థః-అత్రా స్త్రి-
శ్లోకే-భావ మాశయం-నిపుణతిలకః ప్రగల్భకేష్ఠః-మల్లినాథః కవీ
న్ద్రః-పుచ్చత్యారాంక్షతి. త త్కిమిత్యుక్తే-సా నిజయావనారమ్భ
పూర్వప్రవాసస్థిత నిజనాయకస్య స్వవయోద్యోతనార్థం స్వవిరహ
వేదనాద్యోతనార్థం-కరణ్ణ స్వాన్తరే-అర్థవికసితవద్దం నిధాయ-
తద్రక్షణార్థం కరణ్ణోపరి-గన్ధవహశత్రుం వ్యాళం-మదనశత్రుం శివం-
తద్వికసనకరసూర్యకబళనసామర్థ్యముక్త త్వాత్తచ్చత్రంహనుమస్తం
తస్య కరన్దాస్వాదకభ్రమరశత్రుం చమ్పకంచ- లిఖ త్వా-వృత్తైర్విభావ
రహవేదనాం వారయన్తి సతీ ధైర్యేణాహం దినాని క్షపయా మితి
భావద్యోతనార్థం ప్రేషయతీ తిభావః.

యువరజ్జ రాజం ప్రత్యనేనవిరచితశ్లోకాః.

౩౫. రజ్జతురజ్జ మధిరోహతి రజ్జనాథే
గోత్రారి రాత్త కుతుకః కులిశం బిభర్తి
ఖేదంచ మోద ముపయాతి నగేంద్రకన్యా
నాగాజనేన పరిముహ్యతి మాళి మీశః. ౩౩
రజ్జనాథే-యువరజ్జ రాజే రజ్జతురజ్జ మధిరోహతిసతిగోత్రారి రిన్ద్రః
ఆత్త కుతుకస్య-కులిశం వజ్రయుధం-బిభర్తి ధరతి-కిమర్థ మిత్యుక్తే

ఏతదశ్వఖురాఖాతృనరాపరాగపరమ్పరాభిః సముద్రే నిర్జలేసతి తదస్త
 ర్లీనమైనాకపక్షుచ్చేదనార్థమితిభావః-నగేన్ద్రకన్యాపార్వతీ-ఏతత్ప
 రాగేణ-నిజసపత్న్యాః గంగాయాః-హానిర్భవతీతి మోదం నిజసహా
 దరపక్షుచ్చేదనం భవతీతి ఘోరంచ ఉపయాతి-ప్రాప్నోతి-ఈశశ్శివః-
 నాగాజనేన గజచర్మణా-మాళిం ముహ్యత్యాచ్ఛాదయతి-జటాజా
 టాస్తరస్థగంగానంరక్షణార్థమితి భావః. అత్రాసమ్పన్నాతిశయోక్త్య
 లక్ష్యారః.

తద్విరచితస్త్రోతీయశ్లోకః.

శ్లో. పతి రతీవధనీ సుభగో యువా పరసతీకథనేషుపరాజ్ముఖ

శిశు రలజ్జురుతే సదనం సదా తదపిసాసుదతీ రుదతీకుతః.

పతి ర్భర్తా-అతీవధనీ అధికధనవాన్-సుభగ స్సురూపసమ్పన్నః-యు
 వాతరుణః-పరస్త్రీషుపరాజ్ముఖః-ఏతాదృశస్వనాయకః శిశుః పుత్రః
 స్వనదనం అలంకరోతి తదపి తాదృక్సమ్పద్యుక్తాపి-సాసుదతీ రుదతీ
 విషీదతి. కుతఃఇత్యుక్తే తత్కారణం సుభగ ఇతి విశేషణేన ద్యోత్య తే
 శోభనంచ తద్భంచ సుభం శుభతారకం శుభలగ్నం-వా-భం నక్ష
 త్రే చ రాశౌచ లగ్నే చాంశేపి దృశ్యత-ఇతి జ్యోతిషే. తస్మిన్
 గచ్ఛతి ప్రాప్నోతి సుభగః-శుభలగ్న గామీ త్యర్థః-న త్వన్వదివనగా
 మీ-అతో నుదినసమ్భాగసౌఖ్య రాహిత్యేన సా రుదతీతి భావః.
 సమాసోక్త్యలక్ష్యారః.

కాండవల్లి నివాసినా రత్నభేటదీక్షితేన కృతాః.

శ్లో. గామ్భిర్యాతి శయేన యన్య జగతాం నేత్రాణిమానంగతా

పత్రం యన్య సవీనతాంభజితి యత్పద్దేయ మానీజగత్

రాజతేన్ద్ర సరితాం నముద్రమమలం యద్వత్సమవ్యబ్జగు

శ్శేతే యస్సవిభావ రీశరుచి రః కుర్యాచ్ఛమభ్రం శివః. 3గ

పదచ్ఛేదః-గాం-భి-యాతి-శయేన-యన్య-జగతాం-నేత్రా-అణిమానం

గతా-పత్రం-యస్య-వీనతాం- భజతి-యత్ప్రద్యేయం-ఆసీత్- జగత్-
 రాజత్కే-సరితాం- సముద్రమం-అలం-యద్వత్సం- అవ్యబ్జగుః- శేతే-
 యః-సః-విభా-అరీశరుచిః-అః-కుర్యాత్-శం-అభ్రంశి-సః.

వ్యాఖ్యా॥యస్య దేవస్య-శయేన క ర్షణ-జగతాంనేత్రా సతా-
 అణిమానం గతా- అణుస్వరూపం గతాసతీ-గాం భువం-భీః భయః-
 నయాతి సప్రాప్నోతి-యస్య దేవస్య పత్రం వాహనం- వీనతాం పక్షీం-
 -ద్రతాం గరుడత్వం-భజతి ప్రాప్నోతి-జగ ద్భువనం- యస్య పదా
 పాదేన-మేయం మాతుం యోగ్య మాసీత్-త్రివిక్రమకథా త్రాసు
 సన్ధేయా-యద్వత్సం యస్య వక్షఃస్థలం-అల మత్యస్తం-ముదా సన్తో
 పేణ సహితా సముత్-సముత్ రమా లక్ష్మీ ర్యస్యతే సముద్రమం
 ఆసీత్. రాజ త్సకాశమానం- కం ఉదకం-యస్తి స్తస్తి రాజత్కే
 సరితాం విభా సముద్రే-యః దేవ శ్చేతే-యః అవ్యబ్జగుః అవిశ్వాబ్జ
 శ్చావ్యజ్ఞా సూర్యచన్ద్రా-తౌ గావా సేత్రే యస్య తథోక్తం- (1) అవి
 రద్దిర్హరి ర్హేళిః- (2) అబ్జో జైవాత్మక స్సోమ- (3) స్వర్గేషు పశు
 వాగ్వజ్జ దిక్షేత్రపుణి భూజలే-గాః- ఇత్యమర- అరాణి ధారాః
 అస్య సస్తీ త్యరీ- ఆయుధః తేషా మీశః శ్రేష్ఠః- చక్రమి త్యర్థః-
 తస్మి స్రుచిరాసక్తి ర్యస్య తథోక్తః-ఆరీశరుచి స్సః అః విష్ణుః-అభ్రంశి
 భ్రంశరహితం- శం సుఖం-వః యుష్మాకం కుర్యా త్కరోత్పిత్యాశీ
 ర్వాదః-

(2) శ్లో. చక్రే తచ్ఛత్ర మిత్రే పురజయసమయే స్యస్వనం తత్పదాఙ్క-
 ద్వైతీయాకామ్బుజాక్షీ శరధిరపి సగా స్తద్విజాతాధినాథః
 కాణ్డా న్నజాతజాతాసనకుహర చరా జ్యాచత న్నచక్రే
 యస్యాసీ న్నిలకణ్ఠస్తదధిపజనక స్త్వామచాయాత్సపాయాత్.
 పురజయసమయే-త్రిపురసంహారకాలే-యస్య దేవస్య చక్రే
 రథాఙ్క-తచ్ఛత్రమిత్రే-తేషాం చక్రవాకానాం శత్రు శ్చస్త్రాః మిత్రం

సూర్యః-తౌ బభూవతు రిత్యర్థః- స్యస్దనం రథః- తం పదం చక్రం అం
 జ్ఞః చిహ్నం యస్య సః తత్పదాజ్ఞః విష్ణుః- తస్యద్వైతీయీకా
 మ్బుజాక్షీ ద్వితీయపత్నీ భూమిః- త్సోఢీరథోహరిశరో మేరుధన్వా
 మ్బుధీషుధి రిత్యమరశేషః- ఆసీదితి సర్వత్రానువర్తతే. శరధి రపి
 తూణీరోపి శరధి స్తద్వాచకసముద్రః- గాః బాణః గోవాచకాని
 తాన్యుదకాని ధియస్తేస్త్రినితి తద్ధిః సముద్రః-తస్మిన్ జాతా లక్ష్మీః
 తస్యాః అధినాథః సః విష్ణు రాసీత్. కాణ్డాః శిశ్వాః- కాణ్డోస్త్రీ ద
 ణ్ణ బాణార్య వర్గాససరవారిషు-ని. తస్మాజ్జలవాచక కాణ్డా జ్జాతం
 జలజం. తస్మాజ్జాయత ఇతి తజ్జాతజాతః బ్రహ్మ-తస్యాసనకుహరేషు ము
 ఖగహ్వరేషు చరన్తీతిచరాః వేదాః-బభూవుః- జ్యోచ మార్వీచ సా
 భూవాచకజ్యోమస్తే శిరసి యస్య సచాసౌ చక్రీచత స్తస్త్వచక్రీ-శేషః
 యస్య దేవస్య నీలకణః అసితగళః ఆసీదితి సమ్బద్ధః- తదధివజనక
 వ్రస్య నీలకణవాచక మయూరస్య-అధిపః కుమారస్వామీ-తస్య జ
 నక శ్శివ-స్సః అపాయా త్పాయా ద్రక్ష త్విత్వాశీర్వాదః-

(3) శ్లో. మధ్యం విష్ణుపదం కుచౌ శివపదం వక్రం విధాతుఃపదం

ధమ్నిల్ల సుమనఃపదం ప్రవిలసత్కాశ్చీ నితమ్బస్థలీ
 వాణీచే న్ధురాధరోరుణధర శ్రీరంగభూమిర్వపు

స్తస్యాః కిం కథయామి భూరిసుకృతం మాన్యాసదానిర్జరైః.

తస్యా నాయి కాయాః-మధ్య మవలగ్నం-విష్ణుపదం వై కుణ్డమిత్యర్థః-
 ఆకాశవత్సుక్షుత్రయాభాతీతిభావః-కుచౌ శివపదం కైలాసస్థానం,
 పర్వతవద్భాసత ఇతిభావః-వక్రం విధాతుఃపదం-సత్యలోక ఇత్యర్థః-పద్మ
 వద్భాతీతిభావః- ధమ్నిల్లః కైశికం-సుమనసాం-దేవానాం పదం స్థానం-
 స్వర్గ ఇత్యర్థః. పుష్పాణాం స్థాన మితిభావః-నితమ్బస్థలీ జఘన ప్రదేశః-
 ప్రవిలసత్కాశ్చీ కాశ్చీనామకపుణ్యక్షేత్ర మితియావత్-రత్న మేఖ
 లాలజ్ఞప్రతేతిభావః-వాణీసూక్తి ర్ధురా మధురానామపుణ్యక్షేత్రం

మాధుర్యయు క్షేతిభావః. అధరః అధరోష్ఠం. అరుణధరః అరుణాచల
 క్షేత్రమిత్యర్థః. రక్తకానిమానితిభావః. వపు ర్దేహః శ్రీరజ్జభూమిః
 శ్రీరక్తక్షేత్రం. శ్రియః సౌందర్యలక్ష్మ్యోః రజ్జభూమి రాట్యస్థానమితి
 భావః. తస్యాః భూరిసుకృతం కిం కథయామి కిం బ్రవీమి. అతః సా
 నాయికా సతతం నిర్జరై ర్దైవై ర్యవజనైశ్చ మాన్యా సేవ్యా-అత్త
 ప్రకృతాప్రకృతమిశ్రణేషాలజ్కారః-శార్దూలవిక్రీడితమ్.

కోససీమనివాసినా పాలంకి బ్రహ్మసోమయాజినాకృతాః.

1. శ్లో. గోమద్గోభవగోయుగోవిసతగోహస్తాదిగోపాలకో
 గోజారాధితపాదగోజయుగళో గోరాశిజాగోప్రియః.
 గోభిర్ద్ధృతిగోపవైరితరుణీగోవిభ్రమోగోప్రదో
 గోపీగోనిచయైకగోస్థలతను ర్గోపాలకః పాతువః.

గోమా నూర్వయః-గోభవ శ్చన్ద్రై-స్తా గోయుగం. నేత్రద్వయం యస్య
 తథోక్తః-గార్వ్యం హస్తేయస్య సః ఇన్ద్రః ఆది ర్యేషాం తే గోహస్తా
 దయః-విసతాః సమ్రాః గోహస్తాదయో గోపాలకాః దిక్పాలకాః
 యస్య తథోక్తః-గోశ్చ అజశ్చ గోఽశ్చ-సరస్వతీబ్రహ్మణో- తాభ్యా
 మారాధితం పూజితం పాదగోజయుగళం చరణపద్మద్వయం యస్య
 తథోక్తః-గోరాశిజా లక్ష్మీః గౌర్భూమిః తయోఃప్రియో నాయకః-
 గోభిర్బాణై ర్ధృతిః ఖణ్డితాః గోపవైరిణః దేవశత్రవ స్తేషాం తరు
 ణ్యః పత్నీయః. స్తాసాం గోవిభ్రమాః నేత్రవిలాసాః- యస్య తథోక్తః-
 గోప్రద స్వర్గసౌఖ్యప్రదః-గోపీనాం గవాంచ నిచయ స్సమూహః-
 గవాం దృక్కాస్తీనాం- స్థలం సీమా- తను శ్వరీరం. యస్య తథోక్తః-
 గౌర్నా క్రేవృషభే చన్ద్రే స్వర్గ వజ్రముఖ్యలోమసు| ద్వయోస్తు రశ్మి
 దృగ్పాణే వాగుభిద్ధేనుమస్త్రీయామ్|| ఇతినానార్ధరత్నమాలా-గో
 పాలకః శ్రీహరిః- వో యుష్మాక్- పాతు రక్షత్విత్వాశీర్వాదః.

2. శ్లో. కాశీనః పాతు మాం సత్రం పర్యజ్కస్తత్కులాదభూత్
మాతాపుత్రీ నపత్నీచ మేనాయస్య దివోభువః.

యస్య దేవస్య-పర్యజ్కం శయ్యా-కాశీనః కం వాయు మశ్నాతీతి
కాశీసర్పస్తేషామినః కాశీన శ్శేషః-అభూత్-యస్య దేవస్య పత్రం
వాహనం-తత్కులాత్-తేషాం సర్పాణాం కులం వర్గం తమత్రీతి తత్కు
లాత్ - గరుడో-భూత్-యస్య దేవస్య పత్నీ-మా లక్ష్మీః-అభూత్-
నుః దేవః ఇనా మస్థాన-పుత్రీ- సుతవా నభూత్-యో దేవః భువః
భూమ్యాద్యథోలోకసప్తకస్య దుచస్వగ్నాద్యూర్ధ్వలోకసప్తకస్యచ-
మాతా ప్రమాణకర్తా అభూత్-నః విష్ణు ర్కాం పాత్విత్వర్థః.

వేదాన దేశికకృతశ్లోకాః.

కాచాయ నీచం కమనీయవాచా మోచాఫలస్వాదుముచాన యాచే
దయాకుచేలేనదత్కుచేలేస్థితే-కుచేలేశ్రితమాకుచేలే.

దయాచూః కోః భువః-చేలం వసనం-సముద్రః దయాపూర్ణ ఇతియా
వత్-ధనం దదాతీతి ధనదః-కుబేరః-ధనద ఇవాచరతీతి ధనదత్-
కుచేలో యస్యతథోక్తః-నూయాః లక్ష్మ్యైః కుచో తయో రిలాప్రదే
శః శ్రితా మాకుచేలా-యేన తథోక్తః-కుత్సితం చేలం వసనం యస్య
స కుచేలః-కుచేలో సభషతీత్యకుచేలః-వీతామృరధారీత్వర్థః-ఏవం విధే
విష్ణో స్థితే సతి-మోచాఫలస్య కడలీఫలస్య-స్వాదు మాధుర్యం
ముచ్చతీతి మోచాఫలస్వాదుముచా-వాచా నీచ మల్పజనం-కాచాయ
నయాచే-శ్రీహరిమేన సార్థయామీతి-యమకాలజ్కారః- ఇన్ద్రవజ్ర
వృత్తమ్.

౨. శ్లో. శతీరపతనావధి ప్రభునిపేవణాపాదనా
దబింధనధనంజయ ప్రశమదంధనం దంధనమ్
ధనంజయవివర్ధనం ధనముదూఢగోవర్ధనం
సుసాధన మబాధనం సుమనసాం సమారాధనమ్.

శరీరస్య దేహస్య-పతన మవధి ర్యస్యత త్ప్రభూణాం రాజ్ఞాం- నిషేవ
 ణాపాదనాత్ నేవనసమ్భవాత్-స్వాజ్ఞవతనపర్యన్త ప్రభుసంక్రయణో
 పార్జునా దిత్యర్థః-అపః ఇంధనాని యస్య-అబింధనః-ధనంజయః- జక
 రాగ్ని రిత్యర్థః-తన్య ప్రశమం దదాతీతి ప్రశమదం- ధనం విత్తం-
 దంధనం చక్షులం సశ్వర మిత్యర్థః-కింతు శాశ్వతికం ధనం కిమిత్యక్తే
 ధనంజయవివర్ధన ముజ్జనవృద్ధికర- ముదూఢగోవర్ధనం గోవర్ధనగిర్వృ
 ధారకం-సుసాధనం సుగతికారణం-ఆబాధనం బాధారహితం-సుమన
 సాం దేవానాం- సమారాధనం పూజనీయ- మేతాదృశ శ్రీకృష్ణరూ
 పధనం శాశ్వతిక మితిభావః-వృత్యసుప్రాసః-పుథివీవృత్తమ్.

3. శ్లో. శిలం కిమనలం భవే దనల మాదరం బాధితుం
 పయఃప్రసృతిపూరకం కిము సధారకం సారసమ్
 అయత్న మలమల్లకం పథిపటచ్చరం కచ్చరం
 భజన్తి విబుధా ముధా ప్యహహ కుక్షీతః కుక్షీతః.

శిలం శిలవృత్తిః-ఉదరస్య సమ్బంధ మాదరం-జాతరమితియావత్-అన
 ల మగ్నిం- బాధితుం శమయితుం-అనల మసమర్థం భవేత్కిం- సమర్థ
 మేవ భవతీత్యర్థః- ప్రసృతిపూరక మజ్జలిపూర్ణం-సారసం సరస్సం
 బంధి- జల ముదకం-ధారకం ప్రాణధారకం సభవేత్కిం-యత్నం సవి
 ద్యతే యస్మైత దయత్నం-పథి మార్గే- కచ్చరం మాలిన్యయుక్తం
 పట ఇవాచరతీతిపటత్- చరచ్చ పటచ్చరం పటవద్వృశ్యమానం-అల
 మల్లకం కౌషీనం-జీర్ణపటఖణ్డం అలమల్లకంతు కౌషీన మిత్యమరశేషః-
 కమ్పిళాదిఖణ్డంవా-అలం-విబుధాః విద్వాంసోపి- కుక్షీతః భూపా-
 కుక్షీతః క్షుధాతిశయాత్-ముధాభజన్తి వృధా నేవనే-అహహ-ఆశ్చ
 ర్యమ్.

4. శ్లో. పరస్తు కతిచిద్ధతాత్ఫుళఫలేతివాచాం భటాః
 ఘటః పట ఇతీతరే పటు రటస్తు నై యాయికాః

వయం వకుళమజ్జరీగళదపారమాధ్వీరుపీ
వరీతపదరీతిభిః ఫణితిభిః ప్ర మోదామహే.

అన్యశ్లోకార్థస్య సులభత్వాన్నవ్యాఖ్యాతమ్.

కందిపురవాసినా ద్రావిడోత్తమయాజినా భగవత్సాక్షాత్కారిణా
అప్పయదీక్షీ తేన విరచితశ్లోకాః.

1. శ్లో. చిత్త భూవిత్త భూమత్త భూపాలకో
పాసనావాసనాయాసనాభిశ్చిరమ్
సాధుతాసాధుతా సాధితాసాధితా

కిం తయా చింతయా చింతయామ శ్చివమ్.

చిత్త భువా మన్త ధేన-విత్తేన ధనేన-భువా రాజ్యభూమ్యా మత్రాః
మదవస్త న్నేచభూపాలకాః ప్రభవ- న్నేషా ముపాసనాసు ఆశ్రయ
ణేషు- వాసనాయాః సంస్కారస్య- ఆయాసనాభిః శ్రమై- శ్చిరం చిర
కాలేన-సా సాధుతా తత్సాధుత్వం-భుతా నిహతా-ధుతో ధేదనే-ఇతి
థాలోః కర్తృణి క్తః-ఆధేర్భావః-ఆధితా-తయాసహవర్తత ఇతి సాధి
తా- వ్యాధియుక్త తా-సాధితా-సమ్పాదితా-పుంస్యాధిర్వాసనీవ్యథా-
అమరః-తయా-చింతయా-కిం-కింప్రయోజనమస్తి-అత శ్చివం శంభుం-
చింతయామః-స్వగ్నిణీవృత్తమ్- “చింతయామః- పర*మితిపాతాన్తరమ్.

2. శ్లో. నికామధనికాది భూభజన దగ్ధయాముగ్ధయా

ధియాకుపధియాపితాదురిత దుర్గణాహర్గణాః

అలం బత విలమ్బితో వసనుహృత్తమే చిత్తమే

దయాభు హృదయాభు పుంయువతి ధర్మిణీబ్రహ్మణి.

నికామమున్మత్స్యన్తం- ధనికాదీనాం-సమ్పన్నప్రభూణాం- భూషు నికట
త్రదేశేషు-భజనేనాశ్రయేణ-దగ్ధయాక్షీణయా-ముగ్ధయామూఢయా
ధియా-బుధ్యా-కుపధి-కుమాద్గే-దురితేన-దుర్గణాః-అగణసియాః అహ
ర్గణాః-దిసనముదాయాః-ధూపితాః-హేచిత్త-మేహృదయా-విలమ్బిత

అలన్యేన_అలం_విలమ్బం మాకురు_ మే మమ- సుహృత్త_మే అభోత్త
మే_దయాళుచ దద్వయంచదయాళుహృదయాళు పుంయువతోన్య
ర్ధర్తా యస్త్వి తస్త్వి బ్రహ్మణి పుంస్త్రీయాపవతి_అర్ధనారీశ్వరత్వాత్-
అత్రాల్పాచరం పూర్వమితిద్వంద్వః-తాద్యశశిబ్రహ్మణి_వన ప్రవిశ-
తదాశ్రయేత్యర్థః-పుధివీవుత్తమ్.

—: కరికాలమహారాజశాసనశ్లోకః :—

శ్లో. పాత్రస్థలితవృత్తీనాం శాస్త్రుమార్గానుసారిణామ్
తదేత దరికాలస్య కరికాలస్య శాసనమ్.

అరికాలస్య- శత్రుణాం యమస్య-భయజ్ఞురన్యేత్యర్థః-కరి
కాలస్య-కరికాల నామ్నో రాజ్ఞః-శాసన మాజ్ఞానిబన్ధనం తదేతత్-
ఏతాదృగ్విధం-కీదృగ్విధ మితుక్తే-అస్థలితవృత్తీనాం అవిగళితస్యవ
ర్ణధర్తయుక్తానాం-పాతృపాలకం-అమార్గానుసారిణాం వ్యవర్ణధర్తపరి
భ్రష్టానాం- శాస్త్ర శిక్షక- దండకర మిత్యర్థః-భవతితి శేషః.

—: భానుకవి ప్రోక్షశ్లోకః :—

౧. శ్లో. వ్రనమణ్ణల మాశ్రిత్య నఖస్య వరయోషితామ్
కదా కర్ణయతే గానం రమయాసహ రణ్ణరాట్.

రణ్ణరాట్ శ్రీరణ్ణనాయకః-రమయాసహ-లక్ష్మ్యసార్థం-వరయోషితా
ముత్తమ స్త్రీణాం-గానం సజ్జీతం-అకర్ణయతే శ్రుణోతి-అతః-హేకజ
హేమేఘ-ఖస్య అకాశస్య-మణ్ణల మాశ్రిత్యావృత్య-నవ్రన ధ్వనిం
మాకురు_ త్వమితి శేషః-వ్రనశబ్దే ఇతిధాతో ర్విధిలిజ్-తద్దానాకర్ణవ
నిఘ్నూహేతుత్వాద్గర్జనం మాకుర్విత్యర్థః.

౨. శ్లో. రామం సీతాం అక్షణం జివికాశ్రీ
విక్రీణతే యోజన వ్రంచ ధిక్కిక్
అస్త్వి శ్లోకే యోపశబ్దా స్నవేతి
వ్యర్థపక్షం పణ్ణితం తంచ ధిక్కిక్.

యః జనః-జీవికార్థే-జీవనవిషయే- రామలక్ష్మణరూపవిగ్రహా-న్వి
 శ్రీశేలే-తంజనం ధిక్ ధిక్-నింద్యం-మన్యే-యః జనః-అస్తి-అపశబ్దాత్
 పవర్ణరహితశబ్దాత్-అన్యం-నవేత్తి-పవర్ణసహితంనజా నాతీత్యర్థః-శిల్ప
 కమితి తం వర్ణప్రజ్ఞం పణితం ధిక్ ధిక్.

కాకరపర్తిగ్రామనివాసినా ఆఘోండి శంభుశాస్త్రిణా విరచితశ్లోకాః.

౧. శ్లో. భవానిశజ్జురోమేశంప్రతి పూజాపరాయణః

అత్ర సమ్ప్రాధనం వక్తు హ్యైమం దాస్యామి కజ్జణమ్.

హేకర భోహస్త-త్వ మిత్యధ్యాహారః- అనిశం- నిరస్తరం- ఉమేశం
 ప్రతి- పూజాపరాయణః అర్చనాసక్తః-భవ తదారాధనం కుర్వీతి
 భావః- శేషస్సులభః.

౨. శ్లో. సువర్ణ నూయతం కృత్వా కరమూలే వినిక్షిపేత్

అతిసీల మతిసూలం య స్తం వేత్తి సకోవిదః.

సువర్ణం సు ఇత్యక్షుర- నూయతం దీర్ఘయుక్తం కృత్వా- కరమూలే
 కరశబ్దపూర్వతః-వినిక్షిపేత్ నివేశయేద్యది-తదా సూకర ఇతి నూ
 వం భవతి- శేష స్సులభః.

౩. శ్లో. సస్తశ్చ లుబ్ధాశ్చ విరక్తస్థాః

విప్రాః కృషిషాః ఖలు రాజకీయాః

కిం కిం సమిచ్ఛంతి తథైవ సర్వే

నేచ్ఛంతి కిం మాధవదాఘయానమ్.

అస్తిన్ శ్లోకే మాధవదాఘయాన మిత్యుక్తవాక్యే-అంత్యాక్ష
 రేణ సహాద్యక్ష రాసుసన్ధానేన క్రమశః పూర్వోక్త ప్రశ్నానా ముత్త
 రాణి భవంతీత్యర్థః-సస్తః మానం ఇచ్ఛన్తి-లుబ్ధాః ధనం-విరక్తస్థాః
 తనం-విప్రాః దానం-కృషిషాః ఘనం- రాజకీయాః-యానం-వాహనం
 ఏవం వాచ్ఛన్తి త్యర్థః-చిత్రోత్త రాలక్షారః.

౪. శ్లో. వినాయక పురో జాత సూతతుజ్జుఖ్య మంత్రిణమ్
సమామ్యాశుగజం పుణ్య జనపూశ్శుక్ర దాయకమ్.

వీనాం పక్షిణాం- నాయకః గరుడః-తత్పురోజాతః అగ్రజోఽనూరుః-
స ఏవ సూతో సారథి ర్యస్య తథో క్తస్య సూర్యస్య-తుక్ సంతితిః (ను
క్రీవః) తస్య ముఖ్యమన్దిణం సచివాగ్రేసరం-పుణ్యజనపూ శ్శుక్ర దా
యకం-రాక్షసానాం పురి- ని-పూశ్రీ పురీనగ ర్వా-తస్యాశ్శుక్ర వా
యకః-అగ్నిప్ర దాతా-శుక్రస్తుభార్గవే విహ్నా-నానార్థః-త-మాశుగ
జం-(వాయుపుత్రం) హనుమన్త-సమామి.

౫. శ్లో. మరమత్త మయూరస్య పృష్ఠే మాల్యవశోగిరీః
సీతావిరహసన్తప్తం రామం ముహు రతాపయత్.

మాల్యవతః ఏతన్నామక పర్వతస్య పృష్ఠే వశ్చాద్భాగే మచేన
మత్తస్య మయూరస్య-గిః గిరా-నాచా కేక యేతి భావః-ఇ; మన్త
ధః-కర్తా-సీతావిరహేణ సన్తప్తం రామం-ముహుః అతాపయ త్తాప
యామాస.

తీవర్తి గ్రామనివాసినా ఆణిమళ్ల వేంకటశాస్త్రిణా విరచితశ్లోకాః
౧. శ్లో. కావేరీరమ్యదాజీవ విలసద్గంధబంధునా
మధుమాస సమీరేణ వర్ధతే కస్యకుత్రకా.

రమ్యరాజీవవిలసద్గంధబంధునా వికసితపద్మవన సౌరభస్య బంధునాఅప్రే
న-మధుమాససమీ రేణ వసంతమలయమాగు తేన-కుత్రికస్మిన్ప్ర దేశే-
కస్యసమ్బంధినీ-కా వర్ధతే-ఇతి-ప్రశ్న త్ర యస్యాపికావేరీత్యుక్తంభవతి-
కాభూమా-ఏ; మదనస్య-ఈ; సమ్మత్-వర్ధతే పృద్ధి మాప్నో తీత్యర్థః-
తీ రిత్యత్ర రమ్యశబ్దస్య రేఫ పూర్వత్వా ద్రోరీతిసూత్రేణ రేఫలోపః.

శ్లో. శిలార్పితపదద్వంద్వా నాసార్పితకరద్వయీ
ఉత్సుజ్జ స్రనభారేణ స్వైరం వశ్యతి కామినీ. ౨
శిలార్పితం ద్వారబన్దస్యాథో భాగన్ధ దాగుః నిహితం- పద

యోర్ద్వంద్వం-యస్యా స్తథోక్తా-నాసార్పితా తదుపరిస్థ దారుణ్య
 ర్పితా-కరయోర్ద్వయీ యస్యాస్తథోక్తా సతీ- ఉత్తుజ్జకుచభారేణ
 సాకం- కామినీ కాచితా-ముక్తీ-స్వైరం స్వచ్ఛందం యథాతిథా పశ్య
 తి-కామకంప్రతీత్యర్థః-ని- అధస్తాద్దారుణి శిలా నాసాదాహూపరిస్థితే
 త్యమరః

శ్లో. గజ్జాయాం స్నాతు ముద్యుక్తా ఏకోనావింశతి స్త్రీయః

తత్రైకా మకరగ్రస్తా పున ర్వింశతి రాగతాః. 3

అస్తిశ్లోకే గజ్జాస్నానార్థ మేకః నా పుగుమః-స్త్రీయః వింశతిః
 ఉద్యుక్తాః-తత్ర వింశతిస్త్రీణాం మధ్యే- ఏకా మకరగ్రస్తాభూత్-తత
 శ్చిప్తాః పురుషేణ సాకం వింశతిజనాః ఆగతా ఇత్యర్థః.

శ్లో. పాండవానాం సభామధ్యే దుర్యోధన ఉపాగతః

తస్మై గాంచ సువర్ణంచ వస్త్రాణ్యాభరణానిచ. ౪

పాండవానాం సభామధ్యే-యః అధనః నిర్ధనః- ఉపాగతః ఆ
 యాతః-తస్మై (విప్రాయ) గాంచ ధేనుంచ- సువర్ణంచ వస్త్రాణిచ- ఆ
 భరణానిచ తే పాండవాః-అనుః దదుః.

చామర్తి కామశాస్త్రీవిరచితాః.

శ్లో. వాలినం రావణం రామం సుగ్రీవం చ విభీషణమ్

శత్రుఘ్నం భరణం హిత్వా సీతయా కిం ప్రయోజనమ్. ౧

వాలినం లాజ్జాలవన్తం-రాతీతి రావణః-రావణం విశేషధ్వనిం
 కుర్వాణ మితియావత్- రామం మనోజ్ఞం- సుగ్రీవం శోభాయుక్త
 కంఠం-విభీషణా పరభయదం-శత్రుఘ్నం రిపుసంహారకం-ఏతాదృశం
 భరణం వృషభం-హిత్వా త్యక్త్వా-ని-అనడ్వాన్భరతో భద్రో వుజ్జవో
 ధేనువల్లభః- అమర శేషః- సీతయా ప్రాచీనహలపద్ధత్యా-కిం ప్రయో
 జనం-విరచ్యమాణహలకర్తృ వృషభాభావే కథం సిద్ధ్య తీతిభావః-
 “సీతాసంఘటనం కథ” మితిపాఠః- సీతా లాజ్జలపద్ధతి రిత్యమరః -

శ్లో. కః భోచరతి కా రమ్యా కా జప్యా కిం విభూషణాన్

కో వంద్యః కీదృశీ లజ్కా వీరమర్కటకమ్పితా.

భో ఆకాశే- కః చరతీతి ప్రశ్నస్య వి రితు్యత్తర-కారమ్యా రమా లక్ష్మీః- కా జప్యా ఋక్- కిం విభూషణం కటకం- కోవంద్యః పితా-కీదృశీలజ్కా-వీరమర్కటకమ్పితా హనుమతా వ్యాకులితేత్యర్థః

(కిమస్తి యమునానద్యా మిత్యాదీనా మనాఘ్రాతాంధ్రవ్యాక రణగంధపణ్డితమ్మన్వై ర్విరచితశ్లోకానాంమయా నన్వ్యాఖ్యాసీయతే.)

చల్లపిల్లనరసకవివిరచితశ్లోకాః.

శ్లో. భో రాజన్ త్ర్యక్షరం విద్ధి నేత్రకర్ణసమన్వితం

అనేకసుషిరం వాద్యం కాస్తం స్త్రీముఖపజ్జం.

భో రాజన్-హేస్రవ- ఇదం పత్యీనూణం- నస్తు త్ర్యక్షరం త్రినర్ణనామకం నేత్రకర్ణసమన్వితం-నేత్రాణ్యేన కర్ణం మేనా-తే సర్వాః-తై స్సమన్వితం-అనేకసుషిరం బహుళకర్ణయుక్తం-నకారః ఆద్యః యస్య తథోక్తః- కకారః అస్తే యస్య తథోక్తం కాస్తం స్త్రీయః పమికాయాః ముఖే యత్పజ్జం-కాస్తి తే-కర్ణమేన జాయత ఇతిస్త్రీముఖపజ్జం-శిథిలీసర్గాణకటముఖపజ్జం-సమ్భవ ఇత్యర్థః-ని॥ స్త్రీకామినీపమికయోరితి నానార్థే-పతాన్వశం యో తద్విద్ధి జానీ హి-వల్క మితి గూఢతయా గ్రాహ్యమ్.

శ్లో. యదైవరీత్యా త్పదయో రస్తరేస్తి సబిస్తుకం

తదస్తి త్వద్దృహే రాజన్ తదర్థ మహ మాగతః.

రాజానం ప్రతి కశ్చి ద్విద్వా స్వదతి-హే రాజన్ పదయోః పవర్ణస్థ పకారస్య తవర్ణస్థ దకారస్య చ ఏతయో ఽైవరీత్యాతీ వ్య త్యయాత్-దపయోరితియావత్- అస్తరే మధ్యే యదస్తి సబిస్తుకం య త్పద మస్తి-ధనం ఇతిభావః-తత్తవగృహే-స్తి-తదర్థం తత్సమ్పా దనార్థ మహ మాగతః-

శ్లో. కేశవం పతితం దృష్ట్వా భీమం చైవ గతాయుషస్

గుదన్తి కారవా స్సర్వే పాణ్డవాహర్ష మాయయుః. 3

కున్జితో రవో యేషాం తే కురవాః-త ఏవ కారవాః-జమ్బు

కాః-ని॥ కారవః-ఫేరవః-ఫేరురిత్యమరః-కే ఉదకే-సతితిం గతాయుషం

భీమం భయజ్కరం-శవం దృష్ట్వా-గుదన్తి రోదనం కర్వన్తి-స్వభుక్తి

దుర్లభత్వా దితి భావః-సర్వే పాణ్డవాః-మహాబళాః-ని॥ బకోటాః పా

ణ్డవాఃకున్జితః-అమరః-హర్షమాయయుః తుష్యన్తి-త్యర్థః.

శ్లో. దేవరాజో మయాదృష్టో మహావారినిరోధకే

అవ స్సర్కంచ సోమంచ విషం పీత్వా గృహం యయా. ౪

పతిసోదరం ప్రతి కాచి న్నాయికా వదతి-హేదేవర! మహా

వారినిరోధకే తటాకసేతో-మయాదృష్టః ఆజః ఛాగః-అర్క మర్క

వృక్షవర్ణం-ని॥ అక్కాం-హలో వసుకాస్ఫోట గుణసూపవికీరణా మన్దా

రశ్చార్కపల్లెత్సోత్సవమరః-సోమంచ గూఘాచీపత్రంచ-ని॥ గూఘాచీ త

న్తి కామృతా జవన్తి కా సోమపల్లీత్యమరః-అద స్కబళయ-న్విష

ముదకం-పీత్వా-ని॥విషంతు గరళే జలే-(నానా) గృహం నివాసం ప్రతి

యయా అగమదిత్యర్థః.

మహిసూరనివాసినా సదాశివశాస్త్రిణారచితాః.

శ్లో. మర్త్యాః కుత్ర వసంతి కస్య విశిఖాః పుష్పాణి కా వారిధే

కన్యా ధాశృమురారిమన్తధజతాం కావా సు సమ్బుద్ధయః

కస్మిన్ క్షిన్తి కిరీ ర్తి ర్దివిషదాం సున్దోపసున్దాచకా

వేషా ముత్తరతాం ప్రయాతి తటిసి కాచిత్త్రివర్ణా హ్వయాం

అత్ర బహిర్లాపుత్తరవాక్యం-త్రివర్ణాహ్వయా త్ర్యక్ష రాభిధా

నా-కాచిన్నదీ కానేరీ-వక్ష్యమాణప్రశ్నానా ముత్తరతా ముత్తర

వాక్యత్వం ప్రాప్నోతీత్యర్థః-ప్రశ్నా-మర్త్యాః కుత్ర వసన్తి-ఉత్త-కా

భూషా-ప్ర-కస్యవిశిఖాః బాణాః పుష్పాణి భవన్తి-ఉ-ఏ మదనస్య-

ప్ర.వారిధేః కన్యాకా? ఉ-ఈ లక్ష్మీ-ప్ర-ధాతృమురారిమన్తభజతాం
 సముద్ధయః కాః-ఉ-క-అ-ఓ ఇతి సమ్పాధనాని త్రిణి-ప్ర-కస్మిన్ రతి
 రాసక్తి ర్ముక్తి కరీ భవతి? ఉ-ఏ విష్ణో-ప్ర-సుందోపసుందో దివిషదాం-
 దేవానాం కా భవతః? ఉ-అరీ శత్రూ-వతేషాముత్తరవాక్యానాం మేళ
 నే కావేరి-బౌకారన్యాచివరే-పచోయవాయావ ఇతి సూత్రేణ కాన్
 ఇతి స్థితే ఏకారయక్తే కావే తతః ఏజః పదాన్తాదచీతి సూత్రేణ అరీ
 ఇతిశబ్దయోగే కావేరితరూప సిద్ధిః-నదీ.

శ్లో. రామస్య భగినీ సీతా తస్యపత్ని సపత్నజా
 పార్వతీపతి గోకన్దః కాలస్య కుటిలాగతిః. ౨

యోదేవః యాః లక్ష్మ్యుః పతిః ఈపతిః-న చాసౌ గోవిందశ్చ
 ఈపతిగోవిందః శ్రీవిష్ణు ర్విజయతే-తస్య దేవస్య పార్వతీ భగినీ
 సోదరీ-అభూదిత్యధ్యాహారః-తస్య రామస్య సతః శ్రీరామావతార
 సపయే సపత్నేభ్యో రావణకుమ్భకర్ణాదిశత్రుభ్యః తత్సంహారణార్థం
 జం జన్మ యస్యాస్స సపత్నజా సీతా-పత్ని అభూత్-నిజం కటి
 భూషణే పత్న్యాం తేజస్యమ్బుని జన్మని ఆలస్యేన మన్దతయా-కుటిలా
 కాటిల్యయుక్తా-కా ఇతి ప్రశ్నస్య-కాలస్యగతి రిత్యుత్తరవాక్యైకత్వేన
 చిత్రాలంకారః-యద్వా తస్య కాలస్య సతః కాలస్వరూపవత్-గతిః
 ప్రవృత్తిః-కుటిలా మాయారూపిణీ అభూదిత్యేకోర్థః-

శ్లో. అమలా మాలతీ మాలా కంఠే రామస్య సీతయా
 సర్వేపి పణితా భ్రాన్తాః ప్రత్యక్షేపి క్రియాపదే.

అస్మిన్ శ్లోక పూర్వాధిక్రియాపదం నాస్తి-ఉత్తరాధి ప్రత్య
 క్షేపి ఇతి క్రియాపదం ప్రయుక్తం- ప్రతిపూర్వకక్షీప్ ధాతోఃకర్తా
 ర్థేలుచ్-అర్చితవతీత్యర్థః.

శ్లో. దివా సపూజయేల్లజం రాత్ర్యాచైవ సపూజయేత్
 సతతం పూజయేల్లజం దివారాత్రౌ సపూజయేత్. ౪

దివా కేతక్యా-లింగం శివలింగం సపూజయేత్ - రాత్ర్యా హరిద్ర
 యా నార్చయేత్ - సతతం దినే దినే-లింగోద్భవకాలే-మల్లికాది కుసు
 మై రర్చయేత్ - అహని,నిశిచ, కేతకీ హరిద్రాభ్యాం-నార్చయేదితిభావః
 వంగవోలునివాసినా చామర్తి రామశాస్త్రిణా విరచితాః.

శ్లో. స్త్రీణా మపర్ణాస్ఫుట మన్న పూర్ణా
 వుంసా మపర్ణో భువి నావతీరః
 ప్రభోర్థపూర్ణం పరికల్ప్య తూర్ణం
 కృతాధికర్ణం కురుమా మపర్ణమ్. ౧

స్త్రీణాం మధ్యే అన్నపూర్ణా పార్వతీ-స్ఫుటం ప్రసిద్ధం య
 థాతథా-అపర్ణా అపర్ణాఖ్యా ఆసీత్-వుంసాం వురుషాణాం మధ్యే
 అపర్ణోనామపురుషః నాస్తి-తస్మాత్కారణాత్ భో ప్రభో కృతాధి
 కర్ణం అధికర్ణవంతం- మా మర్థపూర్ణం పరికల్ప్య సమ్పూర్ణధనం
 కృత్వా- అపగతాని ఋణాని యస్య తం అపర్ణం కురు-అపర్ణనామ
 కం కుర్వితీభావః.

శ్లో. అంబలిద్వేషిణం వందే చిన్తకాయ శుభప్రదమ్
 కూరగాయ కృతత్రాసం పాలనేతి ప్రియంగవామ్. ౨

బలిద్వేషిణం బలిదై త్యశత్రుం-చిన్తకాయ- ధ్యాత్రే శుభ
 ప్రదం మజ్జశరదాయకం-కూరగాయ కుత్సితభుజ్గ్లాయ కాళియనామ
 కాయేత్యర్థః-కృతః త్రాసో భయం యేన తథోక్తం-గవాం ధేనూనాం-
 పాలనే ఆతిప్రియం-అం విష్ణుం-వందే నమామి-అహమితి శేషః.

మాడుగులపురనివాసినా మంత్రిప్రెగడ ప్రకాశకవినావిరచితాః.

శ్లో. చేతులే గోతులే బాలే కాకులే వానముక్కులే
 రుచిం పశ్యామి సుశ్యామే కచానాం తవ మంజులామ్. ౧

ఈతులే హేలక్ష్మీనమానే-గోతులేచ సరస్వతీనమానే-సుశ్యా
 మి యాపనమధ్యనే-బాలే-తవ కచానాం కున్తలనాం-మంజులాం

మనోహరాం-రుచిం కాన్తిం-వాసముక్కులే. వనానాం జలానాం స
 మూహాః వానం- తన్దుఞ్చస్తీతి వాసముచః- మేఘాః- తేషాం- కుతే
 సముదాగౌ- కాకులేచ వాయసేచ పశ్యామి.

శ్లో. కృష్ణభూపతి సజ్కాశం కృష్ణభూపతినన్నిభమ్

కృష్ణభూపతి సీకాశం కృష్ణభూపతి సద్యః.

2

కృష్ణభూపతి సద్యః-మాడుగుల సంస్థానాధిపతేః శ్రీకృష్ణ
 భూపాలస్య కీర్తిః-కృష్ణభూపతి సజ్కాశం- కృష్ణస్య వారోః- భూః ని
 వానస్థానం-క్షీరసముద్రః-ఊః చంద్రః; పతి ర్యాసాం తాః ఊపతయః
 ఆశ్విన్యాదితారాః-ని|| స్థానభూమ్యోస్తు భూస్త్రియాం-ఊకారః పు
 రుషే చంద్రే రాజపుత్రే గళే సురే-ఇతిరత్నమాలా-క్షీరసముద్ర తా
 రాసన్నిభ మిత్యర్థః-కృష్ణా ద్విజ్ఞోర్భవతీతి కృష్ణభూః-బ్రహ్మ-సః పతి
 ర్యస్యా స్సా కృష్ణభూపతి స్సరస్వతీ-తయా సమానం-కృష్ణా ద్భవ
 తీతి కృష్ణభూః-కృష్ణభూః గజ్ఞా-తస్యాః పతి శ్శివః-తేన సీకాశం స
 మానం-వతై స్సదృశం భవతీతిభావః.

శ్లో. విక్రమేణార్జునముఖాః కృష్ణభూపాల తేహితాః

విక్రమేణార్జునముఖాః కృష్ణభూపాల తేహితాః.

3

హేకృష్ణభూపాల శ్రీకృష్ణభూపతినామక (మాడుగుల) మహా
 రాజ-విక్రమేణ పరాక్రమేణ-అర్జునముఖాః పాణ్ణవమధ్యమ ప్రభృ
 తయః-తే తవ హితా స్సఖాయః-సమానా ఇతిభావః-తే విక్రమేణ
 తవప్రతాపేన-అహితా శ్శత్రవః-అర్జునముఖాః ధవళవదనాః- పరా
 భవదైన్యేన వికలవదనాః భవన్తితి భావః.

శిష్యు కృష్ణమూర్తి కవి విరచితాః.

శ్లో. శ్రీకృష్ణభూపకీర్త్యవనరగిరిగరినరిసమేతి వీణేయమ్

బ్రూతే తత్తా తహితా ధికతాకథితేతి మురజోసు.

౧

శ్రీకృష్ణభూపతి నామ్నో రాజ్ఞః-కీర్త్యే- అవనరగిరి ఉచ్చారణసమ

యవాక్యవిషయే-ఇయం వీణా తత్సభాయాం పరిదృశ్యమానా వల్ల
 కీ-గర మేషాం అస్తీతి గరిణ స్సర్వా-స్తే సరాణి మాల్యాని-యస్య
 సః గరిసరిః శివః తేన నమాః ఇతి బ్రూతే- ధవళత్వా దీశ్వర తు
 లేతి భావః-మురజః మృదజః-తతాతస్య బ్రహ్మణః-కస్తించ్చి త్తా
 లాన్తరే- శివః బ్రహ్మలలాటసమ్భవ ఇతి విష్ణుపురాణ శ్రవణాత్
 తస్య బ్రహ్మణః హితా సరస్వతీ-తస్యాః అధికతా సుస్వత్యా ప్యతి
 శాయితా కథితా ఇతి బ్రూతే.

శ్రీవీతికాపురసంస్థానాధిపః ప్రత్యనేనరచితః.

శ్లో. రాపురామ సృపతా పుగారతా భావ్యతేత్ర సకవాపిలోపితా

కిన్తు సాధుభి రలభవృత్తితా హన్త పూర్వభవపాపవృత్తితః.

అత్ర సాధుభి రలభివృత్తితా జాతా హన్తేతి సన్తాపః-కుత ఇత్యుక్తే
 పూర్వభవపాపవృత్తితః పూర్వజన్మకృతదురితవ్యాప్తితః-తద్దోషః ప్ర
 భోర్వా విదుషాం వేతి సన్తాపః-కిన్చ పూర్వభవ పూర్వకాలదత్త-
 పాప బులుసుపాపయశా స్త్రిభూమివృత్తితః- తతోన్యవిబుధై రలభ
 వృత్తిత్వం జాయత ఇతి భావః- శేష స్సులభః.

సోమభట్ట రామస్వామిశాస్త్రివీరచితః.

శ్లో. రాక్షసేభ్య స్సుతాం హృత్వా జనకస్యపురీయయా

అత్ర కర్తృపదం వక్తుర్మర్యాదా దశవార్షికీ. ౧

రాక్షసానాం దాసవానా-మిభ్యః ప్రభుః-ని|| ఇభ్య ఆఘోర్య ధనీ
 స్వామీత్యమరః-రావణః- జనకస్య సుతాం సీతాంచృత్వా స్వపురీం
 వ్రతి యయా అగచ్ఛత్-శేష స్సులభః బహిర్లాపీ.

శ్లో. కిం వక్తి భిత్తినిర్కాతా చాఞ్చల్యం కుత్ర వర్తతే

ఆన్ధ్రగీర్వాణభాషాభ్యా మేకమే వోత్తరం వద. ౨

పారదే-ఇత్యుత్తరమ్.

శ్లో. రావణస్య కియద్వక్త్రం నూపురః కుత్ర వర్తతే

ఆన్ధ్రగీర్వాణభాషాభ్యా మేకమే వోత్తరం వద. 3

పది-ఇత్యుత్తరమ్.

పెద్దాపురీనివాసీ చల్లా కామశాస్త్రీనిరచితాః.

శ్లో. కఠినకుచోతవభాలే చటులచకోరాక్షి తావకే సయనే
కుటిలసుకేశ్యలకాస్తే మిథ్యానాది స్ల తాజ్ఞీ తవమధ్యమ్. ౧
అస్మిన్ శ్లోకే నాయికానాయకయోః ప్రేక్షాకలితసోల్లంఘనాని

ప్రయుక్తాని.

హేకఠిన ఇతి నాయికావచనం- హేబాలే తవ కుచో కఠినా వితి
నాయకో వక్తి-హే చటుల హేతీక్ష్య ఇతి నాయికావచనం- హే
చకోరాక్షి తావకే సయనే ఇతి నాయకోవక్తి-హేకుటిల కుటి నా
యికా వక్తి-సుకేశి తేలకాః కుస్తలాః కుటిలాః ఇతి నాయకోవ
దతి- హేమిథ్యానాదీన్ ఇతి నాయికా వక్తి-లతాజ్ఞీ తవమధ్యం మి
థ్యానాదీ ఇతినాయకోక్తిః.

శ్లో. మోచాఫలవాచా కథనూచారవిహీనాన్
కాచానివ నీచానిహ యాచామి కునాచాన్
ప్రాచామధికాచార్య సునాచానలకీలా
న్దాచాపల మాచాలయ మాచాను పదాబ్జాత్. ౨

మోచాఫలరసమివ మధురయా వాచా-కాచానివ వరాటానివ స్థి
తాన్-కునాచాన్ కుత్సితాలాపయుక్తా-ఆచార విహీనాన్ సదా
చార శూన్యాన్- నీచా స్కంధం యాచామి-అహ మితి శేషః- హే
మాచాపల లక్ష్మీలోల-ప్రాచాం పూర్వేషాం- మధ్యే-అధికాశ్చితే
ఆచార్యాశ్చ తేషాం బ్రహ్మాదీనాం- సునాచా శ్రుతి పరిష్కరయా సు
తం శీలం యస్య తథోక్తాత్-చారు, పదాబ్జాత్-మా మా-మా
చాలయ చలితం మాకురు.

శ్లో. గుణిగణగణనారమ్భే సపశతి కఠినీ ససమ్భ్రమం యస్య
తేనామ్నా యది సుతినీ వద వన్ధ్యా కీదృశీ భవతి. 3

గుణా స్సుగుణాః-విషాం సంతి గుణినః-తేషాం గణః తస్యగణనా
 యాః ఆరి మేసమయే-లిపిప్రారమ్భకాల ఇతి యావత్-యస్య పురు
 షస్య నామలేఖనార్థం-కఠినీ లేఖనసాధనీ-అజ్ఞానశలా కావా-సనమ్భ
 మం యథాతథా నపతతి నప్రవిశతి-తేన పురుషేణామ్నా తజ్జననీ-
 సుతినీ పుత్రవతీ- యది లోకే కీదృశీ స్త్రీ వన్ధ్యా భవతి వద-కా నా
 మ వన్ధ్యా వన్ధ్యా సైవేతి భావః-సుప్రసిద్ధం పుత్రం యాప్రనూతే
 సైవ పుత్రవతీ ఇతిభావః.

(ఈశ్లోకము బొంబాయిలో సంస్కృతములో నచ్చుపడిన హితోపదే
 శములోనున్నది. కావున, పెద్దాపురనివాసి కామకవి విరచితమై యుం
 డదు.)

శ్లో. జన కస్యసుతా సీతా రాఘవస్య విలాసినీ

జనకస్య సుతా సీతా రాఘవస్య విలాసినీ. ౪

హేజన కస్యసుతా రామస్య విలాసినీ అభూదితి పూర్వార్థే
 ప్రశ్నవాక్య ముత్తరార్థ ముత్తరం ప్రయుక్తమ్.

కాశీ నివాసినా బాలశాస్త్రీణా విరచితాః.

శ్లో. యై స్వల్పైఃపి నదీయతే ద్విజనుషే రాజానతే జానతే

కస్యైచి త్వమితశ్చ సంత మనద్రాజానతే జానతే

త్రైకిం స్వాస్త పదామ్బుజే దివిషదాం-రాజానతే జానతే

కీనాశోద్ధతి హృత్యకిన్న జగతాం రాజానతే జానతే. ౧

పదచ్ఛేదః॥ యైః-స్వల్పైః-అపి-న-దీయతే-ద్విజనుషే-రా-జానతే-తే
 జానతే-కస్యైచి-త్వ-అమితం-చ-సంతం-అనద్రాజా-న-తే-అ
 జానతే-కీనాశోద్ధతిహృతి-అకీ-న-జగతాం-రాజానతే-అజానతే
 త్రై-కిం-స్వాస్త-పదామ్బుజే-దివిషదాం-రాజానతే-అజానతే.

వ్యా. యైః ప్రభుభిః- జానతే విదుషే- ద్విజనుషే బ్రాహ్మణా

యై-స్వల్పైఃపి రాః కి ఇచ్చిదపి ధనం-నదీయతే న దత్తం-యైశ్చ

ప్ర భుభిశ్చ-అజానతే అపణ్ణితాయ తు-అమితం గాః ధనం నస్తతం దీయతే-తే అసద్రాజాః-నజానతే నవిదంతి- మహిమాన మితిశేషః- తస్మాత్కారణాత్ తై రసత్ప్రభుభిః కిం కిం ప్రయోజన మస్తి కిమపి నా-స్తీ-త్యర్థః- హే స్వాన్త చిత్త- కేనాశోద్ధతిహృతి యమదర్ప సంహరిణి-దివిషదాం దేవానాం-రాజా ఇన్ద్రేణ (అత్ర రాట్పబృతృతీ యా) నతే నమస్కృతే- అజానతే బ్రహ్మణా త్వస్తనమస్కృతే- జగతాం రాజా జగన్నాదేన విష్ణునా నతే నమస్కృతే- అజానతే అజయా శుద్ధప్రకృత్యా- నతేనమస్కృతే- పదామ్బుజే ఏతాదృ జ్ఞహత్ప్రవిశిష్టే పాదపద్మే పరమేశ్వర చణారవిన్దేవిషయే అకిత్ న కిత్ నివాసః కిత్ నాస్త్వస్యేత్యకిత్ నివాసరహితం శ్వం స నభవసి- కిత నివాసే ఇతిధాతుః-కి జ్ఞానం నాస్త్వస్యేతి అకిత్-త్వం జ్ఞానరహితం న తత్ర నివాస్యేవ త్వమిత్యర్థః తత్సవద్దవిదేవ త్వమి త్యేతోర్థః- కిజ్ఞానే ఇతి చధాతుః- హేచిత్త నర్వదేవస్త్వనదాశివ పదారవిన్ద మన్దిరస్యతవ తైరల్పైః కిం ప్రయోజనమితి భావః.

శ్లో. విద్వాన్ కవిర్వాదినర స్తథా విద్వాన్ భవేద్యది

తయోస్తు భేద స్సంపేద్య శ్శబ్దరూపపరీక్షయా.

విద్వాన్ శాస్త్రజ్ఞః- కవిః, వాదీచాసానరశ్చ వాదినరః-లోకే వాద శీలో భవే దితి విద్వద్ధర్మః- తథా తత్ప్రకారేణ-ఆవిద్వానపి అపణ్ణి తో-పి కవిః అవిద్వత్కవిరపి వాదినరో భవేద్యదిత్ వాదోద్భవక్తే త్రయోః పణ్ణి తాపణ్ణితయో ర్వాదినరయో-చ్ఛేదః భిన్నత్వం- శ బ్దరూపపరీక్షయా తదుచ్ఛరిత వాక్యరీతి పరిశీలనేన-సం వేద్యః జానీ యాత్-అన్యో అర్థః వాదినరఇత్యత్ర- వా వాక్షరః-అదా శబ్దాదా యస్య వాదిః-వాదిశ్చాసా నరశ్చ సరశబ్దశ్చ వానర ఇతిశబ్దోభవతి- అత ఏవ శబ్దపరీక్షయా రూపపరీక్షయా చాపణ్ణితత్వం వేద్యమితి భావః.

శ్లో. కాసారం కాసారే కాశీపరిణామవేణికా తస్మిన్

భాసారం భాసారే భాసన్నాత్పల్లోచనా బాలా. 3

కాశీపరిణామవేణికా, కం వాయు మన్నాతీతి కాశి సర్పస్తస్య ఈ
 శోభా-కాశీ-తయాపరిణామా సంలీనా.వేణికా జటా-యస్యాస్త
 ధోక్తా నీలవ్యాళసమాస కేశపాశేత్యర్థః-తస్మిన్ సూక్ష్మశరీరా-భాసన్నా
 త్పల్లోచనా, భానాం సక్షత్రాణా-మాసన్నః ఆప్త శ్చన్ద్ర-స్తేన ఆత
 ప్తాన్యాముఖితాని- వికసితానీ త్యర్థః-త ఇవలోచనే యస్యాః సా
 బాలా నూత్నయావనా-భాసా రూపలా వణ్యేన-రమ్భా రమ్భేవ
 స్థితా-బాలా-రే మదన సమ్భన్ధిని కాసారే-స్య సుఖస్య ఆసమన్తా
 త్సారిః తస్మిన్-మితే సురత-సుఖార్థ మితి భావః-కాసారం కస్య కటా
 క్షతాశతశ్చ కాన్త్యాః ఆసార వత్సన-ప్రసారం- సాభిప్రాయవిశేషణ
 మిత్యర్థః-ఆస ఆక్షిపత్-అనుక్షేపణే ఇతి ధాతో ర్భూతార్థే లిట్-
 ని॥ గోబ్రహ్మ మారుతార్కేషు సితవర్ణే వసా ద్యుతో- ఇ-రత్నమా
 లా-సుఖస్వేజలెషు కమితి విశ్వః-అన్యోర్థో ద్యోతతే- భాసన్నాత్
 ప్లలోచనా ధిస్య శివస్సని॥ భిశ్చమ్భాభ్రమరే భావేఇతినానార్థే-ఆ
 సన్నా-ఆప్తా-గౌరీ-త రూతప్తా సన్తాపయుక్తా-సాపత్న్యహేతునా శో
 పే నతి భావః-అతః కారణాత్ లోచనే రక్తోత్పలే ఏవ లోచనే
 నేత్రే-యస్యాః సా లరియోరభేదః- ని॥ రోచనా రక్త కర్ణారే గ
 వాంపితే వంప్రీయా మిహి-అబాలా అపః జలాని ఆసమన్తా ల్లాతి
 గృహ్లాతి దదాతీతివా-లా అదానే దానేచ- ని॥ ఆజీదర్థేభివ్యాప్తా విత్య
 ముః- ఆప్త్రీ భూమ్ని వార్వారీత్యమరః- గణ్ణా తాదృగ్విధలోచనా
 భ్యాం జలబిన్దూన్ దధానా-తత్ర నిర్గత్య కాశీపరిణామాచ కాశీక్షే
 త్ర సజ్జతాచ సావేణికాచ ప్రవాహశ్చ కాశీపరిణామవేణికా-ని॥ వే
 ణీ ప్రవాహే సరితాం మేళనే కేశ బద్ధనే-నానా-తాభిః లహరీభిః అ
 తస్మి బహుళాసతీ- సహ స్రముఖప్రవాహో భూత్వా భం శివం

అనతీతి భాసా-శివం హిత్యా-భాసారే భాయాం భూమా- ని॥ భా
 భువ్యలంకృతౌదీప్తా ఇతినానా- ఆసారం ఆసమన్దాద్గమనం- స్పృగతా
 వితిభాతుః-తస్య ఈ శోభా యస్తా స్తథోక్తా భాసారే కాసారా
 ణాం సరోవరాణాం-ఈలక్ష్యే ర్యస్యా స్సా- కాసారే కాసారసమ్పత్స
 మేతా సతీ- భాసా స్వచ్ఛప్ర కాశేన-అరం శీఘ్రం యథాతథా-కస్య
 సముద్రస్యాసార మత్యన్తస్థిరాంశం- కాసారం ప్రాపే త్యధ్యాహారః-
 ని॥ కో బ్రహ్మత్కానిలారాగ్ని చిత్తధీయమ కేకేషు విష్ణావాహతశ
 ద్దేజ్ఞా- రత్నమాలా- సారోబలే స్థిగాం శేత్యమరః-యమ కాలజ్కార
 సహితశ్లేషాలజ్కారః.

ద్రాక్షోరామనివాసినా గాంగేయుల భీమశాస్త్రిణా విరచితాః.

శ్లో. చరిత్రం తే చిత్తం జనజనని గోదావరి భువి

స్ఫుటత్కుండశ్రీమ ద్విశదఘనపుష్పేఘనుభగే

త్యమాత్రేయీ భూత్వా సతత మతివృద్ధాతను భృతాం

కరస్పర్శాన్నిత్యం పరిహరసి పాపాని ఝడితి. ౧

అత్ర గోదావర్యంతర్గతాత్రేయీనామకనదీస్తుతిః- హే జనజనని భో
 లోకమాత, స్ఫుటత్కుండశ్రీమద్విశదఘనపుష్పేఘనుభగే వికచ
 మల్లికా ముకుళశోభావద్విశదం-ధవళంచ త ద్ధనపుష్పంచ నిర్మలో
 దకల- ని॥ మేఘపుష్పంఘనరసం త్రిషుద్వే అప్య మమ్యయ మిత్య
 మరః- తేషా మోఘః ప్రవాహః-ని॥ ఓఘస్సంఘప్రవాహయోరితివిశ్వః-
 తైస్సుభగే సాభాగ్యవతి-త్వం అత్రే రవత్యంస్త్రీ ఆత్రేయీ- అత్రి
 మహామునిసముత్పన్నా భూత్వా- వృద్ధకౌతూ మతిక్రమ్య అతి
 వృద్ధాసతి-సతతం తనుభృతాం దేహధారిణాం-కరస్పర్శాత్ పాపాని
 ఝడితి శీఘ్రం-పరిహరసి వారయసి- అత్ర) చిత్రార్థముచ్యతే-స్ఫుట
 త్కుండశ్రీమద్విశదఘనపుష్పేఘనుభగే కున్దధవళతరార్తవరజో
 బిందుస్యందక కన్దర్పమన్దిరేత్యర్థః-రజోబిందుఘ ధవళత్యం చిత్తం ని॥

స్వాద్రజః పుష్పనూర్తవమిత్యమరః-త్వమాత్రేయీ ఋతుమతీభూ
 త్వ- అతివృద్ధా అత్యన్త వృద్ధాసతీ-ని॥ స్త్రీధర్మిణ్యవిరాత్రేయీత్వ
 మరః-వృద్ధాయాః ఋతుమతీత్వం చిత్రం- కరస్పర్శమాత్రేణ తనుభు
 తాం పాపాని హరసీతి అపవిత్రాయాః పవిత్రీకరణత్వ మతిచిత్రం- అ
 త్రఋతుమతీవిరుద్ధధర్మఘటనేన శ్లేషానుప్రాణిత చిత్రాలజ్కారః- స్రగ
 రావృత్తమ్.

శ్లో. రాత్రి ర్నిరజనికరా నీరజనికరాపవర్జితా సరసీ
 అపికలయతిసవరసభా సవరసభావజ్జవర్జితా శోభామ్. ౨

రజనిం రాత్రిం కరోతీతి రజనికర శ్చన్ద్రః-నవిద్యతే రజనికరో య
 స్యాం సా నీరజనికరా- నిరతు్యపసర్గస్య రోరీతి రేఫపూర్వత్వాద్దీ
 ర్ఘః- రాత్రి ర్నిరజనికరాపవర్జితా పద్మసముదాయవిరహితా-సరసీచ
 సవరసభావజ్జః శృంగారాది రసాన్ విభావానుభావాదీన్ జానంతీతి

సవరస భావజ్జః- తైర్వర్జితా వరసభావి శోభాం నకలయతి సప్రా
 ప్నోతీత్యర్థః.

శ్లో. యాం చిన్తయామి మనసా మయి సావిరక్తా
 సాప్యస్య మిచ్ఛతి జనం నజనోప్యసక్తః
 అన్తక్త్రుతేచ పరితుష్యతి కాచిదన్యా
 ధిక్తాంచ తంచ కుసుమాశ్రు మిమాంచ మాంచ. 3

కశ్చిన్నాయకః ఏనం వదతి- యాం స్త్రీయః- అహం మనసా చిన్త
 యామి-సా మయి విరక్తాసతీ-అన్యంజన మిచ్ఛతి-నజనస్తు అన్యామి
 చ్ఛతి- అన్తక్త్రుతే విషయే-కాచిదాన్యా చిన్తయతి-ఏవమన్యోన్యవి
 రక్తాన్-ధిగితి నిందార్థకత్వం-అత్ర రసాభాసః.

విజయపురనివాసినాల్లసాని పెద్దకవిచంద్రేణ విరచితశ్లోకాః.

శ్లో. వీరాగ్రోసరకృష్ణరాయస్పృపతే త్వద్వైరికాన్తాపనే
 భ్రావన్త్యః కుచయాన రోమలతికా వ్యాహారలీలాభృతః

ప్రాప్తాన్ కోకమదేభపన్నగశుకా స్థుస్వనివక్త్రేస్తనా
మధ్యేనాపి కచేన కంకణలనద్వైదూర్య రత్నైరసి.

హేవీరాధివీర కృష్ణరాయస్థుప. తవశత్రురజవనితాః వనే ధావస్త
స్సత్యః- స్వకుచయానరోమలతికావ్యాహారలీలాభృతః-క్రమేణ నిజ
స్తన గమన రోమావలీ వాగ్విలాసభృతాః ప్రాప్తాన్-నిరుభ్యమానాన్
కోకమదగజవ్యాశకేరాః-ముఖచన్ద్రీణ చక్రవాకాన్. సింహమధ్యవి
లాసినా మధ్యేన మదేభాః-పిచ్ఛిరూపవతా కచేన పన్నగాన్ కంకణ
కలితవై దూర్యనుణిభి శ్యుకాన్- అత్ర విదూరమణీనాం బిడాలనేత్ర
కాన్తిమత్వేన హేతునేతిభావః-క్రమేణైవం ధుస్వని క్షేపయన్తితి
యావత్- క్రమాలజ్కారేణానుజీవితాధ్వనిః.

శ్లో. వీరాగ్రేసర కృష్ణరాయస్థుపతే కృత్తారణప్రాజ్ఞణే
దృష్టాః కేచన పారశీకపతయః ప్రాప్తాః పురీమామరీన్
వస్తాదీతి గురౌ మసత్వతి సులక్తాసీతి శచ్యాం పున
ర్భీబీతి ప్రణతౌ నలామితి సురాన్ స్తే రాననాన్కుర్వతే. 3
అస్తి శ్లోకే కృష్ణరాయసుహావీర సమరాజ్ఞణనిహిత స్వర్లోకగతయవన
పారశీకపతీనాం జాతీయవచన ఘటనేన సులభార్థకత్వాన్న వ్యా
ఖ్యాతమ్.

కోలచెల పెద్దిభట్టాదివిరచితాః.

శ్లో. వాహీకృత మహాధేను గణాధిప వినాయకౌ
భవతాం భవతాం భూత్యై ప్సారతీపరమేశ్వరా. ౧

ధేనుగణానాం గోసమూహానా-మధిశః సందీశః కివినాం పక్షిణాం నా
యకః గరుడః- తౌమహన్తా వాహీకృతౌ యాభ్యాం వాహీకృత మ
హాధేనుగణాధిప-వినాయకౌ-పార్వతీం పాతీతి పార్వతిపః-రమాయా
క్షశ్వరః తౌ శివ కేశవా భవతాం భూత్యై విశ్వరాయ-భవతాం స్యా
తామిత్యర్థః.

శ్లో. యః పూతనామారణలబ్ధవర్ణః కాకోదరో యేన వినీతదర్పః
 యస్సత్యభామాసపౌతస్సపాయా న్నాథోయదూనామథ
 వాంఘూణామ్, ౨

యః పురుషః- పూతం పవిత్రం- నామ యస్య నః పూతనామా-రణే
 యుద్ధే-లబ్ధవర్ణః పణితః ని॥ టివాన్ సూరి- కృతీ కృష్ణి ర్లబ్ధవర్ణో వి
 చక్షణః అమరః- యః పూతనాయూః పూతనా నామరాక్షస్యాః-
 మారణే మరణకృత్స్నే-లబ్ధవర్ణః సిపుణః యేన పురుషేణ అదరః భ
 యరహితః ని॥ దరో-స్త్రీశంఖభయయో రిత్యమరః కాకః కాకాసురః-
 వినీతః వివర్జితః- దర్పః ఉద్ధతి ర్యస్య తథోక్తః అభూత్- ఏన
 కాకోదరః కాళియ నామకోభుజగః- వినీతదర్పో భూదితిశేషః- యః
 పురుషః సత్యంచ భాచ-కాన్తిశ్చ మాచ లక్ష్మీచ తాభి రనుగతః నం
 యుత- యః సత్యభామయానుగతః సంగతః ఏతద్విశేషణవిశిష్టః ర
 ఘూణాం రఘువంశసమ్భవానాం నాథః శ్రీరామః యదూనాం
 నాథః శ్రీకృష్ణోవా- పాయా ద్రక్ష్యత్యిత్సర్థః త్వామితిశేషః అత్త్ర శ్రీ
 షాలజ్కాగః.

శ్లో. య ఏవాద్య స్స ఏవాంత్యం మధ్యమో మధ్యఏవచ
 య ఏతం నవిజానాతి త్పణం చాపి నవేత్తిసః 3

ఏతత్ శ్లోకార్థ నిర్ణీతనక్షేత నా మ్నో భూదితిత్సర్థః-మధ్యమఃయరలవశష
 స ఇతి నష్టాక్షరాణాం మధ్యే వకారః మధ్యమాక్షరోభవతి-తత్సక్షేత
 నామ త్ర్యక్షరపరిమితం యవనమితిభావః- యః పురుషః ఏత మేత
 త్పదం నవిజానాతి నవేత్తి-సః, పురుషః త్పణమపి నవేత్తి త్పణమాత్ర మపి-
 జానాతీత్సర్థః యవనశబ్దస్య త్పణవాచకత్వా దితిభావః- ని॥ శమ్పం
 బాలత్పణం ఘానం యవనం త్పణమర్జున మిత్సయరః.

శ్లో. సువర్ణాలఙ్ఘృతాకన్యా హేమాలజ్కారవర్జితా
 సాకన్యా విధవా జాతా గృహేరోదితి తత్పత్నిః. ౪

నువర్ణేన కాన్తి విశేషేణ-అలజ్జుతా ప్రకాశితా-అకన్యా కన్యాత్వ
 రహితా నువాసిసి త్యర్థః-హేమాలజ్కారైర్వర్జితా సభవ తీత్యహే
 మాలజ్కారవర్జితా కనకాభరణయుక్తా-సా అకన్యా సా నువాసిసి-
 విస్ఫుష్టో ధవో యయా సా విధనా-వ్యభిచారవతీ త్యర్థః- తాదృశీ
 జాతా అభూత్-తస్మాత్కారణాత్ పతి ర్భర్తా-గృహే మద్దిశే- రో
 తి రోదనం కరోతీతి భావః-ది- ని॥ వి నిషేధే పృథగ్భావే విశేషే-ఇతి
 నానాశే-

తత్స్వత్త్వికయావిరచితశ్లోకః.

శ్లో. యస్య షష్ఠీ చతుర్థీ స్యా ద్విహస్యచ విహాయచ

అహం కథం ద్వితీయాస్యా ద్వితీయాస్యా మహం కథమ్.

యస్య పురుషస్య-విహస్యే త్యవ్యయం షష్ఠీస్యాత్ షష్ఠీవిభక్తి ర్భ
 వతి-విహయేత్యవ్యయం చతుర్థీస్యాత్ చతుర్థీవిభక్తి వద్భావయతి-
 అహ మితి పదం కథ మిత్యవ్యయంచ ద్వితీయాస్యాత్ ద్వితీయావి
 భక్తి వదాలో చ్యతే-తస్య పురుషస్య శాస్త్రాధ్యయనశూన్యస్యఇతిభావః
 అహం కథం ద్వితీయా స్యాం కథం భార్యా భవేయమ్-ఇతికుమారీ
 జనకం ప్రతి వదతి-నూ మవిదుషః పత్నీం మాకురు విద్యత్పత్నీం
 కురు ఇతిభావః-ని॥ పత్నీ పాణిగృహతీచ ద్వితీయాసహధర్మిణీత్యమరః.

చేబ్రోలు గ్రామనివాసినా అల్లమరాజు రంగశాయికవినారచితః.

శ్లో. కోహంసరధ్యః కిమభావనాచీ

కోధాతు రుక్తః కిల రక్షణార్థే

కోదేవ పూజ్యో భవి పీఠపుర్యా

వాసీద్విజః కోస్తిచ కోసపార్యః.

హంసాః రథ్యాః రథాశ్వాః యస్య సః కోవర్తతే త్రిప్రశ్నః-కః బ్రహ్మ
 ఇత్కుత్తరం ప్రోచ్యతే. కి మభావనాచీ ఇతి ప్రశ్నః-స ఇత్కుత్తరమ్-

రక్షణార్థకః కోధాతు రితి ప్రశ్నస్య పారక్షణే ఇత్యుత్తరమ్. దేవై
 పూజ్యః క ఇతి ప్రశ్నస్య-ఆర్యః బ్రహ్మస్మితి రిత్యుత్తరమ్. ని. గురురా
 ర్యోదేవమస్తీత్యమర శేషః. వీరపురవాసీ విప్రః కోస్తీతి ప్రశ్నస్య
 కోనపార్య ఇత్యుత్తరమ్. వింజముారి కోనప్ప నామకో ద్విజః వీరపు
 రవాసీ కశ్చిదస్తీత్యుత్తరమ్- అపగతాః ఆర్యాః బుధాః యేనసః అపా
 ర్యః సోనభవతీత్యనపార్యః -క ఇతిప్రశ్నస్య కోనపార్య ఇత్యుత్తరం
 భవతి. అయం చిత్రోత్తరాలజ్ఞాః.

షెద్దాపురసంస్థానాధిపేన శ్రీవత్సవాయ తిమ్మజగత్పతినాకారితశ్లోకః
 శ్లో. నాలీకభంగకృ దతీవనదీనబన్ధు
 ర్నక్షత్రబో నవసుధావిభవై కహేతుః
 రాజా కిమిందు రపి నార్యభిమానహారీ
 రాజా పరం విజయరాఘవసార్యభామః.

నాలీకభంగకృత్ పద్మవికసనభంగకరః-కించ అలీక స్వాప్రియస్య
 అనృతస్యవా భంగకారీ నభవతీ త్యన్వోర్థః-ని. అలీకం త్వప్రియే నృతే
 ఇతివిశ్వః-అతీవ అత్యంతం సదీనా మినః సముద్రః-ని. ఇనస్సూర్యే
 ప్రభావితివిశ్వః. తస్య బన్ధు రాప్తః-దీనానాం బన్ధుః దీనదయాళు ర్న
 భవతి-నక్షత్రాణిపాతీతి నక్షత్రపః - కించ క్షత్రా న్నాతీతి క్షత్రపః-
 క్షత్రియపాలకో న భవతీ త్యర్థః-నవం చ తత్సుధావిభవం చ త్వస్యైక
 హేతుః ముఖ్యకారణం-అమృతప్రకాశ సంవర్ధక ఇత్యర్థః-కించ వసు
 ధాయాః భూమేః విభవః వసుధావిభవః-తస్యముఖ్యహేతుర్నభవతీ
 త్యన్వోర్థః-నారీణాం స్త్రీణా మభిమానం హారతీతి నార్యభిమాన
 హారీ-విరహిణీ ధైర్యభేదకః-కించ చారీణాం శత్రుణా మభిమానం హర
 తీత్యభిమానహారీ సో నభవతీ త్యన్వోర్థః. ఏతాద్భుతగుణయుక్తః
 ఇన్దుః రాజా కిమ్. అనర్హగుణోపేతః కథం రాజాభవేత్- నభవేదితి

భావః. రాజా రాజశబ్దవాచ్యః-విజయరాఘవసార్యభామః శ్రీపూ
 నపాటి విజయరామజగపతిరేవ భవతి- సః కీదృశ ఇత్యుక్తే- అరీక
 భజ్గకృత్-దీనబంధుః-క్షుత్రపాలకః- వసుధావిభవైక హేతుః- అర్యభి
 మానహారీచ-ఇత్యాది రాజగర్భయుక్త త్వా దయమేవ జనాస్రం జయ
 తీతి రాజా-రంజరాగే ఇతిధాతుః-ని||. రాజాప్రభౌ నృపే చస్త్రీయక్షే
 త్కత్తియశక్రయోరితి విశ్వః-

విజయనగర సంస్థానాధిపతినా శ్రీవిజయరామగజపతినా కారితః.

శ్లో. అమౌఘజం కలయన్ నదృశ్. ముననే సాహిత్యరీత్యాం దృశో
 రాధానాతార మపారసమ్పది మహాభావే యశో రాశిషు
 శత్రుణాం పురభజ్జనే ధృతిగుణ కల చారగేస్త్రీంవచః
 ప్రాగవ్యే ప్రతిభాతి తిమ్మనృపతి. పాకాహితప్రాభవః.

పాకాహితస్య ఇన్ద్రీస్య-ప్రాభవ మివ ప్రాభవం యస్యసః-తిమ్మ నృపతిః
 వత్సవాయ తిమ్మనృపాలకః-అవనే ప్రజాసంరక్షణ-అం విష్ణుం-నదృ
 త్తం సమానం-కలయన్ కుర్వన్-ప్రతిభాతి విరాజతే. ఏవం క్రమేణ
 నర్వత్రాన్వయః. సాహిత్యరీత్యాం పాణిత్య ఏధానే-భోజం భోజమ
 హారాజం-దృశోః నేత్రయోః-అమౌఘం ఏద్యం. అపారసమ్పది
 అసన్త-సమ్పద్విషయే-మాం లక్ష్మీం-మహాభావే ఘనత్వే-ధాతారం
 బ్రహ్మాణం-యశో రాశిషుకర్తి సమూహే-మాంధాతారం-మాన్ధాత్మమ
 హారాజం-శత్రుణామరీణాం-పురభజ్జనేశరీరహననేపట్టణాక్రమణేవా-ని
 పురం శరీరే నగరే-నానా. ఉః శీవం ఉరత్యవ్యయమ్. ధృతిగుణే ధైర్య
 గుణే-అగేస్త్రీం మేరుం-వచః ప్రాగవ్యే వాక్ప్రాప్త్య-ఉరగేస్త్రీం ఫణి
 శం శేషమిత్యర్థః-సమం కుర్వన్ ప్రకాశతే. క్రమాలంకార సహిత
 శ్లోపాలంకారః.

చాటుధారాచమత్కారసారః

—: కనకదండి లక్ష్మణకవి విరచితాః :—

శ్లో. తద్ధిత స్తద్ధితో మద్ధితో మద్ధిత స్సద్ధిత స్సద్ధిత స్వద్ధిత స్వద్ధితః
 ఏక ఏవహ్యసా తిమ్మభూపాలక స్తద్ధితో మద్ధితస్వద్ధిత స్సద్ధితః॥
 లోకే జనానాం మధ్యే-తేషాం హితః ఆప్తః-యో వర్తతే-సః తద్ధితః
 తస్యహితః భవతి. మమహి-తో మద్ధితః-మద్ధితో మమహితఏవ భవతి.
 త్వద్ధితః తవహితః-త్వద్ధిత ఏవ తవహితో భవతి- సద్ధితః సతాం హితః
 నద్ధితః సతాంహిత ఏవభవతి. సత్వన్యేషాం హితో భవతి. ఏవం జన
 సామాన్యధర్మః-అయం తిమ్మభూపాలకః శ్రీవత్సనాయ తిమ్మజగత్ప
 తిస్తు, తేషాం హితః, మమచ హితః, తవచ హితః, సతాంచ హితః,
 లోకోత్తర సౌజన్యశిష్ట ఇతిభావః.

౨ శ్లో. కమలే కమలం తత్రచకమలం తదుపరికమలం విమలం భాతి
 అమునాయమునా కరధృతవదనా చుమ్బనసమయే శ్రుతిరివభాతి.
 కమలే నాయకా హస్తపద్మే-కమలం నాయకకరకమలం- తత్రచ
 కమలం తత్రరపద్మే నాయకముఖపద్మం-తదుపరి కమలం నాయకా
 ముఖపద్మే నాయకముఖం-విమలం యథాతథా భాతి- అమునా
 శ్రీకృష్ణేన నాయకేన కరధృతవదనా నాయకహస్త ధృతముఖసలే-
 యమునా యమునానామనాయకా కాళిన్దీత్యర్థః- చుమ్బనసమయే
 శ్రుతిరివోపాల్గమినభాతి విరాజతే. తస్యః కణ్ఠోదిత మధుర చూత్కృ
 తి సీతృతాది కూజితై రితిభావః.

౩ శ్లో. సత్యాసక్తమనాః ప్రవృద్ధనరకచ్ఛేదీ ద్విజేంద్రాశ్రయః
 యుక్తానేకముఖోద్భవాస్పదిమలం శ్రీర్యత్ర సంరాజతే
 యోగ్గ్లాంచ సదాబిభర్తి సశివో యః కామదేహాశ్రయః
 సంఘస్సామ్యమయంప్రయాతుభవ తాంకృష్ణేనరుద్రేణా.
 భవతాం-యష్టాకం-సభాయామర్హాస్సభావ్యః తేషాం సంఘః
 సభ్యవర్గః-కర్తా- కృష్ణేన ఏష్టనా- రుద్రేణ శమ్భునావా- సామ్యం

నమతాం ప్రయాతు ప్రాప్నోన-తుసంఘః-కీదృశఇత్యుక్తే- తద్విశేష
 ణానామర్థత్రయంసమర్థయతి-సత్యాయాంసత్యభామాయాం సక్తం
 మనోయస్య తథోక్త ఇతి కృష్ణపరోఽర్థః-సత్యాం పార్వత్యాం ఆనమ
 న్తా త్సక్తం మనో యస్య తథోక్త ఇతి శివపరోఽర్థః-సత్యే సత్య
 సర్తనే ఆనక్తం మనో యస్య స ఇతి సంఘపరోఽర్థః-ప్రవృద్ధశ్చాసా
 సరకశ్చ ప్ర బలనరకాసురః- తం ఛేత్తీతి కృష్ణపరః- ప్రవృద్ధశ్చాసా
 సరశ్చ విజృమ్భిత చతుర్ముఖః-తస్య కం శిరః-ని. నరోమర్త్యోర్జ్జనేవ్యజే
 ఇతివైజయన్తి-నుఖశీర జలేషుక మితివిశ్వః-తచ్ఛేత్తీతి శివపరః- ప్రవృ
 ద్ధశ్చాసా సరకశ్చ విస్తారసరకలోకః తం ఛేత్తీతి సంఘపరః-సజ్జనసంఘ
 దర్శనా న్నరకావాప్తినివృత్తిర్భవతీతి ప్రసిద్ధిః-ద్విజేన్ద్రాగరుడః-ఆశ్ర
 యో యస్య సః ఇతికృష్ణపరః-ద్విజానాంబ్రాహ్మణానాం సక్షత్రాణాం
 వా ఇన్ద్రో శ్చన్ద్రో స్తస్మాశ్రయ ఇతి శివపరః-ద్విజేన్ద్రాణాం బ్రాహ్మణ
 శ్రేష్ఠానా మాశ్రయ ఇతి సంఘపరః- అనేకాని ముఖాని యస్య సః
 చతుర్ముఖ స్తతః ఉద్భవః జననం-యుక్తః- అనేకముఖోద్భవోయస్మా
 త్తత్ నాభిపద్మ మిత్యర్థః- తస్యాస్పదం స్థానం నిత్యసంఘంసకత్వాత్
 ఆస్పద మితిప్రయుక్తం-యద్వా అనేక ముఖోద్భవా సృష్టిః-యుక్తా
 నేకముఖోద్భవః బ్రహ్మ తస్యాస్పదమితి కృష్ణపక్షే-యుక్తానేకముఖస్య
 కుమారస్వామిః-ఉద్భవస్య జననస్య ఆస్పదమితి శివపక్షే-యుక్తా
 నేకముఖః బ్రహ్మ తస్మాదుద్భవాః జన్తాని యేషాం తే వేదాః-తేషా
 మాస్పదం-ఇతి సంఘపక్షే-అలం సమర్థః-యత్ర విష్ణో శ్రీః లక్ష్మీ
 నం రాజతే భాతి-యత్ర శివే శ్రీః గరళం సం రాజతే-యత్ర సంఘ
 శ్రీ శోభా నం రాజతే-యో దేవః-అగం గోవర్ధనం-గాం భూమించ
 సదా బిభర్తి ఇతివిష్ణుపక్షే-యః గణ్ఠాంచ సదా బిభర్తీతి శివపక్షే-
 యోగం సర్వేషాం సమావేశః గాంచ కాన్తించ-సదా బిభర్తి ఇతి
 సంఘపక్షే-శివేన-సహితస్సశివః ఇతి విష్ణుపక్షే-శివస్యహృదయం విష్ణు

ర్విష్ణోశ్చహృదయంశివః ఇతి స్మరణాత్-శివయా పార్వత్యా సహిత
 స్సశివః ఇతి శివపక్షే-శివేన మజ్జలేన సహిత స్సశివః ఇతి సంఘపక్షే
 యో దేవః కామస్య మదనస్య-దేహః తస్యాశ్చ్రీయ ఇతికృష్ణపరోర్థః
 కామం మన్తథం ద్యతి ఖిణ్ణీయతీతి కామదా- ఈహా ఇచ్ఛా తస్యా
 అశ్రయ ఇతి శివపక్షే-కామాని వాంఛితాని దదాతీతి కామదా
 ఈహా ఇచ్ఛా తస్యా ఆశ్రయ ఇతి సంఘపక్షే-ఏవంవిధార్థత్రయ
 సామ్యాత్ క్షేపాలజ్కారః.

౪ శ్లో. కోనిర్దగ్ధ శ్రీపురజయినా కశ్చ కర్ణస్యహంతా
 నద్యాః కూలం విఘటయతి కః కః పరశ్రీరతశ్చ
 కస్సన్నద్ధోభవతి సమరే భూషణం కిం కుచానాం
 కోదుస్సక్లాద్భవతి మహతాం మానపూజాపహారః.

అస్మిన్ శ్లోకే స్థిత ప్రశ్నానాం “మానపూజాపహార” ఇత్యు
 త్తరే అస్త్యరేఫేణ సహ ప్రథమాద్యక్షరఘటనేన భవన్త్యుత్తరాణి-
 ప్ర. త్రిపురజయినా శివేనకః నిర్దగః-ఉ.మారః-ప్ర. కర్ణస్య హంతా కః
 ఉ. సరః అర్జునః-ప్ర. నదీకూలం కః విఘటయతి-ఉ. పూరః జలపూరః
 ఉ. పరశ్రీరతః కః-ఉ.జారః-ప్ర. సమరేయుద్ధేనన్నద్ధః సముద్యుక్తః కః
 ఉ. పరః శత్రుః ప్ర. కుచానాం భూషణం కిం-ఉ. హారః-ప్ర. మహ
 తాం మహాజనానాం దుస్సంగాత్ దుష్టజనసాంగత్యేన-కోశవతి-ఉ.
 మానపూజాపహారః.

౫ శ్లో. లావణ్యం క్వసు యోషితాం సభసి కే సంచార మాతస్వతే
 కాసా ముచ్చతరా భవన్తి నినదాః క్వక్రీడలో దమ్పతీ
 కేషుస్వం ప్రకటికరోతి భగవాన్ శ్రీరాఘవః పారుషం
 యః ప్రత్యుత్తరమధ్య వర్ణఘటిలోదేవో ముదే వోస్తునః.
 బహిర్లాపుత్తరశ్లోకః. ప్ర. యోషితాం శ్రీణాం-లావ
 ణ్యం సౌందర్యం క్వసు కుత్రచవర్తతే-ఉ.వపుషి.ప్ర. కే సభసి సంకా

ర మాతస్వతే. ఉ. అణ్ణజాః-ప్ర. కాసాం నిసదాః ఉచ్చతరాఃభవన్తి-
ఉ. భేరిణాం-ప్ర. దమ్పతీ క్వ క్రిడతః. ఉ. నికాయ్యే గృహే-ప్ర.
భగవాన్ శ్రీరాఘవః కేషు స్వం స్వకీయ పారుషం ప్రకటికరోతి-
ఉ. రక్షస్సు- ఏతదుత్తరవచనమధ్యవర్ణానాం సంయోగేన యోదేవో
ద్యోతతే సదేవః వః యుష్మాకం- సన్తోషాయ భవ త్విత్యత్ర పుణ్ణరీకా
క్షునామా జాయతే-సపాయాదితి భావః.

౬ శ్లో. వందే వాఙ్చితలాభాయ కర్మ కిం తన్నకథ్యతే

కిం దమ్పతి మితి బ్రూయా ముతాహో దమ్పతీ ఇతి॥

వాఙ్చితలాభాయ కామితాప్త్యై- లోకే కిం కర్మ కథ్యతే- తత్కర్మ
సకథ్యతే-కుతః-దమ్పతిం వందే ఇతి బ్రూయాం-కిం తదాచేత్ అపశ
భోభవతి. దమ్పతీ ఇతి బ్రూయాం-కిం-తథాచేదద్వైతహనిర్ణాయతే-
దమ్పతీ త్యత్ర ప్రగృహ్యత్వాన్నసన్ధిః-తిస్మాన్న కథయామి అహ
మితికేషు-వందనీయం బ్రహ్మణుదస్తి తత్ శ్రీ ఘం విశ్రస్వయాపత
యా భాతీతిభావః. అర్థనారీశ్వరత్వాత్.

—: విచిత్రరామాయణశ్లోకః :—

శ్లో. సువర్ణమయుతం కృత్వా ఇతరం యది వాఙ్ఛసి

మృగం తం కురు నోచే న్నే తం వినా సయ రాఘవ ॥

హే రాఘవ! సువర్ణం సు ఇత్యక్షరం-అయుతం అకారేణపూర్వతః
సహితం-అను ఇతి రూపం కృత్వా-తత్ ఇతరం ఇతస్సంయుతోరః
రేఫః యేనతథోక్తం-అసురం రాక్షసం-వాఙ్ఛసి యది ఇచ్ఛసి చేత్ -
అయం రాక్షస ఇతి మన్యసే చే దిత్కర్థః-తం రాక్షసం-తం తకారం
మృ ఇత్యక్షరం గచ్ఛతీతి మృగం-తాదృగ్విధం-కురు ఆచర-మృతం
కుర్విత్కర్థః-నోచే ద్రాక్షునో సభవతి యది తం వినా తకారేణవినా-
మృత మకృత్వేత్కర్థః మృగమితిభావః-తం మృగ మాసయ-మృగం
స్వీకృత్య మాం ప్రాపయేతి సీతావచనమ్.

శ్లో. మలయానిలసంస్పర్శ్యా త్స్పర్శ్యాన్నిన్దతివాసరాన్
అత్సన్యాయుక్తా యాకాచి త్కామిసీ యామిసీముఖే.

అయుక్తా నాయకేన వియుక్తాయా కాచి త్కామిసీ-రహసి స్థిత్యా-
మలయానిలసంస్పర్శ్యాత్ మలయపవనసంసర్గాత్-సర్వా న్వాసరాన్
హనుమ ద్గదాదీన్-అత్సని మనసి-యామిసీముఖే సాయంసమయే-
నిన్దతి దూషయతిన్ద్రు కుత ఇత్యుక్తే | అత్త మన్దమారుతస్య విర-
హోద్దీపకత్వాత్-తదావాసభూతస్య మలయాచల స్యోత్పాటనం
సేతు బన్ధనకాలే వానరైః కృతం చే దేతన్మలయంపవనాగతవ్యభా-
విరహిణీనాం నసమ్భవిష్యతిఖ ల్వితి మత్వా తాన్. నిన్దతీతిభావః.

శ్లో. ఆయాహిరే మలయమారుత మన్దమన్దం
కాన్తారతిశ్రమజపారివినోదనార్థమ్,
నోచే దయం కనకసూత్ర విలోకనేన
భస్మీభవిష్యతి మృగః ఖలు దక్షిణేన.

శ్రీ మలయమారుత! కాన్తానాం రమణీనాం-రతికేళ్యాం శ్రమజవా-
రిణః ఘర్స్తజలస్య- వినోదనార్థం హరణార్థం-మన్ద మన్దం శనైశ్చనై
రాయాహి ఆగచ్ఛ-నోచే త్తథా నాగచ్ఛసియది-వేగేనాగతవాస్యదీ-
తియావత్. అయంమృగ స్తవ వాహాయోమృగఃహరిణః.దక్షిణేన
తవ దక్షిణపార్శ్వవర్తినా-కనకసూత్ర విలోకనేన విలోచనేనేతి వాపా-
తః. కనకానాం నాగకేసరాణాం-దేవ కాఞ్చనచమ్పకాది వృక్షాణాం
సూత్రం వ్యవస్థానం ప్ర దేశిత్యర్థః-తస్య విలోచనేన విరోచనేన విశే-
షప్రకాశే నేతి యావత్-అత్త రలయో రభేదః- ని. కనకం కాఞ్చనే-
నాతు దుత్తూరే నాగకేసరే చమ్పకే కాఞ్చనాగేచ-ఇతి-సూత్రంతు
సూచనం గ్రన్థభేదే తస్తువ్యవస్థయోః సూక్ష్మమార్గే పుష్పాయే-
తిచరత్సమాలా. తత్కమ్పనజనిత పుష్పపరాగేణ భస్మీభవిష్యతి-
భస్మచ్ఛన్న ఇవ భవిష్యతీతి భావః- యదా అయం మృగః తవవా

హన మృగవవ మృగః గజః. ని. మృగః పశౌ కురక్షాచ గజభేదే
 దశాజ్జజే యాచనే మృగయాయాంచ మృగీతు వనితాస్తరే-ఇతి నా
 నార్థే. తవ దక్షిణ పార్శ్వవర్తినా కనకస్య సువర్ణస్య సూత్రం మర్యా
 దేవ మర్యాదా యయో స్తథోక్తే లోచనే యస్యసః కనక సూత్ర
 విలోచనః సింహః-సువర్ణభక్తక పిక్లాక్షత్వాత్ - ని. పార్శ్వదృష్టి
 ర్వారణారిః పిక్లాక్షో జటిలో హరిః- ఇత్యమరశేషః. తేనభస్మీభవిష్య
 తీతి లాక్షణికార్థః-గజవైరిత్వా దితిభావః-

—: భవభూతికృతామ్బాస్తుతిః. :—

శ్లో. అమ్బాలే త్వం బాలే శమ్బాలే శంకరోషి శమ్బాలే
 రోలమ్బాలకజాలే బాలకజాలే కృపావలమ్బాలే

హే అమ్బాలే ఇతి మాతృవాచకామ్బాలాశబ్దసమ్బోధనం-అమ్బ
 అమ్బికే అమ్బాలేతి శ్రుతిః-రోలమ్బాలః అశయః- తే ఇవా లకాః కుస్త
 లాః-తేషాం జాలం యస్యా స్తస్యా సుమ్బోధనం. హేరోలమ్బాల
 కజాలే-బాలాశ్చ తే కాశ్చ బ్రహ్మేన్ద్రాద్ధాది దేవాః-తేషాం జాలం
 యస్యా స్తస్యా సమ్బుద్ధిః. హేబాలకజాలే-ని. కోబ్రహ్మత్మా నిలా
 ర్థాగ్నిచిత్తధీయమ కేకేషు-నానార్థే. కృపాయాః అవలమ్బస్య-ఆః
 గౌరవం యస్యసః కృపావలమ్బాలః-లః చంద్రః యస్యాస్తస్యా సుమ్బో
 ధనం-హేకృపావలమ్బాలే శిరోభూషాయిత చంద్రోత్పర్థః. ని. లఃఖణ్డి
 తే త్రి ష్వాదాసే త్రీ నేన్ద్రాలనణే నిలమితి నానార్థః. బాపి బాలా
 నామక దేవతే-త్వం బాలాసతీ బాలవయోన్వితాసతీ-ఈశం భర్తారం
 శం సుఖం ప్రతి బాలేశం బాలేశనామకం బాలవయోన్వితం కరోషి.
 యద్వాబం గర్భం అత్యంతం లాతి గృహ్లాతీతి బాలా గర్భవతీత్వర్థః
 తస్యా ఈశం గర్భిణీపతిం కరోషి-త్వం బాలాపి సకలభువనగర్భవతీ
 భూత్వా నిజేశం గర్భిణీపతిం కరోషి-తివిరుద్ధార్థ కల్పనేన చిత్రాల
 క్కారః-ని. మూర్ఖశాబకయోర్బాలః॥ శమవ్యయం చ సౌఖ్యాథే॥

బోధూతికారే కలహే పక్షే గర్భే చపర్వణీతిచ నానార్ధరత్నమాలా॥
 యద్వా త్వంబాలాపి ముగ్ధాపి-శం శివం శంబాలేశం శం సుఖమేవ
 షా శృంజల-తయా లాతి స్వీకరోతీతి-సమ్భాగసుఖ శృంఖలాబద్ధ
 మీశం కరోతీతి చిత్రార్థః. ని. బాస్త్రియాం కాహళీవల్లీ శృంఖలా
 త్వమలే త్రిష్వీతి నానారే.

—:ఉపమాక బ్రహ్మకవిరచితశ్లోకః.:—

శ్లో. శుణ్ణా లేద్విడనీలకాణ్ణావినుతో వీట్కాణ్ణాకాణ్ణోవృషే.

ట్రాణ్ణః కాణ్ణజకాణ్ణకాణ్ణ ధరజద్భేటణచూడామణిః
 శుణ్ణాలాస్యషడాస్యసేవ్యచరణ స్సౌఖ్యం శివ స్సాదరం
 దద్యాదద్య సకాణ్ణకాణ్ణదగళద్విట్కుణ్ణలీట్కుణ్ణలీ.

శుణ్ణాలానాం గజానాం-ఈట్ రాజా-గజశ్రేష్ఠరూపవాన్ గజా

సుర్ద స్తస్యద్విట్ శత్రుః- నీలో నభవతీ త్యనీలః-కాణ్ణో-౭శోవ్ యస్య
 తథోక్తః-ఇన్ద్రః-తేన విసుతః-వీనాం పక్షీణాం-ఈట్ రాజా-గరుడః
 కాణ్ణోవాహనం యస్య వీట్కాణ్ణః-విష్ణుః-సః కాణ్ణః బాణః యస్యత
 థోక్తః వృషేట్కాణ్ణః వృషభేన్ద్రీవాహనః-కాణ్ణో జలే-జాయత ఇతి
 కాణ్ణజం పద్మం-కాణ్ణః బాణః-తేషాం కాణ్ణ స్సమూహః-తస్యధరతీతి
 ధరః మదనన్తం జయతీతి జిత-భానాం నక్షత్రాణాం-ఈట్ భేట్-
 తస్యఖణ్ణ శూచామణి శ్శిరోత్నం యస్యసః భేటణచూడామణిః-
 శుణ్ణాలాస్యః వినాయకః-షడాస్యః కుమార స్తాభ్యాం సేవ్యా పూజ్యా
 చరణౌ యస్యసః తథోక్తః-సకాణ్ణః-సజలః కాణ్ణదః మేఘః-స ఇవ గళ
 త్విట్ కణ్ణకాన్తిర్యస్య సః-సకాణ్ణకాణ్ణదగళత్విట్కుణ్ణాన్తి॥ కాణ్ణో స్త్రీ దణ్ణా
 ణార్యవర్ణావసరవారిషు ఇతిరత్నమాలా కుణ్ణలీనాం సర్పాణాం ఈట్
 శేషః తేనకుణ్ణలం కర్ణాభరణ మస్యాస్తీ తి కుణ్ణలీట్కుణ్ణలీః సః శివః-
 సాదర మాదరయుక్తం-సుఖ మద్య దద్యాత్ దదాత్విత్వ్యర్థః.

దేవరకొండ రామశాస్త్రికృతశ్లోకః.

శ్లో. దీధీవే. వీట్యమః కశ్చి ద్గుణవృద్ధోరభాజనః

క్విప్రత్యయనిభః కశ్చి త్కిం తదాశ్రయణేన తే.

కశ్చిద్బుధః కంచి ద్బుధం ప్ర త్యేవం బ్రూతే-శక్తిమిత్యుక్తే
 హేసఖే ఇత్యధ్యాహోగః-కశ్చిజ్జనః గుణవృద్ధో స్సద్గుణాభివృద్ధో
 రి త్యప్రస్తుతార్థః-అదేజ్ గుణః-వృద్ధిరాదై చ్ ఏతత్సంజ్ఞక గుణవృద్ధి
 వర్ణాభ్యా మితిప్రస్తుతార్థః-అభాజనః శూన్యః-అతఏవ దీధీవేపీట
 తేన సమః సమానః-కశ్చి జ్జనః క్విప్రత్యయనిభః క్విప్రత్యయోపి సర్వ
 లోపీ-తద్వ దసౌజనః వ్యర్థవ్యాపార ఇతి భావః-తేషా మాశ్రయేణ
 సమావేశేన-తేతవ-కింప్రయోజన మస్తి-కిమపి నా స్తీతి భావః-యత్ర
 సన్నిహితేన-ఇతివాచాః.

—:విచిత్ర రామాయణశ్లోకః:—

శ్లో. భవిత్రీ రమ్భోరు త్రి దశవదనగ్గాని రధునా

సతే రామస్థాతా నయుధి పురతో లక్ష్మణసఖః

ఇయం యాస్యత్యుచ్చై ర్విపద మరితో వాసరచమూః

లఘిషే దం సపాక్షర మిహవిలోపం పఠ పునః.

సీతాం ప్రతి రావణవచనమ్-హేరమ్భోరు సీతే అధునా
 అద్య-త్రిదశవదనగ్గానిః దేవానాం ముఖ్యవై కల్యం-భవిత్రీ భవిష్యతి-
 లక్ష్మణసఖః రామ-స్తే పురతః యుధి యుద్ధే-సస్థాతా సస్థాస్యతి-ఇయం
 వాసర చమూః కపినేనా-ఉచ్చై రున్నతం యథాతథా విపదం అరితః
 శత్రుభ్యః-పంచమ్యా స్త సీల్ యాస్యతి లభేత- ఏవ ముక్తం రావణ
 వచనం శ్రుత్వా-సీతా వదతి హే లఘిష్య హేసీచ ఇద మేతత్త్రిపాద
 ఘటితశబ్దజాలం-పాదాద్యక్ష రాదారభ్య సప్ మాక్షరాణాం విలో
 పం కృత్వా పునః వశే త్యుత్తరం-ప్రథమపాదే-ద్వితీయపాదే-త్వ
 తీయపాదే-ద్వి-ఏతానిలోపయిత్వా-వశే ద్యది యాథార్థేనా న్వేష్యతి.

:—వారణాసి వేంకటరామశాస్త్రిరచితాః:—

శ్లో. కశ్యత్రం దధతే సితం నిశి గతా గేహం విటస్యాపి కా
కం రక్షన్తి బుధా హాసవ్యచపురా కో ద్వారపాల స్సదా
కః కాన్తా మతతే విధుః ప్రతిదినంకింవా కశ్యత్రం ప్రజ్ఞే
దారోహాదవరోహణేన నిపుణై రేకం ద్వయోరుత్తరమ్.

అస్మి శ్లోకే ప్రశ్నవాక్యద్వయస్య ఏకపదేనోత్తరమ్ ఆరోహ
ణాపరోహభ్యాం కవినా నిర్ణీతమ్-ఆదిపాదప్రశ్నవాక్యద్వయస్య-ఉ.
రాజా-నిర్ణీతం ద్వితీయపాదప్రశ్నవాక్యద్వయస్యఉత్తరం-దీనం. తృతీ
యపాదఘటిత ప్రశ్నవాక్య ద్వయస్య ఉ. రన్తా ఏతాన్యారోహణావ
రోహభ్యాముత్తరాణి భవన్తి-రమతఇతి రన్తా-రముక్తీడనే క్రీడనేచ్ఛు
రిత్యర్థః-శార్దూలం వృత్తమ్.

శ్లో. సన్తప్తా దశమధ్వజాదిగతినా సంమూర్ఛితా నిర్జలే
తుర్యద్వాదశవ ద్వితీయమతిమన్నే కాదశాభస్తనీ
సాషష్ఠీ సృపపఞ్చమస్య నవమ భ్రూస్సప్తమిషష్ఠితా
ప్రాప్నో త్యష్టమవేదనాం తదధునా తూర్ణం తృతీయోభవ.

అస్మిన్ శ్లోకే మేషాదిద్వాదశరాశిభి స్సజ్జేతిత స్త్రీకథనం ప్ర
యుక్తమ్॥ హేద్వితీయమతిమన్ హేవృషభబుద్ధే-నవమ భ్రూః ధనుస్స
మాసభ్రూః-ఏ కాదశాభస్తనీ కుమ్భసామ్యకుచా-సృపపఞ్చమస్య రాజ
సింహస్య-రాజశైష్ట్యే-షష్ఠీ కన్యా-దశమో మకరః సః ధ్వజే
యస్య తస్యసుదసస్య-ఆదిగతినా ఆది ర్దేవః తేన గతి ర్గమనం యస్య
తేన అగ్నినామస్కథ తాపేనేత్యర్థః-సన్తప్తాసతీ-నిర్జలే నిర్జలప్రదేశే-కర్క
టకవత్ మిసవచ్చ సమ్మూర్ఛితా మూర్ఛావస్థాం గతా సతీ-అష్టమ
వేదనాం పృశ్చికాద్బాధేవశాధాం-ప్రాప్నోతి-త త్తన్తా త్కారణా
దధునా అద్య-తూర్ణం శీఘ్రం యథాతథా-త్వం తృతీయః మిథునం
సంయోగీ భవ యాగ్క్రియాం కు ర్వితిభావః.

శో. గారీం ధాత్రీం శ్రీయం రం జలధిగణనయావర్ణ కాన్ శేఖయితా
 ఆదా వేకైకవర్ణం ప్రహరతి హరతిబ్రహ్మణో నామపశ్చాత్
 భూభృత్పుత్రీకుమారోనవకుసుచుశరోవహ్ని బీజంక్రమాత్స్యాత్*.
 ఈశ్లోకములో నొక్కపాదము తక్కువయున్నది
 జలధిగణనయా చతుస్సభ్యయా-వర్ణకాణ్ అక్షరాణి-శేఖయిత్యా లిఖ
 త్వా- ఆద్యక్షర మారభ్య ఏకైకవర్ణ క్రమేణ లోపయిత్యా-బ్రహ్మ
 పరోర్థః- మన్మథపరో-ర్థః-స నపరోర్థః- అగ్నిపరోర్థః- వార్వతీ లక్ష్మీ
 భూపరాధాశ్చ భవన్తి. ఉమాక ముంః ఇతి సాక్షేతిత పదమ్.

గొల్లప్రోలునివాసినాప్రతివాదిభయంకర రాఘవాచార్యురచితాః.

౧ శ్లో॥ శ్రీట్రాడ్యేత్రాణుస్సినేద్రేడ్భ్రమఘనవసధగ్భాస్వదుడ్విట్టిఖాప్తః
 ఖాడ్భేఖే డ్రొకృయోరు డ్వరుడమరనదీజ్యోజ్వలత్పదవీరః
 ఖాడ్విడ్వి డ్విషణార్చిర్భుగ భుగితహవిర్భుజుఖోభూవిభుఃఖే
 ట్రావృత్తేఘప్రభాధ్యః ఘభరితపదః సాతుకృతోవ్హరిర్యః.
 శ్రియః లక్ష్మ్యోః- ఈట్ ప్రభుః శ్రీట్-ఖే అటన్తి ఖేటాః-దేవాః-
 తేషాం వీనాం పక్షీణాం చ- ఈశో ఇన్ద్రగరుడా- తయోః రాట్
 ప్రభుః ఖాడ్విడ్విట్- ముసీన్ద్రాణాం యోగీశ్వరాణా మిట్ ప్రభుః- తే
 షాం భ్రమః భ్రాన్తిః అజ్ఞాన మితి యావత్. ని॥ భ్రమోమున్బనిర్గమే
 భ్రాన్తా-ఇతి విశ్వః. తదేవ ఘనసం మహారణ్యం-దహతీతి ధక్,
 ముసీన్ద్రేట్ యోగీశ్వ రేశ్వర ఇత్యర్థః-భవఘనవసః ధగితీవా పాతః-పాపా
 టవీపాహక ఇత్యర్థః-ని॥ భవో జన్మని సంసారే పాపేశంభాచ కథ్యతే
 విశ్వః. భాస్వాన్ ప్రకాశమానః- ఉడ్విట్ చన్ద్రః- శిఖాయాం మాళా-
 యస్య తథోక్తః- శివః-తిస్యాప్త స్సఖా-ఖాటాం గ్రహణాం-భానాం
 నక్షత్రాణాం- ఈశో చన్ద్రసూర్యా- ఖానా మింద్రియాణాం- ఈశో
 శ్రేషా-దృక్పయోరుహా నేత్రపద్మే- యస్య ఖాడ్భే ఖేడ్భ్ర కృయో

రుట్ - సి. ఖమిద్దియ సుఖవ్యోమ నక్షత్రక్షేత్రపట్టనే-ఇతి నానాథ్.
 వేషు సాత్త్వికేషు- రోహతీతి వరుట్. సాధుషు ప్రసన్న ఇత్యర్థః. సి.
 వః పునూన్ సాత్త్వికే వాయూ సంయమే వరుణే స్మరే-ఇతినానాథ్.
 అమరనద్యాఅకాశగంగా- ఈడ్యః శ్లాఘ్యః-ఉజ్జ్వలత్పాదపీతోయస్య
 సః-ఖాటాం దేవానాం-ద్విషః రాక్షసాః-తేషాం ద్విట్ వైరీ- ఖాడ్వి
 డ్విట్. భీషణాచ్ఛిషా భయజ్కరజ్వాలయా- భుగభుగిత మి త్యనుకర
 ణపదేన జ్వలితః- హవిర్భు గగ్నిః-ముఖం యస్యసః-భూవిభుః భూదేవీ
 పతిః-ఖస్య వైకుణ్ఠపట్టణస్య- ఈట్ ప్రావృణ్ణేషుప్రభాధ్యః-నీలఘనాభ
 ఇత్యర్థః-ఫలభరితానాం మోక్ష కామినాం-పద్యసానభూతః-వతాదృశో
 యః కృత్ జగత్తర్కా-హరిః పాతు- వః యుష్మాన్ అవ్యాదిత్యర్థః.

చెన్న పురినివాసినా శాశ్కొండ వేంకటరత్నపణ్డితేన విరచితః.
 శ్లో॥ తిగ్గత్త్విట్పుతరు క్కుదృగ్యుగళ శృద్రక్షోఘుగజ్జాషీ యు
 క్కుత్కూరుల్పుణిరాల్పుయేడ్డుతమహీభృద్భాణ్ణాహచక్రవాట్
 పాయాద్యోఘుధగంబుముఘనరుచిర్ద్యోద్విడ్విడ్జ్జోవ్లిట్
 భక్తాభీష్టదకామధుగ్కువనస్పట్ బ్రహ్మాండరట్టివిరాట్.
 తిగ్గత్త్విట్ సూర్యః- సితహక్ చన్ద్రః- తావేన సుదృగ్యుగళం నేత్రద్వ
 యం-ధరతీతి ధృత్. తిగ్గత్త్విట్పుతరుక్కుదృగ్యుగళధృత్ | రక్షాధృక్
 రాక్షస సంహలు ఇత్యర్థః. అజ్ఞే ఇవ అక్షిణి తాభ్యాం యుక్ పద్మ
 నేత్రయుక్తః- పత్కూరు డ్డుహడారోహకః- ఘణితాల్పుయేట్ కేషత
 యనవిభుః-ధృతమహీభృద్భాట్ ధృతమందరవిలసితః-మహాచక్రవాట్
 ఘనసుదర్శనధరః- అఘధక్ దోషదాహకః- అమ్ముముచాం మేఘా
 నాం-ఘనరుః- అధికరుచిరిన రుచిర్యస్య సః- ద్యోద్విషః నాకద్యేషిణః-
 రావణాదయః- తేషాం ద్విట్- అజ్ఞాయాః లక్ష్మోయః ఓవంలిహతీతి
 అజ్ఞోవ్లిట్ భక్తానాం అభీష్టదానే కామధుక్ కామధేనుః- భవన

నృట్ జగత్సృష్టికర్తా- బ్రహ్మణ్ణరట్ బ్రహ్మణ్ణానాం ప్రావకః-శ్రీవిరా
డ్యాను దేవోహరిః- వః యుష్మాన్- పాయా దవ్యాత్.

—:అలమూరునివాసినా దుడ్డు కామశాస్త్రీణారచితాః—

గ్లో. పానీయం పాతు మిచ్ఛామి త్వత్త్వః కమలలోచనే
యది దాస్యసి నేచ్ఛామి నో దాస్యసి పిబా మ్యహమ్.

హేకమలలోచనేత్వత్త్వః-భవతః- పానీయం పాతు మహ మిచ్ఛామి.
దాస్యసి యది. పాతుం నేచ్ఛామి నదాస్యసి యది. అహం పానీయం
పిబామితి బాహ్యరః. అత్రాధాస్తరం హేకమలలోచనే త్వం దానీ
అసి యది పానీయం త్వత్త్వః నపిబామి-దానీ నయదస్యసి పిబామి-ఇత్వ
స్తర్లా ప్యస్వయః.

అగ్లో. వీరమత్త్యద్భుతం లోకే కిమహం వచ్యతఃపరమ్

కర్తృకర్మక్రియాగుప్తా అవధిర్బ్రహ్మణో లయః.

అస్మిన్ శ్లోకే ప్రథమపాదాద్యక్షరచతుష్టయే| కర్తృకర్మక్రియాః
అస్తర్లాపినో భవన్తి. విః కశ్చిత్పక్షీ-రం అగ్నిం-అత్తి భుక్తే-ఇత్యేతత్
లోకే అద్భుత మిత్యస్వయః- భూచకోర మితి తం వదంతి. ని. భూ
చకోరః పావకాశీ చకోరాశ్చస్త్రీభాశినః- ఇతిశ బ్దార్ణవే.

గ్లో. రవేః కవేః కిం నమరస్యసారం కృషే ర్భయం కిం కిముశంతిభృజ్జాః
ఖలాస్థయం విష్ణుపదంచ కేషాం భాగీరథీతీరసమాశ్రితానామ్.

అత్ర పాదత్రయప్రయుక్త ప్రశ్నానా ముత్తరాణి చతుర్థ
పాదే ఘటితాని-రవేస్సారం భా-కవేస్సారం గీః-నమరస్య సారం రథి-
కృషేర్భయం ఈతిః-భృజ్జాః కిముశంతి ఇచ్ఛంతి రసం-ఖలాస్థయంకే
షాం ఆశ్రితానాం-విష్ణుపదంచ కేషాం భాగీరథీతీరసమాశ్రితానామ్-వ
వం ప్రశ్నోత్తరాణి.

—:చేబ్రోలునివాసినా అల్లమరాజురామకృష్ణకవినా విరచితాః. :—

గ్లో. అద్విగు ర్ద్వంద్వోహం గేహేమే నాస్తిచావ్యయీభావః

తత్పరుష కర్మధారయ యేనాహం స్యాం బహుప్రీహీః.

ద్వా గానా వృషభా యస్యసః ద్విగః సో నభవతీత్యద్విగః. అహ మేకవృషభవానిత్యర్థః-అద్వస్యః ద్వస్య రహితః-అహ మేక ఏ వేతియావత్-భృశో నాస్తీతి భావః. మే గృహేచ అవ్యయీభావః. నాస్తి బహువిభవ్యయాధిక్య మేవాస్తీత్యర్థః- హేపురుష-అహం యేన కర్మణా బహుప్రీహీః అధికధాన్య సమ్ముష్నః-స్యాం భవేయం. తత్కర్మధారయ త్వ మితిశేషః- మాం కృషికర్తారం కు ర్వితిభావః. ఏవం కశ్చిద్దరిద్రః ధనికంప్రతి విజ్ఞాపయతి.

శ్లో. యామి విధా వభ్యుదితే పున రేష్యా మితి వదతి ధవే జానా త్యుదన్తమాత్రం నేదం తత్వంతు ముగ్ధవధూః.

యామి అహం గచ్ఛామి-విధా వభ్యుదితేనతి చంద్రో ఉదయతి సతి-పున రేష్యామి భూయః అగమిష్యామి-ఏవంచాక్యం ధవే భర్తరి వదతి సతినా ముగ్ధా ఉదన్తమాత్రం వృత్తాన్త మాత్ర మేవ జానాతి. ఇదుతత్వం తన్తన కోపకలనోక్తవచనాద్ధం న జానాతి- ముగ్ధాత్వ హేతునేతిభావః-కించ అహం యామి విధావభ్యుదితే బ్రహ్మణ్యభ్యు దితే సతీ తికోపే వదతీత్యర్థః-త్ర నిధుశబ్దమేవ ఉకారాన్తత్వా జ్ఞానాతి ఇదంతస్వి మికారాంతత్వం విధిశబ్దసప్తమీ సజానాతీతి గూఢార్థః.

శ్లో. కాముద్ధరతే సూకరరు షః కామవిరహితా మిచ్ఛతిభూపః కేనాకారిత మజ్జజజనకం కేనవిరాజతి తరుణీవదనమ్.

అత్ర ప్రథమపాదప్రశ్నస్య ఉ॥ కుం భూమిం-ద్వితీయప్రశ్న స్య ఉ॥ కుం భూమిం-తృతీయప్రశ్న స్య ఉ॥ ఏన విష్ణునా- చతుర్థపాద ప్రశ్నస్య ఉ॥ కుంకు మేస-ఇత్యుత్త రచతుష్టయ మేకపదఘటితం బహి ర్గాపి భవతి.

శ్లో. కుమ్భేనచూడామణి రాయుగాంతా
 త్పాయా దపాయా దురగాత్త క్షేకః.
 గోకర్ణరాడాభరణం యదీయం
 యద్గవ్యహవ్యా నజమాజుహవ

కుం భువం డః శివః అపాయా దుపద్రవాత్ - పాయాత్ రక్షతు-
 యః భేనచూడామణిః చంద్రిమాళిః-అగాత్త క్షేకః పార్వతీవల్లభః- గో
 కర్ణరాజాభరణం క్షేపభూషణం-యదీయం యస్యసమ్బుద్ధి యద్గవ్యహ
 వ్యాత్ యస్య గవ్యః- నేత్రసమ్భవః హవ్యాత్ అగ్నిః అజం మన్తభ
 మాజుహవ దదాహ-స శివః పాయాదితి పూ ర్వేణాస్వయః.

—: డోహనీయవస్తు భావశ్లోకాః: :—

శ్లో. కేహే కేహే జగమా హేమవల్లీ
 వల్యాం వల్యాం పూ ర్ణిమాచంద్రివిమ్బుః
 బిమ్బే బిమ్బే కోకిలానాం విరావో
 గావే రావే జాయతే పళ్ళుబాణః.

అత్ర శ్రీశరీర ముఖ వచన విలాసానాం విషయనిగరణేన
 ప్రయుక్త త్వేన రూపకాతిశయోక్తిమిశ్ర విరుద్ధాలంకారః.

శ్లో. వాపీ కాపి స్ఫురతి గగనే తత్పరం సూక్ష్మపద్యా
 సోపానాళీ మధిగతవలీ కాళ్ళునీ మైన్ద్రినీలీ
 అక్రేతైతా సుకృతి సుగమా చందనచ్చన్న దేశౌ
 తత్ర త్యానాం నులభ మమృతం సన్ని ధానా త్సుభాంశోః.

అత్ర గగనవాప్యాయుషమాసవస్తు ప్రకటనేన మధ్యతలవర్తి
 నాభికోపరి రోమావళీస్తనవదనాధరోస్థాది విషయద్యోతనం భవతి
 తన్నిగరణ హేతుక సమ్బుద్ధాతిశయోక్తిః.

విశాఖపట్టన నివాసినా కాకపర్తి నీతా రామశాస్త్రి గావిరచితశ్లోకాః.

శ్లో. కిం తృష్ణాకారి కీదృ గ్రథచరణమరం రాతికః కాభికాశ్చీ
 ణోపస్తారీ భుజ్జణే కిముకలిశమనం త్వాద్యసమ్పాధనం కిమ్
 కాసుస్థర్యామపీదుః కథమచలభృతః కాచ సముద్ధిరగ్న
 ర్పీజం కిం కావసీజారమణమతిహారా హేమసారజ్గలీలా.

ప్రశ్నః॥ కిం తృష్ణాకారి. ఉ॥ హేమ- ప్ర॥ కీదృగ్రథచరణం.
 ఉ॥ చక్రం. సారం అరైరగ్రస్పహితం సారం-ప్ర॥ అరం ణోరాతి శీఘ్రం
 కః నదతి-ఉ॥ గలీ. గల మస్యాస్తీ తి గలీ, సుకణ్డయుక్తః జన ఇత్యర్థః-
 ప్ర॥ కాభికాశ్చీ. ఉ॥ ఇలా-ప్ర॥ కః అపస్తారీ. ఉ॥ లాలీ లాలావాన్-
 ప్ర॥ భుజ్జణే కిమస్తి-ఉ॥ గరం-గరళం-ప్ర॥ కలిశమనం కిం-ఉ॥ సామ
 సంధ్యపాయః. ప్ర॥ ఆద్యసమ్పాధనం కిం-ఉ॥ హే- ప్ర॥ సుస్థర్యాం
 కావర-తే-ఉ॥ హేలా- శృణ్ణారచేష్టా-అత్రక్రమేణాద్యస్తవర్ణనం యో
 గః- ప్ర॥ ఇన్దు రపికథం చంద్రః కీదృశః- ఉ॥ మలీ, కళక్ష్మీ-ప్ర॥ అచలా
 వృక్షాన్ విభర్తీత్యచలభృత్ పర్వతః తస్య సముద్ధిః కా. ఉ॥ సాగ,
 అగ్రైర్వృక్షైస్సహవర్త త ఇతి సాగ-ప్ర॥ అగ్ని బీజం కిం- ఉ॥ రం-ప్ర॥
 అవసీజారమణః శ్రీ రామః తస్యమతిహారా కా-ఉ॥ హేమసారజ్గలీలా-
 అస్మిన్ శ్లోకే చిత్రోత్తరాలజ్కారభేదగర్భిత క్రమాపక్రమ వ్యుత్తమ
 ఘటనేన మిశ్రాలజ్కారః.

శ్లో. క స్త్రీమాన్యో జనయతి శివాం ణోజయశ్రీరతః కః
 పద్మాభిఖ్యాం ఘటయతిచ ణో బుద్ధిమాన్ బ్రహ్మస్పృషౌ
 కః ణోవోధుం జగతి భవతి ప్రాణినాం నాతిశయో
 ప్రాణస్తీతిం ప్రజనయతి ణో మాధవీసూనభారః.

అస్మిన్ శ్లోకోక్త ప్రశ్నవాక్యానాం మాధవీసూనభార ఇత్యు
 త్తరవాక్య స్యాంత్యాక్షరేణ నహాద్యక్షరాణాం పంయోగే క్రమే
 ణోత్తరాణి భవంతి. ఉ॥ మారః, ధరః, వీరః, నూరః, నరః, భారః,
 మాధవీసూనభారః.

3 శ్లో. నాదానిపాపం నాకేన యేమేనా మనవిస్తతే

తేషా మితి రమానాథో బభాషే మధురాం గిరమ్.

తేనాకేన దేవేంద్రయే యేనరా: మే నామ మన్నామ నవిస్తతే నజానతే-విద ఇతిథాతు: నవిచారయం తీతియావత్ - తేషాం పాపం-నాదాని నాపహరాణి-అదభక్షణోఇతిథాతోర్లోటో మేర్నిస్యాతితి నాదా నీతిరూపసిద్ధి: - ఇతితం-రమానాథ: శ్రీవిష్ణు: మధురాంగిరం- బభాషే ఇత్యర్థ:

—: గజపతినగరనివాసినా పంతులబ్రహ్మశాస్త్రిణావిరచిత:—

శ్లో. గోపోరోపశోచాసజ్జో మైత్ర్యాపుత్రేణ త్రాతనే

సూతశ్రీత: ప్రీతస్తోతుం దేహలోవాహ: కోహం మోహాత్.

హేత్రాత: హేనర్వరక్షక- తే తవరోప: శాణ: గోప: శ్రీవిష్ణు: ఆసీదితికేష: మిత్రస్య నర్వవేదమయస్య సూర్యస్య నమ్బుధిసీ మైత్రీ-సావిత్రీనామక గాయత్రీత్యర్థ: తయా దేవతయా ఉపాసణ: నదానుషణ: తె తవాసీత్-శివస్య గాయత్రీవల్లభత్వం ప్రసిద్ధమేవ- ఆపుత్రేణ అన్య విష్ణో: పుత్రేణ బ్రహ్మణా సూతస్య సారభే: శ్రీ: శోభా తయా ఇత: సంయుతస్సన్ ప్రీత: సంతుప్త: త్వ మసీత్యధ్యాహార: ఏతాదృశ మహిమవిశిష్టం త్వాం స్తోతుం శ్లాఘయితుం మోహాత్ ప్రకృత్యనుబంధాత్ - వాహ: ధృత: దేహ: అహం- అహమికయా నమ్పాదిత శరీర: అహం మూఢ ఇత్యర్థ్య: క: కియాన్ అశక్ ఇతిభావ:

విజయనగరవాసినా మహాభాష్యం వేంకటరమణశాస్త్రిణావిరచితో.

శ్లో. అన్యపగారం యుధ్యచ్ఛంబరసురశత్రురాత్త భయవికల:

ప్రద్యుమ్నహరివిభిన్నో నేకపనాశం విసప్టే భూత్.

అసి అపగారం అత్ర నన్ధా అన్యపగారం-ఆయుధముద్యమ్య

అసి ముద్దు త్యేద్యర్థః-గురీ ఉద్యమనేతిధాతో. అపగురోణములి అప
 పూర్వక గురిధాతో ర్ద్విత్తీయాంతే ఉపపదేణముల్ ప్రత్యయస్యాత్-
 ఉపమానే కర్తృణి చ చకారా త్కర్తరి- యుధ్యచ్ఛుమ్పరమరశత్రుః
 యుద్ధసన్నద్ధ శిమ్పురాసురః-ఆత్తభయేన వికలస్సన్ కళారహితస్సన్-
 ప్రద్యుమ్నవిప హరిః తేన మన్తథసింహేన విభిన్నస్సన్-అనేకపనాశం
 అనేకపోగజః స ఇవ నాశం సజ్జ్యా వినష్టోభూ నిత్యర్థః-అత్రోపమానే
 ణముల్ కర్తృణి చేతి గజ ఇవ నాశ మవాప్య సష్టోభూతిభావః||ఆర్యావృ
 త్తమ్|| యస్యాః పాదే ప్రథమే ద్వాదశమాత్రాస్తథాత్పతీయేపి-అష్టా
 దశద్విత్తీయే చతుర్థకే పంచదశ సార్యా ఇతిలక్షణాత్.

౨ శ్లో. సూకరః కజ్జుణం ధత్తే కజ్జుణై రమణిస్థితః

తత్రాపి తరవశ్చిత్రం కిం దీర్ఘసురతై ర్విన్నా.

అస్తిన్ శ్లోకే బహిఃస్ఫురిత విచిత్రార్థః స్వప్న సవః-అస్తద్దూ
 ధార్థో వ్యాఖ్యాయ తే- దీర్ఘసురతై ర్విన్నా శబ్దాదిస్థితదీర్ఘ యుక్త సుకా
 రేణచ రేభేణ తకారేణచ క్రమేణ వినా షర్జితాశ్చేత్-సూకర ర
 మణి తరవ ఇతిత్రిశబ్దాః శబ్దాస్తరయాపసాప్త్యాధాంతరమవగమ్యతే-
 యథా కరః కజ్జుణం ధత్తే కజ్జుణై రమణిస్థితః తత్రాపి తత్కజ్జుణై
 రవోపి శ్రూయతే అత్ర కిం చిత్రమిత్యర్థః.

—: శ్రీరజ్జరాజం ప్రతికేనచిత్కవినా రచితశ్లోకః.:—

శ్లో. శ్రీరజ్జనాథే చలిత రథేన ప్రత్యర్థభూషైః క్రియ తేదరేణ
 కణ్ఠే కుతారః కమలే తకారః శేషేషకారస్తపనేపకారః.

శ్రీరజ్జనాథే శ్రీరజరాజే రథేన చలితే నతి రథమారుహ్యనిర్గతే
 సతీత్యర్థః-ప్రత్యర్థభూషే శత్రురాజవిషయే దరేణభయేన హేతునా-యు
 ధ్ధాసమర్థ త్వేనేతియావత్-కణ్ఠే గళే- కుతారః పరశుః క్రియతే- ప్రయా
 జ్యశఇత్యర్థః-కమలే ఆదికూర్క స్వామిని-తకారః స్తంభనం క్రియతే
 భూభారభరణ సమర్థకూర్కనాయకః శృంఖలాబద్ధఇవ భయవిహ్వలో

భూదిత్యర్థః-నిఃశక్యజ్కరే బృహద్భాన్వత్కంక్షే బేచన్ప్రమణ్ణతే-న్తమ్భ
 నేసాహనేచాథ త్రిమశూన్యేశతేదృఢే-నానార్థే-శేషే-భూవాహకశే
 షేషకారః అవసానం విశ్రాంతి రితి యావత్క్రియతే శశ్రువిజయాన
 న్తరం భుజధృతభూభరే రజ్జరాజేసతి-ఫణీన్దో విశ్రాన్తో-భూదిత్యర్థః-
 నిఃసాస్త్రీరమాయాంషంక్షే బేగ ర్భే మోక్షావసాన యోః-నానార్థే-తవ
 నేసూర్యేఅపకారః- అప్రకాశక్రియతే-శ్రీ రజ్జరాజస్యనిరన్తరప్రోజ్జవ
 లత్ప్రతాపేన ధిక్కుత స్వప్రకాశస్యన్-అప్రకాశకత్వం సూర్యః
 ప్రాప్నోతీత్యర్థః- తవనేపకారః క్రియతే ఇతి పాఠే-ఏతత్ప్రతాపాతిశయే
 న సూర్యః ద్విగుణీభూత ప్రకాశోభవదితి వా ద్వితీయార్థః-నిః పః పు
 మార్గావవనేశైలేప్రకాశేకాస్తుభేషణే-ఇతినానార్థే ఇన్ద్రోవజ్రావృత్తమ్.

—:బహిర్లాపినజ్కేతశ్లోకాః:—

శ్లో. కః భృభాతి హతోనిశాచరపతిః కేనామ్బుధౌ మజ్జతి;

కః కీదృక్తరుణీ విలాసగమనం కోనామ రాజప్రియః

కిం పత్రం సృపతేః కమస్త్రిటకైః కోనామ రామాపహృతో
 యత్ర శోత్తరమధ్యవర్ణఘటితం తతస్య త్తవాశీర్వచః.

కః భృభాతీతి ప్రశ్నః-ఉ॥ తరణిః- నిశాచరపతిః రావణః కేన

హతః ఇతి ప్రశ్నః- ఉ॥ రామేణ. అమ్బుధౌ మజ్జతః కః ఇతీ ప్రశ్నః- ఉ॥

మైనాకః- తరుణీ విలాసగమనం కీదృగితి ప్రశ్నః- ఉ॥ అనమం రాజ

ప్రియః కః ఇతి ప్రశ్నః ఉ॥ నేవావార్-సృపతేః పత్రం వాహనం కి

మితి ప్రశ్నః- ఉ॥ కరీరం-అంఘ్రికటకైః కిం భవతీతి ప్రశ్నః- ఉ॥ శ్రీ

పాదః- రామాపహృతో-నామ ఇతి ప్రశ్నః- ఉ॥ వాతాయుః- ఏతదు

త్తరవదమధ్యవర్ణం మేళనేన “రమేనానవారీచాతా”మితి వాక్యం జా
 యతే-శివకేశవారక్షేతా మిత్యర్థః.

శ్లో. నరమావతయే లజ్కాపతితాం దశకాయ దశమదశతాంచ

యం పశ్చకాయపూజా మవిధత్పశ్చాత్పదాతుపః పాతు.

యః సరమాపతయో విభీషణాయ లజ్కాపతితాంలజ్కాపురరాజ్యాధి
 పత్యం_ దశకాని శిరాంసి యస్య తథోక్తః దశకాయ రావణాయ_ ని-
 సుఖకీర్ష జలేషు కమితి విశ్వః_ దశమదశతాంచ చరమావస్థాంశ-అంత్య
 దశామిత్యర్థః_పశ్చాత్ రావణవధానస్తరం_పశ్చ కాని శిరాంసి యస్య
 సః శివః_ తస్మై పూజాం రామలిక్ష్మణకథాత్రానునంధేయా అవిధత్
 అకరోత్_ సః శ్రీ రామః_వః యుష్మాన్_పాతు రక్షతు.

శ్లో. జాతాశుద్ధకులే జహాన పితరం జాతా పవిత్రా పున
 స్సజ్గం ప్రాప్య పితామహేన పితరం ప్రానూత పశ్చాచ్ఛయా
 సానస్త్రీజనితా లభైవ సకలం విశ్వం తథా జీవ్యతే
 సానర్వైర్పి భుజ్యతే క్షీతితలే కానామ సాకన్యకా.

అసిశ్లోకేర్థః స్పష్టః_ భావస్తు చక్రధారా ఇతిసక్తేతితమ్.
 కంచీ దుద్యోగినం ప్రతి కేనచిత్కవినారచిత్తోకః.

శ్లో. కామయ్య లక్ష్మీకరుణోదయేన కామయ్యనుజ్ఞామహితాసనత్సు
 కామయ్యనుజ్ఞామహమన్త_రేణ కామయ్యనుజ్ఞాలవపూర్వమాగామ్.
 పదచ్ఛేదః! కామయ్య_లక్ష్మీకరుణోదయేన-కా-మయి-అనుజ్ఞా-
 మహితా_న-సత్సు-కామ్-అయి-అనుజ్ఞాం-అహం-అన్త_రేణ-కామయ్య
 నుజ్ఞా- తవ_ పూర్వం_ ఆగామ్.

వ్యాఖ్యా_అయి కామయ్య భోకామయ్య నామక-తవ తే
 లక్ష్మీకరుణోదయేన లక్ష్మీయుక్తకృపాభ్యుదయేన- సత్సు నత్కార్యవి
 షయేషు_ కా అనుజ్ఞా నమహితా_ నపూజితా నదుపకారేషుపూజితే
 శత్యర్థః- మయి మద్విషయేతు_కుత్పిలో ఆమయో కామయః సః ఆ
 స్యాస్తీతి కామయి సీచసా అనుజ్ఞాచ కామయ్యనుజ్ఞా కుటిలతాన్వితా
 సుజ్ఞేత్యర్థః పూర్వ మాసీదితిశేషః అహ మద్య కా మనుజ్ఞా మన్త
 రేణ వినా- అపదా మనుజ్ఞాం అత్యన్తం అగాం అగచ్ఛం_ఆగామిత్యా
 జ్ఞాన్వకత్వాత్ యుక్తమ్. స్వయం మాన్య భానస్యఫలావరోధక

భవదనుజ్ఞావ్యతిరిక్తా మన్యా మనుజ్ఞాం కాం ప్రాప్నోమితి కామయా
ఖ్యముద్యోగినం ప్రతికల్పిదువాచేత్యర్థః.

—:భావగర్భితశ్లోకః:—

శ్లో. బాలాయా నవసంజ్ఞమే చతురతాం వీక్ష్యోన్యథాశక్కినః
పత్యుశ్చిత్త మవేక్ష్య సాచ చతురా భిత్తే కి మప్యాలిఖత్
ఆదా మత్తగజం తథాతదుపరి క్రోధాత్పతన్తంశిశుం
సింహేగర్భవినిర్గతం తదుభయం దృష్ట్వా సహృష్టాభవత్.

బాలాయా: ముగ్ధాయా: -నవసంజ్ఞమే నూతన సమాగమే. చ
తురతాం చాతుర్యం-వీక్ష్య దృష్ట్వా. అన్యథా శక్కినః అన్యనాయక
నమ్నోగానుమానినః. పత్యుః నిజభర్తుః. చిత్తం హృదయం. మవేక్ష్య
జ్ఞాత్వా. సాచతురా చ సాముగ్ధాచ భిత్తే కుడ్యే- కిమపి యథాతథా
అలిఖత్ లిలేఖ-ఆజ్ఞాపర్వకత్వం- ఆదామత్తగజం మదకరిణం-తదుపరి
తస్యోర్ధ్వభాగే క్రోధా త్పతన్తం గళన్తం సింహీగర్భవినిర్గతం శిశుం.
తదుభయంచ-దృష్ట్వా- సః పతిః హృష్టః సంతృప్తః అభవత్ బభూవ-
కిమిత్యక్తే గజకుమ్భస్థలే సింహశిశోః శీఘ్రనిపాతనం దృష్ట్వా చతురా
ణాం జన్తనాసహ చాతుర్య ముద్భవతీతి బుధ్యా అలిఖదితి శక్కార
హిలోభాదితిభావః.

— ఆణివిళ సీతారామశాస్త్రిణా విరచితశ్లోకాః. —

శ్లో. నూనున నిత్ర కాణ్డో జనిహరినద్యశో భూధరిస్త ద్విపక్షః
కీర్తస్త జ్ఞాతతుల్యా సకలగుణనిధే ర్యస్య రిప్వోఘహస్తుః
గావౌ తజ్జారిమిత్రే భవదలఘుపదం తత్సుతేనాత్తజాయాః
వత్సం నిత్యం క్రియాన్తే దృఢతమభవికం భక్తపాలోహరిస్యః
సకలగుణనిధేః సర్వసుగుణాకరస్య-రిప్వోఘహస్తుః శత్రునమూ
హనంహారకస్య-యవ్య దేవస్య నూనుః పుత్రః-తన్త్రిత్ర కాణ్డః నూను
శబ్దస్యనూరిఘటిచార్థః-తవ్య నూర్యస్య మిత్రం పద్మం-కాణ్డం జ్ఞాణం.

యస్యనః తన్మిత్ర కాణ్డః మన్మథః-అజని అజాయతః.ని॥ సూనుః పుత్రే
 నుజేరవౌ ఇతినానార్థరత్నమాలా-హరిసద్భుకః వాయుసమానః-హరిః
 అశ్వః-తద్విపక్షః హరిశబ్దస్య పన్నగే వ్యర్థః-తేషాం పన్నగానాం వి
 వక్షః శత్రుః గరుత్మానిత్యర్థః అభూత్-ని॥ హరిర్యమార్కాశ్వాగ్నీందు
 విష్ణిన్ద్రాంశు శుకేషునా వాయుభేకాహిసింహేషు కపౌచకపిలేత్రిషు
 ఇతి రత్నమాలాయాం-కీర్తిః యశః-తజ్జాతతుల్యా-కీర్తిశబ్దస్య పంచ
 వ్యర్థః-తస్మిన్ పజ్జేజాయత ఇతి తజ్జాతం శ్వేతిపద్మం-తేన తుల్యా
 నమానా ఇత్యర్థః-ని కీర్తిప్రసాదే యశసి కర్ణమే విన్నతావపి
 ఇతి రత్నమాలా-గానానేత్రే తజ్జారిమిత్రే గోశబ్దస్య జలేవ్యర్థః
 తస్మిన్ జాయత ఇతి తజ్జం పద్మంతస్య అరిః శత్రుః చంద్రః-మిత్రం
 ఆప్తః సూర్య ఇత్యర్థః-అభూతామిత్యధ్యాహారః ని॥ కాః క్రతౌ
 పృషథే చంద్రే వాగ్బూద్ధిగేనుషు స్త్రియామ్ ద్వయోస్తురశ్చిద్బృగ్బాణ
 న్వర్గవజ్రా మ్బులోమను-ఇతిరత్నమాలా-అలఘుపదం అధిక చిహ్నం-
 ఆలఘు మహత్ పదం స్థానం యస్యనః అలఘుపదః సముద్రః-తస్య
 సుతేన విషవాచక శ్రీశబ్దేన ఆత్మజాయాః లక్ష్మీవాచక శ్రీశబ్దస్య
 వత్సం శ్రీవత్సమిత్యర్థః అథవత్ ఆసీత్-భక్తపాలః భక్తరక్షకః-స
 హరిః స విష్ణుః-దృఢతమభవికం స్థిరతమశుభం-మే మమ-నిత్యం సదా-
 క్రియాత్ కరోతు-సగ్ర రావృత్తమ్-ని॥ విశ్వమ్భరః కైటభజద్విధుః శ్రీ
 వత్సలాఞ్చనః-ఇత్యమరః-ని॥ శ్రీరేవరచనాశోభా సమ్పత్సరళశా
 భిషు వాణీలక్ష్మీలవక్లేషు విషే చిలేవ్యే పృథక్రిషు-ఇతిరత్నమాలా.

౨ శ్లో. చైత్రే కూజతి కశ్చ కోక్షహరణః పూర్ణేవిధౌ పూర్ణిమా
 భ్యాకా బన్ధనగేహనామ కిము కా నేశ్యాహారేర్భారికః
 కం వోధాపిచ కామురారి దయితా సమ్బుద్ధిరీశద్విషః
 కారోహదవరోహణాచ్చ కుశలై రేకం ద్వయోరుత్తరమ్.
 చైత్రే కూజతి వనన్త కాలే మధురం స్వనతి కః ఇతిప్రశ్నః-పికః

త్యుత్తరం- అక్షవారణః ఇన్ద్రియజయి-అక్షకుమారహస్తాన క-
 తిప్రశ్నః-అవరోహాత్ ప్రాతిలోమ్యాత్-కపి-ఇత్యుత్తరం-హనుమా
 త్యర్థః-విధాచద్దే-పూణ్ణేసతి పూణ్ణిమాఖ్యాకా-ఇతి ప్రశ్నః-రాకా
 త్యుత్తరం-బన్ధనగేహనామ కిము-ఇతి ప్రశ్నః- ప్రాతిలోమ్యాత్
 గారా ఇత్యుత్తరం-హరే రిన్ద్రస్య-వేశ్యాకా-ఇతి ప్రశ్నః-రంభా ఇ
 త్యుత్తరం-భారికః భరిణశీలః-కం-వోధాపిచ-కం వహతీతి ప్రశ్నః-ప్రాతి
 లోమ్యాత్ భారిం ఇ త్యుత్తరం- మురారిదయితా ప్లహాఃపత్నీ-కా
 త్యుత్తరం-ప్రశ్నః-రమా-ఇ త్యుత్తరం- ఈశద్విషః మన్తభస్య-సమ్బుద్ధి ప్ప
 మ్బుధనా-కా ఇతి ప్రశ్నః-ప్రాతిలోమ్యాత్-మార ఇ త్యుత్తరం-
 పశలై ర్విచక్షుః-ద్వయోర్వాక్యయోః-ఆరోహ దవరోహణాచ్చ
 లనులోమవిలోమాభ్యాం-ఏక ముత్తరం భవతీత్యర్థః-శార్దూలవిక్రీడి
 తం వృత్తమ్.

శ్లో. మహాభావే కాన్తా రిపునికరనాశే ప్రకలయన్
 నదృక్షం రక్షాయాం మమ దిశతు కంసద్విష మః
 నమం కుర్వన్ శమ్పాం భువిగిరిజటాయాం శమగుణే
 రుజానాశే కున్దం దశననిచయే శర్త గిరిశః.

అః జన్మరహితః-గిరిశః శివః- మహాభావే మహాసత్వేవిషయే-కం
 బ్రహ్మాణం-నదృక్షం నమానం- ప్రకలయన్ ప్రచయన్-కాన్తా కాన్తి
 విషయే- సత్ భం నక్షత్రం-సమానం రచయన్-రిపునికరనాశే శక్తు
 పమూహానంహారవిషయే- విషం కాలకూటం-నదృక్షం కలయన్-ర
 క్షాయాం రక్షణవిషయే- కంసద్విషం కృష్ణం-నదృక్షం కలయన్-
 ద్రవి ధ్రువాస్తవ్యవిషయే-కం ఇన్ద్రధనుః-సమం కుర్వన్-గిరి వాగ్విష
 యే-పాం అమృతం- సమం కుర్వన్-జటాయాం శమ్పాంసాదామనీం
 సమం కుర్వన్-శమగుణే శాన్తిగుణే-కుం భువం-సమం కుర్వన్- రుజా
 నాశే లోగనాశవిషయే-చం ద్రావకం శిషధవిశేషం-సమం కుర్వన్-

దశనిచయ దస్త నావపపయి-ఇంద్రం మాఖ్యం-సమం కుంబం-స
 కర్మ సుఖం-దిశతు దదా త్విత్తర్థ- ని||కోబ్రహ్మానిలారాగ్ని-
 నత్తోబమ్మక్ష-ఇతి- ఇా స్త్రియాం దేవపూజాయాం-శక్తాశోభా
 ణ్యాయాః రమాయాం చాథ శంక్లిబే ఇన్ద్రే శ్రేయసి మజ్జభే
 శక్తాయుధేస్వరే- ఇతి హేమ్ని-పాః పాతృదానయోః-స్త్రీలిక్లేత్వ
 ధారాయాం సుధాయాం సమ్మతౌ చ పా-ఇతి-దం క్లిబే పానవై రా
 కళత్రే వ్యవలోకనే భేద్యలిజ్జ న్వయం మూకే గృహీతే ద్రా
 శుచౌ-ఇతిచ నానారథత్నమాలాయాం-గోత్రా కుః పృథివీ పృథ్వి
 త్యమరః-శిఖరిణీ వృత్తమ్. రసైరుద్రైశ్చిన్నా యమనసభాలోగ శ
 రిణీ-ఇతి తల్లక్షణాత్.

స మా ప్తః.

